

Vetenskapsrådet

EN LIKVÄRDIG FÖRSKOLA FÖR ALLA BARN – INNEBÖRDER OCH INDIKATORER

EN LIKVÄRDIG FÖRSKOLA FÖR ALLA BARN – INNEBÖRDER OCH INDIKATORER

EN LIKVÄRDIG FÖRSKOLA FÖR ALLA BARN - INNEBÖRDER OCH INDIKATORER

Rapporten kan beställas på www.vr.se

VETENSKAPSRÅDET

101 38 Stockholm

© Vetenskapsrådet

ISBN: 978-91-7307-297-7

Grafisk form: Erik Hagbard Couchér, Vetenskapsrådet

Layout: Nimbus Communication

Tryck: Danagård LiTHO, Motala 2015

FÖRORD

Utbildningsvetenskaplig forskning rymmer en mångfald av forskning om lärandets villkor och kunskapsbildning inom utbildning och undervisning. Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté arbetar på flera sätt för att sprida kunskap om aktuella forskningsresultat. Ett exempel är sammanställningar av forskningsresultat inom avgränsade områden, i form av forsknings- och kunskapsöversikter.

Syftet med denna kunskapsöversikt är att ge en bred bild av forskning om förskolans likvärdighet. Översikten har initierats och tagits fram i samarbete med Skolverket, som tillsammans med Vetenskapsrådet har finansierat arbetet. Skolverket och Vetenskapsrådet delar intresset av att identifiera behov av och främja forskning och kunskapsförmedling om barns och ungdomars utbildning och uppväxt i ett samhälle präglad av ökad mångfald men också av ökad social skiktning och utanförskap. Förskolans likvärdighet är i det avseendet av speciellt intresse eftersom det saknas kunskap om vad en likvärdig förskola för alla barn innebär. Sven Persson, Malmö högskola, fick uppdraget att genomföra projektet.

Frågan om förskolans likvärdighet är betydelsefull då förskolan utgör början på det livslånga lärandet och är det första steget inom det svenska utbildningssystemet. I denna kunskapsöversikt om förskolans likvärdighet utgår författaren från att en förskola som inte är likvärdig riskerar att reproducera och förstärka segregation och social ojämlikhet. Likvärdighetsbegreppet baseras på en analys av hur barns olika villkor kan mötas av en förskoleverksamhet där alla barn kan utnyttja sin potential.

Syftet med forskningsöversikten är att skapa ett kunskapsunderlag för att förstå innebörder av likvärdighet för förskolans verksamhet, definiera de områden som forskningen pekar på som viktiga för förskolans likvärdighet samt definiera indikatorer för förskolans likvärdighet. Resultaten kan utgöra ett underlag för kommande mätningar och kartläggningar av den svenska förskolans likvärdighet samt till att nya forskningsprojekt utifrån ett likvärdighetsperspektiv startas.

De slutsatser och reflektioner som presenteras är författarens egna. Kunskapsöversikten har sakgranskats genom peer-review.

Stockholm i januari 2015

Petter Aasen
Ordförande

Eva Björck
Huvudsekreterare

INNEHÅLL

FÖRORD.....	3
INNEHÅLL	5
SAMMANFATTNING	6
SUMMARY.....	8
EN LIKVÄRDIG FÖRSKOLA?.....	10
Bakgrund och syfte	10
Syfte	12
Urvalskriterier	12
Analysprocess	13
Bilagor.....	15
Resultat	15
Pedagogiska relationer – likvärdighetens och kvalitetens brännpunkt.....	16
Villkor (strukturer) för att möjliggöra en likvärdig förskola.....	22
Förskolepersonalens utbildningsnivå och kompetens	23
Förskolepersonalens arbetsvillkor – personaltäthet, barngruppernas storlek, lön, planeringstid, fysisk miljö	30
Förskolans tillgänglighet.....	37
Sammanfattning och slutsatser	39
Diskussion	44
En sociekoologisk modell för social jämlikhet och likvärdig förskola.....	44
Likvärdig kvalitet – förhållandet mellan struktur och pedagogiska relationer	47
Metoddiskussion och fortsatt forskning.....	48
REFERENSLISTA	50
BILAGA 1. SÖKMETOD.....	55
BILAGA 2. INKLUDERADE STUDIER	56
BILAGA 3. URVAL OCH GRANSKNING AV STUDIER FRÅN DE INTERNATIONELLA DATABASERNA ERIC OCH ERC	60
Förskolans likvärdighet och betydelse för jämlikhet	61
Förskolans tillgänglighet.....	69
Förskolans kvalitet och kompensatoriska funktion	73
BILAGA 4. URVAL OCH GRANSKNING AV STUDIER FRÅN DEN SKANDINAVISKA DATABASEN (NB-ECEC)	87
Lika möjligheter, likvärdighet och kvalitet.....	88

SAMMANFATTNING

Enligt Skollagen ska förskolan vara likvärdig och erbjuda alla barn en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Frågan om förskolans likvärdighet blir än mer betydelsefull då förskolan som institution och organisation har fått ökad betydelse för det svenska utbildningssystemet. Förskolans likvärdighet är därigenom en angelägenhet för hela det svenska utbildningssystemet och bör därför inte behandlas separat från diskussionen om den svenska skolans likvärdighet. Det handlar om utbildningens funktion i ett alltmer segregerat samhälle och dess möjlighet att verka för social jämlikhet i stort. En förskola som inte är likvärdig riskerar att reproducera och förstärka segregation och social ojämlikhet. Likvärdighetsbegreppet innebär emellertid inte att alla barn ska erbjudas en likadan förskoleverksamhet, snarare att förskolans likvärdighet bör baseras på en analys av hur barns olika villkor kan mötas av en förskoleverksamhet där alla barn kan utnyttja sin potential.

I grundskolan bedöms likvärdighet främst utifrån elevens resultat, men eftersom den svenska förskolans läroplan inte har uppnåendemål för barnen utan betonar verksamhetens uppdrag och vad man ska sträva mot, behövs andra mått och indikatorer för vad likvärdighet i förskolan kan innebära. Behovet av en nationell kartläggning av förskolans likvärdighet är stort eftersom vi inte har en samlad kunskap om förskolans likvärdighet. Syftet med denna forskningsöversikt är därför att skapa ett kunskapsunderlag för att a) förstå innebörden av likvärdighet för förskolans verksamhet och b) definiera de områden som forskningen pekar på som viktiga för förskolans likvärdighet och c) definiera indikatorer för förskolans likvärdighet. Resultaten kan utgöra ett underlag för kommande mätningar och kartläggningar av den svenska förskolans likvärdighet, samt till att nya forskningsprojekt utifrån ett likvärdighetsperspektiv startas.

Sammantaget har 58 svenska, skandinaviska och internationella studier inkluderats från databaserna ERIC, ERC och NB-ECEC. Studierna har innehållskategoriserats till fyra huvudområden och indikatorer för likvärdighet inom huvudområdena har konstruerats och redovisas i matriser. Förskolans betydelse för barns lärande och utveckling på kort och lång sikt verifieras i åtskilliga av de här refererade studierna. Särskilt framhålls i internationell forskning att en förskoleverksamhet av hög kvalitet är speciellt betydelsefull för barn från missgynnade förhållanden, för utsatta barn och för barn från minoritetsgrupper.

I en analys av likvärdighetens innebörder är det fruktbart att skilja på processkvaliteter och strukturkvaliteter. I resultatredovisningen skiljs där-

för mellan områden som är relaterade till vad som kännetecknar kvalitet i interaktion mellan förskolepersonal och barn (processkvalitet) och områden som är relaterade till likvärdighetens villkor (strukturkvalitet). En slutsats som dras utifrån de refererade studierna är att de pedagogiska relationerna mellan förskolepersonal och barn är viktigast för barns lärande och utveckling på kort och lång sikt. Kvaliteten i förskoleverksamheten avgörs därmed i det konkreta mötet med barnet. Likvärdighetens och kvalitetsens brännpunkt blir då i grunden en fråga om hur förskolepersonal förstår, agerar, lyssnar på barnet, hur man förmår att se barnets potential och handla så att barnet känner sig engagerat, dugligt och aktivt i sitt lärande. En likvärdig förskola innebär att alla barn ska ha möjlighet att mötas av förskolepersonal som har kompetens, kunskap och förutsättningar att möta barnet/barnen så att de pedagogiska relationerna håller en hög kvalitet. Ur ett likvärdighetsperspektiv är det viktigt att de pedagogiska relationerna tar sin utgångspunkt i en inkluderande pedagogik för alla barn. De pedagogiska relationerna gynnas av ett medvetet föräldrasamarbete och är kopplat till hur väl förskolepersonal förmår att lyssna på föräldrars röster, ge dem inflytande och uppmuntra deras delaktighet och engagemang.

De villkor som omgärdar de pedagogiska relationerna kan stödja en hög kvalitet i relationerna eller verka försvårande för utvecklingen av dessa. Redovisningen av villkoren har tematiserats i tre huvudområden för förskolans likvärdighet:

1. Förskolepersonalens utbildningsnivå och kompetens
2. Förskolepersonalens villkor
3. Förskolans tillgänglighet

För varje huvudområde formulerades indikatorer som presenteras i matriser. Indikatorerna är en operationalisering av de villkor som de refererade studierna har framhållit som viktiga för förskolans kvalitet. Syftet är att åskådliggöra ett underlag för kommande mätningar och kartläggningar av förskolans likvärdighet. Indikatorerna i matriserna visar att förskolans likvärdighet innebär att ta fasta på de skillnader som finns mellan kommuner och i kommunerna i relation till befolkningsstrukturer.

Slutligen diskuteras att en förskola av hög kvalitet riktad till alla barn har större möjlighet att verka socialt utjämnande om förskolan sätts in i ett vidare socialt och samhälleligt sammanhang. Resultaten tyder på att ett *monoinstitutionellt fokus* inte är tillräckligt om man vill förstå och förklara förskolebarnets lärande och utveckling eller vilka insatser som är mest effektiva för att skapa mer jämlika uppväxtvillkor för barnen.

SUMMARY

The Education Act stipulates that preschool is equivalent when all children are offered a preschool of high quality. The concept of equivalence does not mean 'the same preschool for all'; instead it should be based on an analysis of how children from different backgrounds can achieve their potential in preschool. The issue of pre-school equivalency becomes even more significant as preschool has become more important for the Swedish education system. Preschool equivalency is therefore a concern of the entire Swedish education system and should not be treated separately from the discussion of the Swedish school equivalency. The matter of equivalency is about how education function in an increasingly segregated society and its ability to promote social equality in general. A preschool that is not equivalent will reproduce and reinforce segregation and social inequality.

In elementary school equivalency is measured primarily on student performance, but because the Swedish preschool curriculum has not attainment goals for the children, it requires other measures and indicators for what equivalence in preschool can mean. The need for a national survey of preschool equivalency is significant, as we do not have a comprehensive knowledge of preschool equivalency. The purpose of this research review is to create such a knowledge base in order to a) understand the meanings of equivalence of preschool and b) define the core areas of preschool equivalency and c) define indicators for preschool equivalency. The results can serve as a basis for future measurements and surveys of the Swedish preschool equivalency and to new research from an equivalence perspective.

Overall, 58 Swedish, Scandinavian and international studies are included from the databases ERIC, ERC and NB-ECEC. The studies have been categorized by content into four main areas and indicators of equivalence have been designed and reported in the matrices. The importance of preschool for children's learning and development in the short and long term is verified in several of these studies referred to. Particularly and emphasized in international research is that preschool with high quality is especially important for children in deprived living areas, for vulnerable children and children from minority groups.

In an analysis of the equivalence of quality, it is useful to distinguish between process qualities and structural qualities. The reported results are separated, therefore, between areas that are related to what characterizes the quality of interaction between preschool staff and children (process quality) and areas that are related to conditions for the interaction (structural quality).

One conclusion to be drawn from the studies referred to is that the pedagogical relationship between preschool staff and children are most important to children's learning and development in the short and long term. The quality of early childhood education is determined in the interaction with the child. The focal point of equivalence quality's then becomes essentially a question of how pre-school staff understand, act, listen to the child and how one is able to see the child's potential and act so that the children feels committed, capable and active in their learning. An equivalent preschool then means that all children should have the opportunity to meet preschool staff with skills, knowledge and ability to secure that the pedagogical relationships are of high quality. Process quality is also linked to how well pre-school staff is able to listen to parents' voices and encourage their participation and commitment. From an equivalence perspective, it is important that the pedagogical relationships are based on an inclusive education for all children.

The conditions surrounding the pedagogical relationships may support or hinder a high quality of the pedagogical relations. The presentation of the conditions have been structured in three main areas for preschool equivalency:

1. Preschool staff education and competence
2. Preschool staff working conditions – staff-child ratio, group sizes, salary, planning time and space
3. Access to preschool

For each main area indicators are formulated and presented in matrices. Indicators are an operationalization of the conditions that are most important for the preschool quality. The purpose is to illustrate a basis for further measurements and mapping of preschool equivalence. The indicators in the matrices shows that preschool equivalence means to seize on the differences and the distribution of resources between municipalities and in a municipality in relation to population structures.

Finally it is discussed that preschool have a greater opportunity to promote socially equalizing for all children if preschool is set out in the wider social and societal context. The results suggest that a mono-institutional focus is not sufficient if one wants to understand and explain the preschool's importance for a child's learning and development, or what action is most effective in creating more equal living conditions for the children.

EN LIKVÄRDIG FÖRSKOLA?

Bakgrund och syfte

Ett övergripande mål för det svenska skolsystemet är att utbildningen ska vara likvärdig och att alla barn ska ha lika tillgång till en utbildning av hög kvalitet. Den svenska skolan lever inte upp till detta mål. Betydelsen av elevens kön och socioekonomiska bakgrund för dennes skolresultat är fortsatt stor och detta samband har ökat under senare år (Skolverket, 2012). Till skillnad från vad undersökningar om skolans likvärdighet visat, har det funnits ett antagande om att den svenska förskolan är likvärdig, även om detta antagande har problematiserats (Tallberg-Broman, Rubinstein Reich & Hägerström, 2002). På senare tid har det emellertid publicerats lokalt baserade tvärsnittsundersökningar om förskolors kvalitet som problematiserar detta antagande utifrån att man finner betydande kvalitetskillnader mellan förskolor (Sheridan, Pramling Samuelsson & Johansson, 2009). Lokala undersökningar har också visat att fördelningen av högskoleutbildade förskollärare kan bidra till att förskolan inte är likvärdig. Persson (2012) fann exempel på att förskolor i socio-ekonomiskt svaga bostadsområden hade lägre andel högskoleutbildade förskollärare i jämförelse med områden med resursstarka familjer. Slutsatsen som dras i Perssons rapport är att en förskola som inte är likvärdig riskerar att reproducera och förstärka segregation och social ojämlikhet.

Man kan konstatera att det inte finns någon samlad kunskap om förskolans likvärdighet i Sverige. För grundskolans del finns kriterier för likvärdighet och internationella mätningar av olika skolsystems likvärdighet. För förskolan finns inga sådana kriterier och inga jämförbara mätningar av likvärdighet mellan länder. Det finns med andra ord, utifrån Skollagen och lokala undersökningar, ett stort behov av att få mer kunskap om förskolans likvärdighet. Denna forskningsöversikt avser att bidra till denna kunskapsbas genom att redovisa nationell, skandinavisk och internationell forskning om förskolans möjlighet att erbjuda en likvärdig verksamhet för alla barn.

Frågan om förskolans likvärdighet blir än mer betydelsefull då förskolan som institution och organisation har fått ökad betydelse för det svenska utbildningssystemet. Den tillhör sedan 1997 utbildningsväsendet och omfattas av Skollagen (2010:800). Förskolans betydelse understryks av att verksamheten berör i stort sett alla barn i Sverige. Hösten 2013 var 489 300 barn inskrivna i förskolan, vilket motsvarar 84 procent av alla barn i åldern 1-5 år

(Skolverket, 2014). En hög utbyggnadstakt bör emellertid åtföljas av en hög och likvärdig kvalitet i förskoleverksamheten. Den svenska förskolan har i internationella sammanhang bedömts hålla hög kvalitet, inte minst eftersom det satsas stora materiella och personella resurser på förskoleverksamheten (OECD, 2001, 2006, 2012). Den har framstått som en modell i det som brukar betecknas som den nordiska socialpedagogiska traditionen (Bennet, 2004). Med förskolans inträde i utbildningsväsendet och ett ökat krav på lärande och kunskaper kan man emellertid se tendenser till en mer skolförberedande svensk förskola (Tallberg Broman & Persson, 2015).

Förskolans likvärdighet är utifrån ovanstående resonemang en angelägenhet för hela det svenska utbildningssystemet och bör därför inte behandlas separat från diskussionen om den svenska skolans likvärdighet. Det handlar om utbildningens funktion i ett alltmer segregerat samhälle (Sernhede & Tallberg Broman, 2014) och dess möjlighet att verka för social jämlikhet i stort. Studier har visat att barn i familjer med låg socio-ekonomisk status inte är så väl förberedda inför skolstart som deras jämnåriga från mer gynnade familjer och att de därför riskerar att inte utveckla de färdigheter som behövs för att prestera väl i skolan (Barnett, Brown & Shore, 2004; Paxson & Schady, 2007; Schady, 2006). Det finns indikationer från studier i USA (Alexander, Entwisle & Olson, 2007; Entwisle, Alexander, & Olson, 2005) på att små skillnader mellan elever i början av deras skolgång tenderar att växa och bli större ju längre barnen kommer i skolsystemet. Det är i detta sammanhang som frågan om förskolans likvärdighet kommer in. Förskolans potential att verka för större social jämlikhet är intimt sammankopplad med om den är likvärdig. I klartext – ett utbildningssystem, från förskola till ungdomsskola, som inte är likvärdigt medverkar till att reproducera sociala och utbildningsmässiga klyftor mellan befolkningsgrupper redan från det att barnet är i år.

Enligt Skollagen kan likvärdighet belysas främst utifrån tre grundläggande aspekter:

- lika tillgång till utbildning,
- lika kvalitet på utbildningen och
- att utbildningen ska vara kompensering (Skolverket, 2012).

Likvärdighetsbegreppet ska emellertid inte förstås som att alla barn ska erbjudas en likadan förskoleverksamhet, snarare att förskolans likvärdighet bör baseras på en analys av hur barns olika villkor kan mötas av en förskola där alla barn kan utnyttja sin potential.

I grundskolan bedöms likvärdighet främst utifrån elevers resultat, men eftersom den svenska förskolans läroplan inte har uppnåendemål för barnen utan betonar verksamhetens uppdrag och vad man ska sträva mot, behövs

andra mått och indikatorer för vad likvärdighet i förskolan kan innebära. I denna forskningsöversikt har därför skillnader i resursfördelning i relation till familjers socio-ekonomiska status varit utgångspunkten för framtagandet av indikatorer för förskolans likvärdighet. Ambitionen är att det ska utgöra ett underlag för kommande mätningar och kartläggningar. Behovet av en nationell kartläggning av förskolans likvärdighet är stort eftersom vi inte har en samlad kunskap om förskolans likvärdighet. En sådan kartläggning behöver dock kompletteras med olika fallstudier för att fokusera förskolans pedagogiska praktik i syfte att ge mer kunskap om såväl kvalitetsskillnader som tillgänglighet. Det finns en stor brist på svenska longitudinella studier som tar resultat kvalitet (barnens färdigheter och kunskaper) som utgångspunkt och beroende variabel för att undersöka samband och effekter av barns förskolevistelse. Sammantaget skulle forskning med denna inriktning göra det möjligt att jämföra förskolans och skolans likvärdighet och ge en samlad kunskap om utbildningssystemets funktion för social jämlikhet och samhälllig reproduktion. Dessa frågor diskuteras avslutningsvis i denna rapport.

Syfte

Syftet med denna forskningsöversikt är att skapa ett kunskapsunderlag för att a) förstå innebörden av likvärdighet för förskolans verksamhet och b) definiera de områden som forskningen pekar på som viktiga för förskolans likvärdighet och c) definiera indikatorer för förskolans likvärdighet. Resultaten kan utgöra ett underlag för kommande mätningar och kartläggningar av förskolans likvärdighet samt för nya forskningsprojekt utifrån ett likvärdighetsperspektiv.

Denna forskningsöversikt har en explorativ ansats eftersom det inte tidigare gjorts några översikter om förskolan som har likvärdighet i fokus och som konstruerat indikatorer som kan göra det möjligt att mäta den. Den innehållsliga tematik som har uppkommit efter läsning av forskningsstudierna är induktivt konstruerad, d.v.s. studierna har varit det empiriska material som tolkats, tematiserats och kontextualiserats till svenska förhållanden. Ambitionen har varit att konstruera indikatorer utifrån en beskrivning och kontextualisering av svenska, skandinaviska och internationella studier på ett så transparent sätt som möjligt.

Urvalskriterier

Studier som inkluderas har identifierats i databaserna: Education Resources Information Center (ERIC), Education Research Complete (ERC) och Nordic Base of Early Childhood Education and Care (NB-ECEC).

Sökmetod och söksträngar redovisas i bilaga 1.

Studierna som söks i de internationella databaserna ska:

- vara publicerade i en vetenskaplig tidskrift
- vara publicerade under perioden 2009 – 2014
- behandla följande innehåll: a) förskolan ur ett likvärdighetsperspektiv b) barns tillgång till förskola, c) (skillnader mellan) förskolors kvalitet d) effekter av kompensatoriska åtgärder.

Studierna som söks i den skandinaviska databasen ska:

- vara publicerade i en vetenskaplig tidskrift, som avhandling, bokkapitel eller rapport
- vara publicerade under perioden 2007 – 2014
- behandla förskolan i Skandinavien
- behandla följande innehåll: a) förskolan ur ett likvärdighetsperspektiv b) barns lika möjligheter c) förskolors kvalitet.

Analysprocess

De inkluderade studierna kategoriserades först efter innehållsliga områden, därefter konstruerades möjliga indikatorer för att kunna mäta likvärdighet. Indikatorerna är främst framtagna för att utgöra ett underlag för kommande mätningar av svensk förskolas likvärdighet och är relaterade till skillnader i villkor för likvärdighet och resursfördelning på nationell nivå, kommunal nivå och inom kommunen. Indikatorerna är därför en operationalisering av de innehållsliga områden som studierna definierar, till exempel har studier som framhåller personalens utbildning som viktig för kvaliteten i förskoleverksamheten fått indikatorn ”andel förskollärare”. Inte alla studier har resulterat i indikatorer eftersom studierna har olika design och kunskapsintresse. Studiernas resultat bedömdes också utifrån om dessa är möjliga att kontextualisera till den svenska förskolan. Innehållsliga områden och indikatorer på likvärdighet har konstruerats utifrån studiernas innehåll och resultat.

Skollagens formulering om att likvärdighet innebär lika tillgång till utbildning, lika kvalitet på utbildningen och att utbildningen ska vara kompensande, det senare har förståtts som att förskolan ska verka för social jämlikhet och i förekommande fall kompensera för ojämlika förhållanden (Skolverket, 2012), har lett till att följande frågor ställts till studierna:

- a) Vilka områden har forskningen definierat som betydelsefulla för förskolans likvärdighet?
- b) Vilka områden har forskningen definierat som betydelsefulla för att förskolan ska verka för social jämlikhet för alla barn?

- c) Vilka områden har forskningen definierat som betydelsefulla för att förskolan ska vara tillgänglig för alla barn?
- d) Vilka områden har forskningen definierat som betydelsefulla för förskolans kvalitet?

Efter att alla inkluderade studier kategoriserats utifrån innehållsliga områden och med indikatorer på likvärdighet gjordes en kvalitativ värdering av dessa. Värderingen baseras i huvudsak på att de innehållsliga områdena och indikatorerna behöver kontextualiseras och vara möjliga att använda för att kartlägga och värdera likvärdigheten i den svenska förskolan. De studier som blivit exkluderade har i huvudsak tagits bort därför att a) de är alltför situerade till den nationella förskola som studien genomförts i och har inte varit möjliga att kontextualisera till den svenska förskolan b) studierna har haft barnen och deras förmågor som huvudsakliga fokus och inte förskolans verksamhet och c) studierna har inte bedömts hålla den vetenskapliga kvaliteten som krävs för inkludering. Efter en grundläggande värdering av studiernas resultat och formulering av indikatorer för likvärdighetens villkor så konstruerades matriser för varje huvudområde.

Begrepp och nationell kontext

Early childhood education är det övergripande begrepp som har använts i sökningarna, men databasernas Thesaurus ger också exempel på andra begrepp som ska fånga in förskolan i de olika studierna. Det finns flera begrepp för förskola (Early education, preschool, pre-kindergarten, kindergarten mm.) och förskolans personal (teacher, staff, practitioner mm.) som används i de refererade studierna, vilket hänger samman med hur förskolan är organiserad, vilken utbildning personalen har, vilka styrdokument som används, vilka mål och vilket innehåll den har och till vilka barn den riktar sig. Många av de här refererade studierna är gjorda i USA, vars förskola är under uppbyggnad och olik den svenska och skandinaviska förskolan på flera sätt. Detsamma gäller för flera andra länder som England, Portugal, Spanien och Australien. Resultaten från internationella studier får därför tolkas försiktigt och i den mån det är möjligt, kontextualiseras till svenska förhållanden.

Jag har i denna översikt valt att använda begreppet *förskoleverksamhet* som den samlande svenska termen för Early Childhood Education, detta för att markera att det gäller barn mellan 0-6 år, att de befinner sig på en institution utanför familjen och att denna institution ska verka för att stödja barnens lärande och utveckling. I de flesta studierna anges inte personalens utbildning eller kvalifikationer. Jag har därför valt att använda termen *förskolepersonal*. Flera länder har inte en allmän förskola, däremot särskilda

program (till exempel Head Start i USA) riktade mot speciella målgrupper, oftast barn från missgynnade socio-ekonomiska omständigheter eller minoritetsbarn. I texten benämns dessa som *förskoleprogram*.

Bilagor

De empiriska underlagen till denna forskningsöversikts resultat återfinns i bilagor enligt följande:

- Bilaga 1, sökresultat.
- Bilaga 2, referenser till de inkluderade studierna.
- Bilaga 3, sammanfattningar av samtliga inkluderade studier samt indikatorer från databaserna ERIC och ERC.
- Bilaga 4, sammanfattningar av samtliga inkluderade studier samt indikatorer från databasen NB-ECEC.

Resultat

Enligt Skollagen kan likvärdighet belysas främst utifrån tre grundläggande aspekter: lika tillgång till utbildning, lika kvalitet på utbildningen och att utbildningen ska vara kompensande (Skolverket, 2012). Det har funnits antaganden om förskolans likvärdighet, till exempel utifrån kvalitetskillnader mellan förskolor, men det finns ingen mer systematiserad genomgång av forskning om förskolans likvärdighet.

Ett resultat av läsningen av studierna är att det i en analys av likvärdighetens innebörder är fruktbart att skilja på processkvaliteter och strukturkvaliteter. I redovisningen nedan skiljs därför mellan områden som är relaterade till vad som kännetecknar kvalitet i interaktion (processkvalitet) mellan förskolepersonal och barn och områden som är relaterade till likvärdighetens villkor (strukturkvalitet). Process- och strukturkvalitet är emellertid i vissa avseenden sammanflätade och vissa områden som till exempel barns och föräldrars inflytande och röster kan förstås som både processer och strukturer.

För en förståelse av vad likvärdig processkvalitet kan innebära redovisas områden som framhålls i forskningen som speciellt viktiga. Först måste emellertid frågan om kvalitetsens brännpunkt ställas.

Pedagogiska relationer – likvärdighetens och kvalitetsens brännpunkt

Inledningsvis betonades att likvärdighetsbegreppet inte innebär att alla barn ska erbjudas en likadan förskoleverksamhet, snarare att förskolans likvärdighet bör baseras på en analys av hur barns olika villkor kan mötas av en förskoleverksamhet där alla barn kan utnyttja sin potential. Det grundläggande kriteriet för likvärdighet är: om förskolan ska vara likvärdig ska alla barn ha tillgång till en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Kvalitetsbegreppet blir därför centralt. Sheridan & Pramling Samuelsson (2013) diskuterar fyra dimensioner som man bör ta i beaktande i kvalitetsdiskussionen: samhället, läraren, barnet och kontexten. Dessa har sina unika kvaliteter men bör förstås som sammanflätade. Man menar också att kvalitetsens kärna ligger i interaktionen mellan förskolepersonal och barn, och mellan barn och objekt i förskolans kontext.

Vad kan forskningen säga om vad som utmärker en hög kvalitet i förskolan? En slutsats som kan dras utifrån en läsning av studierna i denna forskningsöversikt är att interaktion och samspel mellan förskolepersonal och barn är viktigast för barns lärande och utveckling. Kvaliteten i förskoleverksamheten avgörs i det konkreta mötet med barnet. Likvärdighetens och kvalitetsens brännpunkt blir då i grunden en fråga om hur förskolepersonal förstår, agerar, lyssnar på barnet och hur man förmår att se barnets potential och handla så att barnet känner sig engagerat, dugligt och aktivt i sitt lärande. Fortsättningsvis kommer jag att kalla detta för pedagogiska relationer. En likvärdig förskola innebär då att alla barn ska ha möjlighet att mötas av förskolepersonal som har kompetens, kunskap och förutsättningar att möta barnet/barnen så att de pedagogiska relationerna håller en hög kvalitet.

Det här avsnittet behandlar resultaten i den forskning som fokuserar betydelsen av de pedagogiska relationerna och i vilka avseenden som förskolan har betydelse för barns lärande och utveckling. Avsnittets koppling till likvärdighet är att kommuner och förskolor har som uppdrag att erbjuda alla barn en förskola av hög kvalitet och att man därmed ska motivera sin systematiska kvalitetsutveckling utifrån vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Följande redovisning avser att presentera olika innebörder i de pedagogiska relationerna och hur de kan utvecklas. Det innehållsmässiga fokus som skrivs fram för de pedagogiska relationerna nedan är kopplat till de områden som formulerats för de inkluderade studierna, men har fördjupats och utvidgats genom tidigare studier och teoretiska utgångspunkter för att förstå de pedagogiska relationernas betydelse och innebörder. Det innebär att också äldre forskning finns redovisad i texten. Referenserna hänvisar därför både till sammanställningen av inkluderade studier och till annan litteratur i referenslistan.

Innebörder och innehåll i de pedagogiska relationerna

Tidigare forskning med longitudinell design har övertygande visat på vikten av interaktionen mellan förskolepersonal och barns lärande och utveckling på lång sikt (Barnett & Belfield, 2006; Belsky m.fl., 2007; James & Pollard, 2002; Sammons, m.fl., 2004; Schweinhart m.fl., 2004). Forskning har funnit att interaktion som kännetecknas av hög känslighet, lyhördhet och dialog och samspel prognosticerar barns språkliga, kognitiva och sociala förmågor (Carl 2007; Fontaine m.fl., 2006; LoCasale-Crouch m.fl., 2007). Studierna tyder på att det är de pedagogiska processerna i förskolan som bör fokuseras, medan strukturfaktorer kan ses som möjliggörande av eller hinder för en god kvalitet i de pedagogiska relationerna. Dessa resultat stöds av tidigare forskning i både hemmet och i förskoleverksamhet som rapporterar robusta samband mellan känsliga och stimulerande vuxen-barn relationer och barns utveckling (Burchinal, m.fl., 2008; Hamre & Pianta, 2001; Klein & Feldman, 2007; Koren-Karie m.fl., 2002).

Senare studier som redovisas i denna forskningsöversikt bekräftar den bild som tidigare forskning gett (Burchinal, 2010, Leach m.fl. 2008; Rudasill och Rimm-Kaufman, 2009; Thomason & La Paro, 2009), speciellt har den emotionella aspekten betonats för de allra yngsta barnen (Degotardi, 2010). En analys av interaktionen mellan förskolepersonal och barn i den finska förskolan ger ytterligare belägg för detta (Rasku-Puttonen, Lerkkanen, Poikkeus & Siekkinen, 2012). Förskolor som karakteriserats ha medel- eller hög kvalitet karakteriserades av att: a) förskolepersonal gör det möjligt för barnet att demonstrera sin kunskap och kompetens b) förskolepersonalen uppmuntrar barnens deltagande och bidrag c) förskolepersonal har en dialog med barnen som möjliggör ett dialogiskt utrymme för delande av tankar utifrån barnens initiativ. Sheridan, Williams och Sandberg (2011) menar att förskolepersonalens kompetens manifesteras i interaktion med barnen utifrån tre sammanflätade dimensioner: att veta vad och varför, att veta hur och en dimension som innefattar interaktiv, relationell och "transactional" kompetens.

I en forskningsöversikt (Brooks-Gunn m.fl., 2013) sammanfattar en rad forskare de viktigaste kvalitetsfaktorerna så här:

The most important aspects of quality in preschool education are stimulating and supportive interactions between teachers and children and effective use of curricula (Brooks-Gunn m.fl., 2013, s 1).

Forskningen indikerar att det är de pedagogiska relationerna mellan personal och barn i förskolan som är mest avgörande för förskolans kort- och långsiktiga effekter på barns lärande och utveckling. Brooks-Gunns forskningsöversikt tar fasta på att pedagogiska relationer och det pedagogiska innehållet är sammanflätade processer. Innehåll skiljs därmed inte från interaktionen mellan förskolepersonal och barn. All interaktion har ett pedagogiskt innehåll och handlar om påverkan på barnens lärande och utveckling genom att den sker i ett utbildningssammanhang (i förskolan). Speciellt bör de allra minsta barnen uppmärksammas ur detta relationella perspektiv, eftersom det är ett negligerat forskningsområde (Hallam, 2009).

Då den pedagogiska relationen mellan förskolepersonal och barn karakteriseras av förskolepersonalens strävan att tillföra något nytt till barnens erfarenhetsvärld och därmed expandera deras lärande, ges barnen redskap att använda vad de lärt sig i en situation, till andra situationer (Engeström & Sannino, 2010). Utifrån de teoretiska antaganden om barns lärande som finns i den socio-kulturella teorin (Siraj-Blatchford, 2009; Engeström & Sannino, 2010) så är det expanderande lärandet i form av personalens förmåga att utvidga dialogen en kritisk punkt.

Internationell och skandinavisk forskning (Bouchard, m.fl., 2010; Gjems, 2011; Hallam, 2009) pekar emellertid på att det finns (alltför) få tillfällen till språklig interaktion mellan förskolepersonal och barn. I Hallams studie är det främst uppfordrande och reglerande språkliga handlingar som riktas mot barnen medan Gjems pekar på att förskolepersonalen inte fullföljer barns försök till dialog. Om dessa resultat är generella för förskoleverksamhetens har de stor betydelse för de pedagogiska relationernas kvalitet. I förskolor som karakteriseras av hög kvalitet i de pedagogiska relationerna råder ett förhandlingsklimat mellan förskolepersonal och barn där man gör överenskommelser om teman och aktiviteter att arbeta med (Sheridan, Pramling Samuelsson & Johansson, 2009). I förskolor av hög kvalitet så används också konflikter som pedagogiska situationer.

Kvaliteten i de pedagogiska relationerna är emellertid inte bara kopplade till en analys av situation och plats. Flera studier försöker förstå förskolans långsiktiga effekter på barns lärande och utveckling genom att anlägga ett utvecklingspsykologiskt perspektiv på effekterna av goda pedagogiska relationer.

Förskolepersonalens stöd till barns självreglering och känsla av själv-kompetens
De pedagogiska relationernas innehåll styrs av förskolans val av innehållsligt fokus och får betydelse genom förskolepersonalens kommunikativa förmåga och emotionella närvaro. Det senare har undersökts i några ameri-

kanska studier som jag bedömer som viktiga för att förstå varför förskolan har betydelse för barns lärande och utveckling på lång sikt. Studier pekar på att det emotionella och kognitiva stöd som personalen kan ge barnen i förskolan är en viktig kvalitetsaspekt och av vital betydelse för barnens förmåga att utveckla självreglering och en tro på sig själva som lärande personer. Denna förmåga visar sig senare i livet som social kompetens och färre beteendeproblem (Bub, 2009; Spritz m.fl., 2010). Emotionell labilitet i form av känslösvängningar och aggressiva reaktioner prognosticerar fler kamratproblem och konflikter med förskolepersonal och lärare, medan ökad självreglering innebär större anpassningsförmåga, känslomässig förståelse och empati (Spritz, 2010; Webster-Stratton m.fl., 2008.). En intressant koppling mellan förskolebarns engagemang, förskoleverksamhetens kvalitet och barnens färdigheter i läsning finns i Ponitz, Rimm-Kaufmans, Grimms & Curbys (2009) studie. Resultatet var att förskolans allmänna kvalitet har en indirekt påverkan som medierades genom barnens visade engagemang. Forskarna definierade engagemang som en korrespondens mellan barnets observerade beteende och situationens krav, det senare inkluderade kraven att göra färdigt en uppgift, följa regler och instruktioner, klara av svårigheter och visa självkontroll. Studien ger ett bidrag till den svenska kvalitetsdiskussionen genom att den pekar på att kvalitet medieras genom barnens engagemang, uppmärksamhet och intresse för uppgiften, vilket i sin tur leder till ökad känsla av själv-kompetens eller self-efficacy.

Förskolepersonal behöver kompetensutveckling för att bemöta barn på ett sätt som hjälper dem till självreglering. Raver m.fl. (2011) visar i sin effektstudie att om personal får möjlighet att fortbildas i strategier för att öka barns förmåga till självreglering och samtidigt får hjälp med att reducera sin egen stress, leder detta till ett ökat socialt och emotionellt stöd till barnen. Stödet bidrar till att barnet får större uppmärksamhetsgrad och större impulskontroll (Webster-Stratton m.fl., 2008).

Inkluderande pedagogik och mångfald – en förutsättning för likvärdighet

Ur ett likvärdighetsperspektiv är det viktigt att de pedagogiska relationerna tar sin utgångspunkt i en inkluderande pedagogik för alla barn (Bundgaard och Gulløv, 2008). I Grisham-Brown, Cox, Gravil och Missalls studie (2010) om skillnaderna mellan inkluderande och icke-inkluderande förskolor var sambandet starkt mellan förskolepersonalens utbildning och den språkliga literacymiljön i de inkluderande förskolorna. Forskarna menar att fortbildning av förskolepersonal i språk och literacy kan ha positiva effekter på barnens språkmiljö. Jensens (2009) studie om utsatta barn i förskolan får en särskild betydelse här, eftersom den pekar på att fortbildning och kompetensutveckling för en inkluderande pedagogik bör ta avstamp i förskole-

personalens föreställningar om förskolan och de utsatta barnen. Speciellt bör då det som Jensen kallar för kompensationsstrategin problematiseras eftersom den innebär att personalen betonar barnets brister och tillkortakommanden istället för barnets kompetenser och möjligheter.

Vesely och Ginsberg (2011) har i sin studie av förskoleverksamhet riktad mot romska barn i USA poängterat att fortbildningen bör fokusera hur det är att arbeta med mångfald. De poängterar också att personalens formella utbildning har stor betydelse för förskolans möjlighet att framgångsrikt arbeta med inklusion av alla barn.

Barns röster och inflytande

En aspekt av de pedagogiska relationerna som sällan uppmärksammas är barns inflytande och deras röster om vad som är en bra förskola. Flera forskare pekar på att det i strategiska satsningar för att öka kvaliteten i förskolorna är viktigt att barns olika röster får höras och att deras upplevelser av att vara i förskolan tas på allvar (Hallam, 2009, Westlund 2011). Barn fäster stor vikt vid deras relationer till lärarna i förskolan och de framhåller framför allt etiska (förskolepersonal ska vara rättvisa) och emotionella (förskolepersonal ska vara snälla, inte skrika åt barnen) aspekter av kvaliteten i dessa relationer (Harcourt & Mazzoni, 2012). Betydelsen av att inta ett barnperspektiv eller ett bottom-up perspektiv på interaktionen mellan vuxna och barn bottnar i insikten om att barns känsla av att vara accepterade, att tillhöra, att få respekt och vara engagerade är viktiga faktorer för barns lärande och utveckling (Curby, m.fl., 2009; Hallam, 2009).

Föräldrars röster och inflytande

Det är ett välkänt faktum att elevers prestationer i skolan har starka samband med föräldrars och då särskilt mödrars utbildningsnivå. Om förskolan i det perspektivet ska kunna bidra med att utjämna ojämlikheter i utbildningssystemet så indikerar studier från olika länder i denna forskningsöversikt att förskolans möjlighet att verka för social jämlikhet ökar då verksamheten är inkluderande också för föräldrar och vårdnadshavare (Vesely och Ginsberg, 2011). Studier från Portugal (Abreu-Lima, Leal, Cadima och Gamas, 2013; Pinto, Pessanha och Aguiars (2013), England (Pugh, 2010) och USA (Crosnoe, March och Huston, 2012) pekar i samma riktning. Om föräldrars, och då särskilt mödrars, involvering ökar har det utjämnande effekter genom att mödrar med låg socio-ekonomisk status med sitt engagemang bidrar till att barn presterar bättre i skolan. Jensen (2012) menar att förskolan har en särskild funktion och betydelse för utsatta barn och deras familjer, framför allt genom utvidgade omsorgsåtgärder för de utsatta barnen och ett omfattande föräldrarbete för de utsatta föräldrarna. En studie pekar på

vikten av att föräldrar till funktionshindrade barn kan ge sina synpunkter på vad en god kvalitet innebär för deras barn (Glenn-Applegate, Pentimonti och Justice, 2011).

Pugh (2010) menar i sin undersökning om förskolans möjlighet att verka socialt utjämnande, att de två huvudsakliga faktorer som verkar skyddande för barn från missgynnade förhållanden är familjen och vårdnadshavarnas välmående samt en välfungerande förskoleverksamhet av hög kvalitet. Studier med utgångspunkt i data från Head Start programmen i USA indikerar också att hög kvalitet i förskolan är kopplat till högt föräldradeltagande (Bulotsky-Shearer m.fl., 2012). Barnets två viktigaste lärandemiljöer (hem och förskola) har olika påverkan på barnets utveckling och samverkan mellan föräldrar och förskola kan ha positiva effekter på barnets lärande. Några studier indikerar att förskolans kvalitet har störst positiv påverkan på barn vars föräldrar talar ett annat språk än majoritetsspråket (Anders m.fl., 2012), vilket pekar på betydelsen av uppsökande verksamhet för migrantbarn och nyanlända (se tabell 3).

Sammanfattning

I flera av de studier som presenteras ovan visar forskare att förskolan har som störst betydelse för barn från missgynnade förhållanden, för minoritetsgrupper och barn från migrantfamiljer. En likvärdig förskola är kopplat till dess möjlighet att kompensera för ojämlika förhållanden. Resultaten pekar emellertid på att möjligheten för förskolan att kompensera för ojämlika förhållanden i samhället har samband med den kvalitet i förskoleverksamheten som erbjuds barnen. Förskolan har möjlighet att verka kompenserande för barnen om det finns hög kvalitet i de pedagogiska relationerna och stödjande strukturer för dessa. Likvärdighet innebär då att alla barn ska få tillgång till en stimulerande lärandemiljö med kunnig och engagerad förskolepersonal som har förmåga att utveckla pedagogiska relationer av hög kvalitet. Flera studier pekar på att kvalitet bör ses i ett större socialt sammanhang som inkluderar alla de miljöer som barn vistas i. Forskare har därför använt ett social-ekologiskt perspektiv för att få modeller för hur miljöer samverkar för att stödja barns lärande och utveckling. I det perspektivet är föräldrasamverkan och föräldrainsflytande områden som har samband med barnens lärande och utveckling i förskoleverksamheten. Som framgår ovan förstärks möjligheterna om förskolepersonal har inkludering i fokus och förmår att lyssna till och ta tillvara barns röster.

Genom att förstå de pedagogiska relationerna som kvalitetens brännpunkt, och därmed peka på att processkvalitet är en kärnfråga för förskolans likvärdighet, blir strukturkvalitet en fråga om de villkor som möjliggör eller hindrar en god kvalitet i de pedagogiska relationerna.

Villkor (strukturer) för att möjliggöra en likvärdig förskola

Ovanstående redovisning har beskrivit processkvalitet och pedagogiska relationer som de viktigaste områdena att fokusera i en likvärdig förskola. Nu ska förutsättningar och strukturella villkor för förskolans likvärdighet presenteras. Som betonats tidigare; de omgivande strukturerna (till exempel barngruppernas storlek, personaltäthet, personalens utbildning) kan hindra eller möjliggöra en god processkvalitet, här uttryckt som pedagogiska relationer. Likvärdiga förutsättningar och villkor måste därför vara grundläggande för den svenska förskolans likvärdighet. Nedan beskrivs de områden som forskningen framhållit som de mest betydelsefulla villkoren för förskolans likvärdighet:

- Förskölepersonalens utbildningsnivå och kompetens.
- Förskölepersonalens villkor – personaltäthet, barngruppernas storlek, personalomsättning, lön, planeringstid.
- Förskolans tillgänglighet.

Varje huvudområde inleds med en kortare text som sätter resultaten av studierna i ett svenskt sammanhang. Det innebär att äldre forskning redovisas och att referenserna hänvisar både till sammanställningen av inkluderade studier och till annan litteratur i referenslistan. Därefter redovisas huvudresultaten från föreliggande forskningsöversikt. Sammantaget ska detta motivera de indikatorer som formuleras i matriserna.

Matriser för indikatorer för en likvärdig förskola

En av ambitionerna med denna forskningsöversikt har varit att konstruera indikatorer för förskolans likvärdighet. Indikatorerna är en operationalisering av de villkor som studierna framhållit som viktiga för förskolans kvalitet. Syftet är att genom matriser åskådliggöra ett underlag för *kommande mätningar* och kartläggningar av förskolans likvärdighet. Indikatorerna i matrisen åskådliggör att förskolans likvärdighet innebär att ta fasta på de skillnader som finns mellan kommuner och i kommunerna i relation till befolkningsstruktur. Det är emellertid viktigt att påpeka att matriserna kan utgöra underlag för kommande mätningar och att indikatorerna får revideras och förfinas utifrån diskussioner på nationell och kommunal nivå. Förutom att mäta skillnader för de enskilda indikatorerna blir det möjligt att utifrån ett medelvärde (riktvärde 1) mäta den sammantagna variationen och därmed få ett mått på förskolans likvärdighet. Indikatorerna har en viktning som anger dess betydelse för likvärdighet i relation till de andra indikatorerna. Viktningen är en grov uppskattning av vilken betydelse indikatorerna kan ha för förskolans likvärdighet. Indikatorerna har översiktligt

diskuterats med statistiker på Skolverket och jag har också fått synpunkter från förskoleförvaltningen i Malmö stad.

Eftersom förskolan inte har uppnåendemål för barnen och därmed inte kan ha barnens prestationer som beroende variabel så har indikatorerna formulerats utifrån de villkor som förskolan verkar under. Stor vikt vid framtagande av indikatorer har lagts vid studier – främst internationell forskning – som har haft variationen i barnens ”outcomes” (sociala, emotionella och kognitiva förmågor) som beroende variabler. Det har gjort det möjligt att konstruera indikatorer utifrån studier som haft sambanden mellan barns prestationer på tester och förskolornas strukturkvalitet i fokus. Men, indikatorerna har också konstruerats utifrån studier med annan design och får ses som en sammantagen bedömning av de viktigaste villkoren för att uppnå en god kvalitet i den svenska förskolan.

En likvärdig förskola ska erbjuda alla barn en verksamhet av hög kvalitet och ha en kompensande funktion. Likvärdiga villkor för förskoleverksamheten innebär då i förlängningen att ta *skillnader i fördelning* av materiella och personella resurser i beaktande. Resursfördelningen får ställas i relation till barnets eller familjens socio-ekonomiska bakgrund. Matriserna försöker åskådliggöra detta på nationell och kommunal nivå samt för upptagningsområdet.

I de följande avsnitten presenteras och motiveras huvudområdena utifrån resultaten från de inkluderade studierna. Inledningsvis görs en kort contextualisering till den svenska förskolan.

Förskolepersonalens utbildningsnivå och kompetens

I jämförelse med flera andra länder har den svenska förskolepersonalen en hög utbildningsnivå. I den svenska förskolan är lite mer än hälften (53 %) av personalen förskollärare. Andelen med förskollärarytbildning skiljer sig åt mellan olika kommuner. Kommuner i glesbygd har högst andel förskollärare (66 %) medan förortskommuner till storstäder har lägst andel (41 %). Kommunala förskolor har högre andel förskollärare än de privata förskolorna (Skolverket, 2014).

Betydelsen av förskolepersonalens utbildningsnivå har stärkts genom den svenska förskolans inträde i utbildningssystemet och genom att den reviderade läroplanen från 2010 har förstärkt förskolans pedagogiska uppdrag. Från att i huvudsak ha varit ett socialt projekt med Socialstyrelsen som huvudman, är förskolan numera en institution för utbildning med betoning på barns lärande och kunskaper samt att lek, lärande och omsorg integreras. Läroplanens strävansmål för ämnena naturvetenskap, matematik, teknik och språk har blivit mer omfattande. Det har också inneburit att kraven

på personalens kunskaper och kompetenser har skärpts i flera avseenden. Kopplat till detta har ansvarsfördelningen mellan förskollärare och övrig personal i arbetslaget stärkts och utgår i läroplanen från att förskolläraren har det övergripande ansvaret för den pedagogiska verksamheten, dess uppföljning, utvärdering och utveckling. Denna förstärkning av förskolans pedagogiska uppdrag och förskollärarnas ansvar får betydelse för hur vi ser på förskolepersonalens utbildning och kompetens. Det är mot bakgrund av denna situation som de internationella, skandinaviska och svenska studierna som redovisats här får kontextualiseras till svenska förhållanden. Kraven på förskolepersonalens utbildning och kompetens har ökat och i viss mån ändrats till ett ökat fokus på lärande, ämneskunskaper och didaktiska kunskaper.

En fråga som sysselsatt forskarna är om förskolepersonalens formella utbildning har samband med kvaliteten på deras interaktion med barnen. I en studie (Vermeer et al. 2008) fann man till exempel inga sådana samband och i andra har strukturella faktorer som personaltäthet haft lika stor betydelse som personalens formella utbildning. En av svårigheterna med att bedöma betydelsen av förskolepersonalens utbildningsnivå i olika internationella studier är att utbildningens längd, innehåll och karaktär ser olika ut mellan länder. Ibland är inte heller studierna explicita när det gäller vilken typ av utbildning som avses, speciellt inte när det gäller förskoleverksamhet för de yngsta barnen (till exempel kallar Degotardi, 2010 personalen för praktiker), som i flera länder har den lägst kvalificerade personalen.

I föreliggande forskningsöversikt dras emellertid slutsatsen att förskolans likvärdighet och möjlighet att verka för social jämlikhet är starkt kopplad till förskolepersonalens utbildningsnivå och kompetens. I de flesta av de studier som refereras här finns aspekter av förskolepersonalens utbildningsnivå och möjligheter till kompetensutveckling med i diskussionen om hur kvaliteten i förskoleverksamheten kan förbättras. Det gäller till exempel förskolepersonalens förutsättningar för att ge barnen det emotionella och kognitiva stöd de behöver för att utveckla självreglering, kognitiva färdigheter och känsla av självkompetens (Bub, 2009; Spitz m.fl., 2010; Raver, 2011). Speciellt viktigt är detta för de allra yngsta barnen i förskolan (Thomason & LaParo, 2009).

Flera nordiska och internationella studier pekar på att en hög utbildningsnivå ger förutsättningar för förskolepersonal att utveckla pedagogiska relationer av hög kvalitet (Salminen, m.fl., 2012; Sylva m.fl., 2011; Vassenden, m.fl., 2011). Sylva m.fl. (2011) visar övertygande att den viktigaste kvalitetsaspekten är de pedagogiska relationerna mellan förskolepersonal och barn samt att hög utbildningsnivå och kompetensutveckling behövs för att ut-

veckla dessa relationer. Degotardis (2010) undersökning om samband mellan kvaliteten i interaktionen mellan förskolepersonal och barn indikerar att det finns samband (om än inte i statistisk mening) mellan personalens kvalifikationer, deras förmåga att tolka situationen och kvaliteten i deras interaktion. Bauchmüller, Görtz och Rasmussens (2011) undersökning om kvaliteten i förskolan visar liknande resultat; andelen utbildade pedagoger på förskolan har betydelse för barns kognitiva och språkliga utveckling när de slutar grundskolan. Albæk Nielsen och Nygård Christoffersen (2009) och Bjørnestad och Samuelsson (2012) framhåller också i sina forskningsöversikter om förskolans betydelse för barns lärande och utveckling att personalens utbildningsnivå är en viktig kvalitetsaspekt.

Utbildningsnivå har betydelse för förskolepersonalens professionella självständighet, deras reflektionsförmåga och förståelse av förskolans uppdrag. Dennis & O'Connor (2013) åskådliggör detta genom att peka på att personal med hög utbildningsnivå har större självständig kapacitet och att organisationen får inrikta sig på att ge stöd åt personal med lägre utbildningsnivå. Förståelse av sammanhang och uppdraget är också kopplat till utbildningsnivå. I Guos, Kaderavekks, Piastas, Justices, och McGintys (2011) studie visas att förskollärare genom sin utbildning och sitt deltagande i gemensamma fortbildningssammanhang får kunskap och möjlighet att förstå sitt sammanhang, sig själva och sitt uppdrag. Degotardi (2010) drar slutsatsen att pedagogisk medvetenhet och reflektionsförmåga är relaterat till förskolepersonalens utbildning och fortbildning. Samma slutsatser kan dras utifrån Thomasons och La Paros (2013) studie om förskolepersonalens förhållningssätt (commitments) mätt utifrån faktorer som arbetstillfredsställelse, föreställningar om yrket, utbildningsnivå, yrkeserfarenhet och medlemskap i en professionell förening. Resultatet visar att lärares utbildning och förhållningssätt till sitt yrke har ett signifikant samband med kvaliteten på deras interaktion med barnen, speciellt gäller det stödet till barns kognitiva utveckling.

För en likvärdig förskola är särskilt förmågan till att inkludera alla barn i lärandeaktiviteter och kunskaperna om en inkluderande pedagogik av stort värde. Som Grisham-Brown, Cox, Gravil och Missall (2010) visar så har personalens utbildningsnivå samband med kvaliteten i den språkliga literacy-miljön i förskolor som organisatoriskt inkluderar barn i behov av särskilt stöd. Jensens (2009) studie pekar också på att personalens utbildningsnivå är kopplat till förmåga att reflektera över inkluderande pedagogik och skilnadsgörande i förskolans vardag. Ishimines (2011) studie om förhållandet mellan kvalitet och missgynnade barns möjligheter i Australien ger ytterligare belägg för utbildningsnivåns betydelse för kvalitet och inklusion.

I tre forskningsöversikter har Persson, (2008, 2010a, 2010b) dragit slutsatsen att det finns särskilda kvaliteter i relationerna mellan kunnig och kompetent personal med hög utbildningsnivå och barn som har effekter på lång sikt. En grundläggande förklaring till betydelsen av utbildningsnivå är att den höjer förskolepersonalens pedagogiska kompetens och medvetenhet (James & Pollard, 2008; Salminen, m.fl., 2012; Sheridan, Pramling Samuelsson & Johansson, 2009). Som vi senare ska se är kunskaper om och förmåga att reflektera över uppdraget en viktig del av den pedagogiska medvetenheten, men utbildningsnivån har också samband med hur förskolepersonal förmår stimulera barnens lärande i konkret pedagogisk praktik.

Förskolepersonalens kompetens och pedagogiska medvetenhet

Utifrån en kartläggning av svensk och internationell forskning om lärares yrkeskunnande och kompetenser (Nordenbo, 2008; Sheridan Williams & Sandberg, 2011) sammanfattar Persson (2012) att förskolan är framgångsrik då lärares yrkeskunnande visar sig i:

- a) förmåga att relatera sig till barnen genom dialog
- b) förmåga att skapa ett hållbart delat tänkande
- c) förmåga att utveckla barnfokuserade strategier
- d) förmåga att tydliggöra och kommunicera ett kunskapsobjekt
- e) förmåga att utmana barnens tänkande
- f) förmåga att förena omsorg, lek och undervisning

Förskolepersonalens engagemang, yrkeskunnande, hur de förmår att utvidga och expandera barnens lärande i dialog och deras förmåga att ställa öppna och utmanande frågor är exempel på effektiva pedagogiska strategier, enligt den refererade forskningen. Ju högre pedagogisk medvetenhet och kompetens, desto tydligare val när det gäller förskolans innehåll och utvecklingen av goda pedagogiska relationer för alla barn. Betoningen av att detta gäller alla barn är viktigt ur ett likvärdighetsperspektiv. Nordiska studier indikerar nämligen att inklusions- och exklusionsprocesser relaterat till minoritetsbarn äger rum redan på förskolan, såväl i samspelet mellan barnen som i samspelet mellan pedagoger och barn och mellan pedagoger och föräldrar (Bundgaard och Gulløv, 2008; Jensen, 2009).

Denna pedagogiska medvetenhet hos förskolepersonal tycks vara en viktig faktor som skiljer ut verksamheter med en låg till god kvalitet från dem som har en hög kvalitet. Verksamheten i de arbetslag som utvecklat pedagogisk medvetenhet karaktäriseras av en samspelande atmosfär, ett synsätt på barn som medmänniskor och en syn på kunskap, där barn betraktas som aktiva i sitt lärande (Sheridan, Pramling Samuelsson och Johansson, 2009). För-

skolepersonalens attityder och hängivenhet till sitt yrke (dedication) samt deras förståelse av förskolans funktion i samhället har i det sammanhanget visat sig vara en viktig komponent av förskolepersonalens pedagogiska medvetenhet (Ishimine, 2011). Ett genomgående antagande i forskningslitteraturen är att formell utbildning bidrar att skapa pedagogisk medvetenhet och förståelse av uppdraget hos förskolepersonal. Det som forskarna kallar för *Commitment to the field* har tidigare satts i relation till professionen men har i senare studier även visat sig ha samband med kvaliteten på interaktionen. Denna slutsats stöds av andra studier där förskolepersonals känsla av gemenskap (sense of community) i sin yrkesutövning har positiva samband med den språkliga interaktionen med barnen och barnens språkliga kompetenser och ordförråd (Guo, Kaderavek, Piasta, Justice, och McGinty, 2011).

För att utveckla den pedagogiska medvetenheten och förståelse av uppdraget behövs återkommande kompetensutveckling, en vilja att sätta sig in i tidigare forskning och en ständig strävan efter att granska sitt eget arbete mot bakgrund av didaktikens frågor om vad, hur och varför (Albæk Nielsen och Nygård Christoffersen, 2009). Williams m.fl. (2012) fann att det stöd som gavs åt den professionella kompetensutvecklingen av lärarna var en av de viktigaste indikatorerna för hur väl förberedda barnen var inför skolstart. Jensens (2009) och Grisham-Browns, Cox, Gravils och Missalls (2010) studier om utsatta barn i förskolan pekar på att det finns ett stort behov av fortbildning och kompetensutveckling för en inkluderande pedagogik. Pedagogisk processreflektion kan användas som en modell för att stärka personalens professionalitet när det gäller arbetet med barnens samspel, och kan dessutom användas för att skapa ett bättre samspel mellan barnen (Bygdesson-Larsson, 2010). Kontinuerlig professionell kompetensutveckling i arbetet med minoritetsbarn och inkluderande pedagogik tycks vara en viktig förutsättning för förskolepersonalens möjlighet att verka för social jämlikhet. Studier visar också att fortbildningsinsatser i samarbete med universitet- och högskolor kan ge särskilda kvalitetsvinster (Jansen och Tholin, 2006; Sheridan 2001).

Personalens kön och etniska/språkliga bakgrund

Att förskolepersonalens kön och etnicitet har betydelse för kvaliteten på förskolan visas i Bjørnstad och Samuelssons (2012) översikt. Ett högt antal manliga pedagoger och förskollärare med annan etnisk bakgrund har betydelse för kvaliteten på förskolan (Bauchmüller, Gørtz och Rasmussen, 2011), vilket pekar på vikten av att medvetet rekrytera förskolepersonal utanför majoritetskulturen (Voll, Börve & Verstad, 2010). En förklaring till dessa resultat är att förskolepersonal med olika etnisk bakgrund får betydelse genom att flerspråkiga barn får tillgång till flera språk i förskolan. Detta är op-

timtalt genom att förskolepersonal talar samma språk som flerspråkiga barn. Betydelsen av förskolepersonalens kön och etnicitet får emellertid sättas in i ett pedagogiskt sammanhang och relateras till personalens utbildning och kompetens. Den pedagogiska medvetenheten och kunskapen om innehållet i det som ska läras måste bygga på ett kunnande om hur detta innehåll kommuniceras och förstås. Betydelsen av detta syns i den danska studien där ett resultat var att utlandsfödda barn inte gynnades av att personalen var utlandsfödd, mätt i testresultat i årskurs 9 (Bauchmuller, Gørtz och Rasmussen 2011). Att få fler män att börja arbeta i förskolan har länge varit en ambition i den svenska förskolan. Den ambitionen har inte lyckats och en av förklaringarna som ges i Volls, Börves och Verstads (2010) studie är att det inte enbart går att förlägga problemet till männen. Rekrytering av män till förskolan kräver en attitydmässig förändring hos ledningspersonal och särskilda strategier.

Slutsatsen är emellertid att förskolepersonalens utbildning och möjlighet till kompetensutveckling är viktigare än förskolepersonalens kön och etnicitet. Fördelning av personal med avseende på kön och etnisk bakgrund finns därför inte med i nedanstående matris.

Matris – indikatorer för förskolepersonalens utbildning och kompetensutveckling
Av ovanstående redovisning dras slutsatsen att förskolepersonalens utbildningsnivå och möjlighet till kvalificerad kompetensutveckling är viktiga villkor för en likvärdig förskola. Utbildningsnivå och kompetensutveckling manifesteras i de pedagogiska relationerna men också genom att utbildning ger en ökad pedagogisk medvetenhet, förmåga till komplex reflektion över pedagogiska situationer samt ett ökat engagemang och förståelse av sitt uppdrag. Samtliga av dessa aspekter är kritiska områden för förskolans kvalitet. Fördelningen av förskollärare i relation till befolkningsgruppernas socio-ekonomiska status nationellt, i kommunerna och i upptagningsområdet blir därför en viktig indikator för förskolans likvärdighet.

Forskningen pekar också övertygande på att kvalificerad kompetensutveckling är en viktig indikator för kvalitetsutveckling. Speciellt viktigt för förskolans likvärdighet blir kompetensutveckling för att uppnå en inkluderande pedagogik och för att öka den pedagogiska medvetenheten om betydelsen av pedagogiska relationer.

Som tidigare nämnts är syftet med denna forskningsöversikt att utifrån forskning definiera de områden och de indikatorer som kan utgöra ett underlag för kommande mätningar; för huvudområdet förskolepersonalens utbildningsnivå och kompetensutveckling visas detta i tabell 1.

Tabell 1. Andel förskollärare, resurser för kompetensutveckling

Nivå	Nationellt – skillnader mellan kommuner.	Kommun – skillnader inom kommunen	Förskoleområde – skillnader mellan förskolor inom upptagningsområdet
Personalens utbildning och kompetensutveckling	I relation till kommunernas befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund	I relation till kommunens befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund	I relation till upptagningsområdets befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund
Andel förskollärare Viktning: 1	Skillnader i andel förskollärare mellan Sveriges kommuner	Skillnader i andel förskollärare i kommunen	Skillnader i andel förskollärare mellan förskolor i upptagningsområdet
Resurser som satsas på kompetensutveckling av förskolepersonal. Viktning 0,5	Skillnader i fördelning av resurser för kompetensutveckling mellan Sveriges kommuner	Skillnader i fördelning av resurser för kompetensutveckling i kommunen	Skillnader i fördelning av resurser för kompetensutveckling mellan förskolor i upptagningsområdet

Indikatorerna i matrisen åskådliggör att förskolans likvärdighet innebär att ta fasta på de skillnader som finns mellan kommuner och i kommunerna avseende andel förskollärare och fördelning av resurser till kompetensutveckling. Varje indikator har dessutom en viktning beroende på en tolkning av dess betydelse för likvärdighet. Viktningen är en grov uppskattning av vilken betydelse förskolepersonalens utbildning och kompetensutveckling kan ha för förskolans likvärdighet.

Som framgår av tabellen har fördelningen av förskollärare bedömts vara den viktigaste indikatorn (viktning 1) för likvärdighet inom detta huvudområde. Motiveringarna till detta har formulerats i ovanstående resultatredovisning. Skillnader i fördelning av resurser för kompetensutveckling har inte bedömts som lika viktig (viktning 0,5) men den redovisade forskningen pekar på att kontinuerlig kompetensutveckling är betydelsefullt för att utveckla förskolornas kvalitet.

Matrisen är avsedd att åskådliggöra hur förskolans likvärdighet kan förstås genom att indikatorerna relateras till befolkningsstruktur och familjers socio-ekonomiska bakgrund. Det kan till exempel utgöra ett underlag

för att mäta om andel förskollärare är högre/mindre i områden där familjer har låga socio-ekonomiska förhållanden. Matrisen tar också fasta på möjligheten att mäta skillnader i resursfördelning till kompetensutveckling av förskolepersonal, men säger ingenting om innehållet i kompetensutvecklingen. För en fortsatt diskussion om kompetensutvecklingens innehåll, se diskussionsavsnittet.

Förskolepersonalens arbetsvillkor – personaltäthet, barngruppernas storlek, lön, planeringstid, fysisk miljö

Detta avsnitt tar fasta på förskolepersonalens arbetsvillkor som ett viktigt huvudområde för förskolans likvärdighet. Likvärdigheten handlar om hur de materiella och personella resurserna är fördelade till förskolorna relativt befolkningens sammansättning. Därför får förskolepersonalens arbetsvillkor betydelse relativt sociala och ekonomiska förhållanden mellan kommuner, i kommuner och i upptagningsområdet.

Internationellt sett har förskolan i Sverige goda materiella och personella resurser. Sverige är ett av de länder som uppnår samtliga minimikrav (till exempel utbildad förskolepersonal och en viss personaltäthet) som är utarbetade för att skydda barn under åren när de är som mest sårbara och formbara (Adamson, 2008). Personaltätheten har under flera år varit relativt stabil. Det går 5,3 barn per årsarbetare i förskolan och i genomsnitt 10,1 barn per förskollärare. I fristående förskolor är förskollärartätheten lägre (12,8 barn per förskollärare) jämfört med kommunala förskolor (9,6 barn per förskollärare). Antal inskrivna barn per avdelning är i genomsnitt 16,8. Den genomsnittliga gruppstorleken har varit relativt konstant under flera år. Nästan hälften (44 %) av småbarnsgrupperna för barn mellan 1-3 barn har mellan 14-16 barn och 13 procent har 17 barn eller fler. Vi kan se att gruppstorleken för de yngsta barnen i förskolan har ökat med 5 procentenheter sedan 2003. Siffrorna gäller för 2013 och är hämtade från Skolverket (2014).

Personalstäthet och barngruppernas storlek

Det finns motstridiga resultat i äldre forskning om vilken betydelse personalstäthet och barngruppernas storlek har för den pedagogiska kvaliteten i förskolan. I beräkningar av kostnadseffektivitet pekar Bremberg (2007) på att en ökning av personalstäthet inte är kostnadseffektivt i förhållande till effekterna. Det mest kostnadseffektiva skulle istället vara att satsa på högskoleutbildad personal samt fortbildning av existerande personal (se också tabell 1 i denna forskningsöversikt). Personalstäthet och barngruppernas storlek har betydelse för kvaliteten men det finns en rad andra faktorer som

är betydelsefulla i sammanhanget, framför allt barngruppernas sammansättning, personalens kompetens och lokalernas storlek och beskaffenhet (Skolverket, 2003). Rosenqvist (2014) pekar på att barngruppernas storlek skapar olika villkor och ramar som inverkar på barns välmående, lek och lärande samt arbetslagets arbetsvillkor, där till exempel den stora barngruppen skapar tidsbrist medan den lilla skapar plustid. Ur likvärdighetssynpunkt innebär det att barngruppernas storlek får viktas i relation till andra parametrar.

Det är troligt att betydelsen av faktorer som personaltäthet och barngruppernas storlek är relaterade till barnens ålder och att detta kan förklara vissa av de motstridiga resultaten i studier som undersökt sambanden mellan struktur- och processkvalitet. Rentzou & Sakellariou (2011) finner till exempel inga samband mellan strukturella faktorer som barngruppernas storlek och kvalitet i den grekiska förskolan, medan det i en spansk studie konstaterades att den låga personaltätheten i spansk förskola för 4-åringar motverkade en gynnsam interaktion mellan personal och barn (Sandstrom, 2012). I den senare studien var det i jämförelse med svensk förskola, en väldigt låg personaltäthet, 25 barn på en lärare. Några äldre studier pekar emellertid på att personaltäthet och antal barn i grupperna har betydelse för de allra yngsta barnen och för utsatta barn. (Munton, Mooney, Moss, Petrie, Clark & Woolner, 2002).

Shipper m.fl. (2006) konstaterar i en holländsk studie som analyserade samspelet mellan vuxna och barn, att det var högre kvalitet på interaktionen när det fanns fler vuxna per barn. Särskilt var detta märkbart för de yngsta barnen. Kvoten barn/vuxen varierade mellan 3:1 och 5:1. Thomasons och LaParos (2009) observationsstudie visade samband mellan personaltäthet/barngruppernas storlek och olika kvalitetsmått på interaktion. I avdelningar med mindre gruppstorlek så fanns det ett mer positivt emotionellt klimat och förskolepersonalens emotionella kontakt med barnen var av högre kvalitet. En högre personaltäthet var också relaterad till ett mer positivt känslomässigt klimat, högre känslighet inför barnen och språklig kommunikation. Det största sambandet fanns mellan personaltäthet och förskolepersonalens känslighet inför barnen. Liknande resultat visar Barros & Aguiars (2010) i sin studie av förskoleverksamhet i Portugal för barn mellan 1-3 år. I deras studie har hög personaltäthet ett signifikant samband med hög kvalitet.

Sambandet mellan personaltäthet och kvalitet har också påvisats i två skandinaviska forskningsöversikter. I Bjørnestads och Samuelssons (2012) forskningsöversikt om förskola för barn mellan 1-3 år menar forskarna att det finns belägg för att förskolor av hög kvalitet kännetecknas av god personaltäthet med begränsad personalomsättning och välutbildad personal.

Jämförelser visar att relativt god persontäthet skapar mer tid, vinster och det lugn som krävs för att lära känna det enskilda barnets behov samt att skapa möjlighet att stödja dess utveckling i en positiv miljö (Albæk Nielsen och Nygård Christoffersen, 2009).

De här refererade studierna identifierar sammanfattningsvis att god persontäthet och mindre barngrupper har störst betydelse för de yngsta barnen och för de utsatta barnen, men att det måste sättas samman med andra parametrar. I grunden handlar det om hur förskolepersonalen förmår att utnyttja de möjligheter som en hög persontäthet innebär.

Personalomsättning och lön

Betydelsen av personalomsättning och förskolepersonalens löner är sällan föremål för forskning, men det finns några studier som tar fasta på att personalomsättning och lön har betydelse för kvaliteten i förskoleverksamheten. Wright (2011) har i sin forskningsgenomgång av situationen för förskolan i USA fäst uppmärksamheten på att det finns stora skillnader i såväl förskolans tillgänglighet som kvalitet beroende på vilka barngrupper som förskolorna vänder sig till. Fattiga barn som växer upp i fattiga bostadsområden tillhör de grupper som har lägst andel i förskoleverksamhet, men som har störst nytta av den (Dearing, McCartney & Taylor, 2009). Wright redogör också för stora kvalitetskillnader mellan förskolorna. Vid en jämförelse med förskolor som har hand om barn med högre socio-ekonomisk status, är förskolor för barn från låginkomstfamiljer av sämre kvalitet. En möjlig förklaring till detta är att förskolor i dessa områden ofta har lägre utbildad personal, en hög personalomsättning och att kontinuiteten i personalgrupperna därmed är låg. Tidigare forskning har pekat på att det finns ett samband mellan hög personalomsättning och låga lärarlöner (Gable m.fl., 2007), medan andra studier visar ett svagt samband mellan löner och intentioner att stanna kvar i förskoleverksamheten (Holochwost, m.fl., 2009).

Kontinuitet kan emellertid förstås ur både personalens och barnens perspektiv. Dearing, McCartney & Taylor (2009) pekar i det sammanhanget på att barn har större möjlighet att få kontinuitet i sina relationer om personalomsättningen är låg, men också att kontinuitet handlar om barnens kontinuerliga vistelse i förskolan. Detta kan lätt bli en negativ spiral. En hög omsättning av personal kombinerat med en låg kontinuitet i barnens vistelsetider eller en hög omflyttning av familjer i ett bostadsområde, ger minskade möjligheter att utveckla en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Välfungerande arbetslag med hög kompetens behöver kontinuitet för att utveckla sin pedagogiska praktik, medan icke-fungerande arbetslag kan behöva brytas upp för att bryta negativa mönster. Det är dock troligt att hög

personalomsättning har med organisationsklimat, trivsel, arbetsförhållanden och lön att göra (se nedan om det organisatoriska klimatet). Utifrån ett likvärdighetsperspektiv är skillnader i personalomsättning och löner mellan kommuner, i kommuner och i upptagningsområdena en indikator som bör tas i beaktande då man vill att alla barn ska ha tillgång till en förskola av hög kvalitet.

Planeringstid

En aspekt som sällan förekommer i forskningen om villkor för en hög kvalitet, är förskolepersonalens möjligheter till planering, utvärdering och diskussioner om sitt arbete. När personal själva får värdera kvalitet i förskolan så har kvaliteten i deras arbete ett klart samband med planeringstid (Wertfein, Spies-Kofler & Becker-Stoll, 2009), eftersom det berör grunderna för att kunna utveckla, planera inför och utvärdera sin verksamhet. Planeringstid ses som en grundläggande förutsättning för att kunna utföra ett bra pedagogiskt arbete för lärare i grundskolan. I förskolan är emellertid förutsättningarna för att kunna planera sin verksamhet genom att ha planeringstid inte lika självklar, och den kan se olika ut mellan kommuner och i kommunerna. Skillnader i förskolepersonalens villkor för att planera, dokumentera, utvärdera och reflektera över sin verksamhet har därför formulerats som en indikator för likvärdighet.

Den fysiska miljön

I den här forskningsöversikten har inte den fysiska miljön varit i fokus, inte heller har sökningen av litteratur lett till studier som studerat likvärdighet, kvalitet och fysisk miljö. Likväl är det uppenbart att den fysiska miljön påverkar vilka aktiviteter som kan göras, barnens möjligheter till rörelse, lek och avskildhet (Berkhuizen, 2014; Björklid, 2005; Eriksson Bergström, 2013). Till exempel har storleken på ett rum en direkt påverkan på hur många barn som kan vistas där eller vilka aktiviteter som kan genomföras (de Jong, 2010). Lokala undersökningar har också visat att en stor del av förskolans personal är missnöjda med hur den fysiska miljön ser ut, speciellt är man kritisk till förskolans utemiljö (Stroh, 2012). Som en indikator för likvärdighet har skillnader i antal kvadratmeter per barn i inomhusmiljön formulerats.

Det organisatoriska klimatet – samarbete mellan personal

I denna översikt finns få studier som undersökt sambandet mellan kvalitet och det relationella förhållandet mellan personal och ledning, vad som i forskningslitteratur benämns som organisatoriskt klimat. Det organisatoriska klimatet definieras som den unika och tydliga atmosfär som karak-

teriserar en plats, men den har samband med andra platser och kan bättre förstås i en sociekoologisk modell som poängterar det interaktiva förhållandet mellan människor i en organisation (Dennis & O'Connor, 2013). I en amerikansk studie (Dennis & O'Connor, 2013) fann forskarna ett positivt samband mellan det övergripande organisatoriska klimatet, det relationella klimatet mellan personal och ledning, och kvaliteten i förskolorna. Det resultatet bekräftar tidigare studier om skolans organisatoriska klimat (Hoy, Tarter, & Kottkamp, 1991; Iutovich, Fiene, Johnson, Koppel & Langan, 1997; Lower & Cassidy, 2007). För svenska förhållanden är det samarbets- och utvecklingsklimatet mellan personer i arbetslaget och i förskolan som helhet, som antas påverka kvaliteten i förskolan och de pedagogiska relationerna till barnen. I Dennis och O'Connors' (2013) studie fann man ett starkare samband mellan det organisatoriska klimatet och kvaliteten i förskolan bland förskolepersonal med lång erfarenhet och låg utbildning. Det senare tyder på att dessa personer är mer beroende av kollegornas och ledningens stöd. Översatt till svenska förhållanden skulle det vara barnskötare med lång erfarenhet som behöver störst stöd.

Även om det organisatoriska klimatet är viktigt i förhållande till verksamhetens kvalitet och likvärdighet så har det utifrån denna forskningsöversikts syfte inte bedömts som en möjlig indikator för likvärdighet. Den finns därför inte med i nedanstående matris.

Matris - indikatorer för förskolepersonalens arbetsvillkor

Utifrån ovanstående redovisning av forskning som relaterar likvärdighet till förskolepersonalens arbetsvillkor dras slutsatsen att skillnader i arbetsvillkor för förskolepersonal har betydelse för den svenska förskolans likvärdighet. För att förskolan ska ha en kompenserande funktion så bör personal i upptagningsområden där familjer har låg socio-ekonomisk status, med hög migration och omflyttning ha de bästa förutsättningarna och arbetsvillkor för att göra ett bra pedagogiskt arbete. Likvärdighet kan då bli en fråga om att rekrytera och behålla högt utbildad och motiverad personal i dessa områden genom att erbjuda dem de bästa arbetsvillkoren. De studier som tar förskolepersonalens arbetsvillkor i beaktande har pekat på några betydelsefulla villkor: personaltäthet, barngruppernas storlek, kontinuitet i personalgruppen, planeringstid, lön och den fysiska miljön.

Förskolans personal har en tradition av att arbeta i arbetslag bestående av förskollärare och barnskötare. Det täta samarbetet är naturligtvis en betydelsefull förutsättning för god kvalitet och påverkar deras arbete med barnen. Låg personalomsättning och kontinuitet i personalgruppen ses då som viktiga förutsättningar eftersom de indikerar ett gott organisatoriskt klimat

och fungerande arbetslag. Det ger också bättre förutsättningar för förskollärare och arbetslaget att planera och utvärdera sitt arbete. Skillnader i planeringstid för förskolepersonal ses därför också som indikator på likvärdighet.

Forskningen indikerar att personaltäthet och barngruppernas storlek har som störst betydelse för de allra yngsta barnen i förskolan och de ses i denna forskningsöversikt som betydelsefulla villkor för likvärdighet. Det är därför viktigt att ta reda på om det finns skillnader i personaltäthet och barngruppernas storlek relaterat till befolkningsstruktur i kommunerna och i förskolornas upptagningsområden.

Utifrån den forskning som redovisats har inte förskolepersonalens lön varit föremål för särskilt många studier. Lön har inte som enskild indikator framstått som särskilt viktig för likvärdighet utan får ses i samband med de andra arbetsvillkoren.

I matrisen används ett väldigt grovt mått på den fysiska miljön. Genom att få reda på om antal kvadratmeter i inne- och utemiljö skiljer sig åt mellan förskolor i olika kommuner och upptagningsområden indikeras om den fysiska miljön är likvärdig eller inte. Tabell 2 visar indikatorerna för personalens arbetsvillkor.

Tabell 2. Personalens arbetsvillkor

Nivå	Nationellt – skillnader mellan kommuner.	Kommun – skillnader inom kommunen	Förskoleområde – skillnader mellan förskolor inom upptagningsområdet
Förskolepersonalens arbetsvillkor	I relation till de enskilda kommunernas befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund	I relation till den enskilda kommunens befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund	I relation till upptagningsområdets befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund
Personaltäthet Viktning: 0,5	Skillnader i personaltäthet mellan Sveriges kommuner	Skillnader i personaltäthet i kommunen	Skillnader i personaltäthet i upptagningsområdet
Barngruppernas storlek Viktning 0,25	Skillnader i barngruppernas storlek mellan Sveriges kommuner	Skillnader i barngruppernas storlek i kommunen	Skillnader i barngruppernas storlek i upptagningsområdet
Kontinuitet i personalgruppen, personalomsättning Viktning: 0,25	Skillnader i personalomsättning mellan kommuner	Skillnader i personalomsättning inom kommunen	Skillnader i personalomsättning inom upptagningsområdet
Förskolepersonalens löner Viktning: 0,25	Skillnader i löner mellan Sveriges kommuner	Skillnader i löner i kommunen	Skillnader i löner i upptagningsområdet
Planeringstid för personalen Viktning 0,25	Skillnader i planeringstid mellan Sveriges kommuner	Skillnader i planeringstid i kommunen	Skillnader i planeringstid i upptagningsområdet
Fysisk miljö Viktning 0,25	Skillnader i antal kvadratmeter per barn, ute och inne	Skillnader i antal kvadratmeter per barn, ute och inne	Skillnader i antal kvadratmeter per barn, ute och inne

Som tidigare framhållits i denna forskningsöversikt har skillnader i personalens utbildningsnivå (andel förskollärare) skattats som den viktigaste indikatorn för en likvärdig förskola. I matrisen ovan är emellertid personaltäthet inkluderande samtliga yrkesgrupper som avses. Personaltäthet har getts den högsta viktningen (0,5) av förskolepersonalens arbetsvillkor, vilket då blir det viktigaste arbetsvillkoret för en likvärdig förskola. De övriga indikatorerna har viktats lägre men ger en vägledning om vilka andra faktorer som har betydelse för förskolans likvärdighet.

Förskolans tillgänglighet

Ett mått på likvärdighet är att förskolan är tillgänglig för alla barn. Tillgängligheten har samband med förskolornas utbyggnad i kommunerna, deras erbjudande till vårdnadshavare och vårdnadshavarnas benägenhet att skriva in sitt barn i förskolan. I skollagen framgår uttryckligen att kommunen ska erbjuda en förskoleplats inom fyra månader. Den svenska förskolan har en hög utbyggnad och ska rikta sig till alla barn. Statistiken (Skolverket, 2014) visar också att 84 procent av alla barn mellan 1-5 år går i förskola. Det finns emellertid lokala studier som pekar på att det finns grupper av barn som inte deltar i förskoleverksamheten av skäl som vi inte vet (Persson, 2012). För kommande kartläggningar av förskolans likvärdighet blir det därför viktigt att undersöka vilka barn som inte har förskoleplats och av vilka anledningar.

Migrant – och minoritetsbarn är underrepresenterade i förskolan

Eftersom ett flertal studier i denna forskningsöversikt har pekat på att en förskola med hög kvalitet har störst betydelse för barn från missgynnade förhållanden och för minoritetsbarn (Dearing, McCartney & Taylor, 2009; Burger, 2010; Hall, m.fl., 2009; Hall m.fl., 2013) så är det angeläget att få kunskap om vilka barn som inte har förskoleplats. För den språkliga utvecklingen kan förskolevistelsen ha stor betydelse. En studie från Tyskland tyder på att förskolans kvalitet hade störst betydelse för barn vars föräldrar talade ett annat språk än tyska (Anders m.fl., 2012). Om minoritetsbarn finns i förskolan i lägre utsträckning än majoritetsbarn så minskar förskolans möjlighet att vara socialt utjämnande. Resultat från nordiska och internationella studier pekar i denna riktning. I två studier från Norge (Bekkehus, Rutter, Maughan och Borges, 2011; Zachrisson, Janson och Naerde, 2013) pekar forskarna på att immigranter från icke-västliga länder och familjer med lägre socio-ekonomisk status utnyttjar förskolor i lägre utsträckning, detsamma gäller om mödrarna har svåra hälsoproblem.

Undersökningar från USA (Karoly och Gonzalez, 2011; Wright, 2011) visar också att migrantbarn har lägre deltagande i förskoleverksamhet än jämförbara infödda familjer, speciellt gällde det barn från minoritetsgrupper, till exempel romer (Vesely och Ginsberg, 2011). Karolys och Gonzales studie visar att erbjudande och tillgänglighet är faktorer som styr om barnen deltar i förskoleverksamhet. Språkliga hinder, en komplicerad byråkrati och ibland en mistro mot statliga åtgärder riktade mot immigrantfamiljer är faktorer som hindrar dem från att utnyttja förskoleplatser. Sammanfattningsvis kan sägas att det finns stöd i forskningslitteraturen för att det finns en social selektion av de föräldrar som utnyttjar förskolan, samtidigt som forskning visar att det är just barn från missgynnade förhållanden som har störst vinning av vistas i förskola av god kvalitet.

Vad kan man då göra för att öka tillgängligheten? Veselys och Ginsbergs studie (2011) pekar på några förslag för att nå och arbeta med minoritetsgrupper i förskolan: Förbättra tillgängligheten till förskolan, bygg relationer och samverka mellan förskolepersonal och familjer, stöd familjers deltagande i samhället (stöd till socialt och kulturellt kapital). Några förslag riktar till att förbättra förskolepersonalens arbetsvillkor, framför allt till att förbättra deras möjligheter till kompetensutveckling och välbefinnande.

Om förskolan är tillgänglig för alla barn eller inte blir utifrån resultaten från ovanstående forskning i mångt och mycket en fråga om vilken kunskap föräldrar och vårdnadshavare har om förskolan i kommunerna. Nationella och lokala undersökningar behöver göras om de barn som inte har förskoleplats. Riktad information och uppsökande verksamhet till nyanlända och migrantfamiljer kan vara ett sätt att nå de grupper som inte är informerade.

Tillgänglighet kan också vara kopplad till barnens närvaro i förskolan. Som tidigare redovisats så finns det studier som indikerar att barns dagliga närvaro har positivt samband med deras lärande och språkliga utveckling, speciellt för barn som är i riskzonen för dålig språklig utveckling (Anders m.fl., 2012; Logan m.fl., 2011). Resultaten förklaras av att barn som kontinuerligt befinner sig i goda språkliga miljöer har större förutsättningar att utvecklas språkligt än de som har en sparsam närvaro. Resultaten sammanfaller med studier från USA som visar att förskolor av hög kvalitet kompensera familjers socio-ekonomiska status om barnen har vistats i denna förskoleverksamhet under tillräckligt lång tid (Dearing, McCartney & Taylor, 2009).

Matris - indikatorer för förskolans tillgänglighet

Eftersom förskolan är en frivillig verksamhet handlar förskolans tillgänglighet inte om de barn vars vårdnadshavare gör ett så kallat informerat val att inte utnyttja sin rätt till förskoleplats. Istället är det de vårdnadshavare som inte har plats i förskoleverksamhet på grund av att de inte är informerade om förskoleverksamheten i kommunen som är i fokus. Forskningen framhåller att det främst rör sig om migrantfamiljer eller minoritetsgrupper. Orsakerna till att barnen inte finns i förskolan kan vara olika men möjliga förklaringar är språksvårigheter och bristande förståelse av hur förskolesystemet fungerar. Vårdnadshavare kan ha andra kulturella referenser och väljer därför att inte vara i förskoleverksamheten men det kan också vara så att kommunerna inte når ut med sin information.

Nedanstående matris (tabell 3) åskådliggör två indikatorer på förskolans tillgänglighet: andel barn som inte finns i förskoleverksamhet och skillnader i resurser för uppsökande verksamhet.

Tabell 3. Förskolans tillgänglighet på nationell nivå, kommunal nivå och upptagningsnivå

Nivå	Nationellt – skillnader mellan kommuner.	Kommun – skillnader inom kommunen	Förskoleområde – skillnader mellan förskolor inom upptagningsområdet
Förskolans tillgänglighet	I relation till de enskilda kommunernas befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund, etnisk och språklig sammansättning	I relation till den enskilda kommunens befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund, etnisk och språklig sammansättning	I relation till upptagningsområdets befolkningsstruktur - familjers socio-ekonomiska bakgrund, etnisk och språklig sammansättning
Andel barn som inte finns i förskoleverksamhet Viktning 0,25	Skillnader i andel barn som inte har förskoleplats i Sveriges kommuner	Skillnader i andel barn som inte har förskoleplats i kommunen	Skillnader i andel barn som inte har förskoleplats i upptagningsområdet
Resurser som läggs på uppsökande verksamhet Viktning 0,25	Skillnader i resurser för uppsökande verksamhet mellan kommuner	Skillnader i resurser för uppsökande verksamhet i kommunen	Skillnader i resurser för uppsökande verksamhet i upptagningsområdet

Viktningen av indikatorer för förskolans tillgänglighet är osäkra. Det är angeläget utifrån ett likvärdighetsperspektiv att undersöka vilka barn som inte finns i förskolan för att se om det finns grupper av vårdnadshavare som inte har gjort ett informerat val. Forskningen pekar också på att en uppsökande verksamhet är det mest effektiva sättet att informera om förskoleverksamheten så att vårdnadshavare kan göra ett val som är baserat på tillräcklig kunskap om förskoleverksamheten.

Sammanfattning och slutsatser

Syftet med denna forskningsöversikt är att skapa ett kunskapsunderlag för att a) förstå innebörder av likvärdighet för förskolans verksamhet och b) definiera de områden som forskningen pekar på som viktiga för förskolans likvärdighet och c) definiera indikatorer för förskolans likvärdighet. Resultaten kan utgöra ett underlag för kommande mätningar och kartläggningar

av förskolans likvärdighet samt för nya forskningsprojekt utifrån ett likvärdighetsperspektiv.

Jag har inte funnit någon internationell, skandinavisk eller svensk studie som explicit har undersökt förskolans likvärdighet utifrån validerade kriterier i en nationell eller lokal kontext. För föreliggande översikt innebär det a) att den får en explorativ karaktär b) att studierna i huvudsak värderas genom en bedömning av deras resultat och kontextuell relevans för den svenska förskolan. 58 studier har inkluderats från databaserna ERIC, ERC och NB-ECEC.

Förskolans betydelse för barns lärande och utveckling på kort och lång sikt verifieras i åtskilliga av de här refererade studierna. Särskilt framhålls i internationell forskning att en förskoleverksamhet av hög kvalitet är speciellt betydelsefull för barn från missgynnade förhållanden, för utsatta barn och för barn från minoritetsgrupper. För dessa barn kan förskolan vara en tidig lärandemiljö som bidrar till bättre resultat i skola och senare i livet. Kvantitativt inriktade effektstudier med longitudinell design som undersöker likvärdighet, jämlikhet, tillgänglighet och kvalitet kan förklara variationen i prestationer utifrån olika kvalitetsfaktorer i förskolans verksamhet, eller finna samband mellan barns prestationer och olika kvalitetsfaktorer. I forskningen framhålls interaktion och processkvalitet som viktigast för att förstå vad förskolan betyder för barns lärande och utveckling på kort och lång sikt. I denna forskningsöversikt har jag betecknat denna interaktion mellan förskolepersonal och barn som pedagogiska relationer. En hög kvalitet i de pedagogiska relationerna innebär att förskolepersonal förmår ge barnen det kognitiva, sociala och emotionella stöd de behöver för att utnyttja sin potential. De villkor som omgärdar de pedagogiska relationerna kan stödja en hög kvalitet i relationerna eller verka försvårande för utvecklingen av dessa.

Flera studier framhåller emellertid att man får förstå förskolans betydelse utifrån ett större sammanhang än förskolans inre arbete. Barn rör sig i flera miljöer, varav hem och förskola framstår som de viktigaste. Dessa studier pekar på att en god samverkan mellan förskolepersonal och vårdnadshavare bidrar till barns lärande och utveckling, men även närsamhället och grannskapets betydelse har undersökts i flera internationella studier. Konsekvenserna av detta diskuteras avslutningsvis i detta avsnitt.

Den svenska och skandinaviska forskningen mäter sällan "outcomes" i form av barnens prestationer på tester, istället fokuseras förskolans kontext och dess betydelse för barns lärande och meningsskapande. Dessa studier är oftast mer teoretiskt drivna och bidrar till större förståelse av fenomenen. Sammantaget ger de internationella, oftast kvantitativa studierna, och de

svenska/skandinaviska, ofta kvalitativa och etnografiskt inriktade studier, en bra bild av hur förskolans likvärdighet kan förstås. De ger ett underlag för att definiera de viktigaste områdena och möjliga indikatorer som kan vara användbara i kommande mätningar och kartläggningar av den svenska förskolans likvärdighet.

Nedan görs en kort sammanfattning av resultaten.

Processkvaliteter och pedagogiska relationer

Ett mått på likvärdighet handlar om att erbjuda alla barn en verksamhet av hög kvalitet. Vad som konstituerar hög kvalitet har studerats i flera av de här refererade studierna. Det finns konsensus i forskningen att de pedagogiska relationerna mellan förskolepersonal och barn är den viktigaste dimensionen av processkvalitet. Kvaliteten i de pedagogiska relationerna mellan personal och barn i förskolan är den dimension som förklarar det mesta av variationen av barns sociala och kognitiva förmågor mätt vid en given tidpunkt i skolåldern eller senare (se också Persson, 2015 för en forskningsgenomgång av kvaliteten i de pedagogiska relationerna och villkoren för att utveckla dessa). De pedagogiska relationerna har alltid ett kunskaps- och omsorgsinnehåll (edu-care) som får betydelse för barns lärande och utveckling genom förskolepersonalens kommunikativa förmåga och emotionella närvaro. Det emotionella, sociala och kognitiva stöd som personalen kan ge barnen i förskolan är en förutsättning för att de kan utveckla självreglering och en tro på sig själva som dugliga, aktiva och lärande individer. En slutsats av detta är att förskolans kvalitet är avhängigt kvaliteten i de pedagogiska relationerna, vilket har betydelse för barns kunskaper och förmågor på kort och lång sikt, vilket visar sig i flera av de longitudinella studier som har redovisats här. Svenska och skandinaviska tvärsnittsstudier har emellertid visat att kvaliteten i de pedagogiska relationerna varierar kraftigt mellan förskolor och ibland i förskolor.

Pedagogiska relationer av hög kvalitet kräver stor kunskap om vad som ska läras, barns läroprocesser och en förmåga att föra dialogiska samtal. I en skandinavisk studie (Gjems 2011) tyder videoobservationer av verbal interaktion mellan förskolepersonal och barn, på att personalen inte förmår utvidga barnens svar, istället nöjer man sig med vilket svar som helst. Thulins (2006) resultat om naturvetenskap i den svenska förskolan indikerar på ett liknande sätt att förskolepersonal saknar kunskap om barns läroprocesser och hur man ska ta tillvara barnens frågor i de pedagogiska situationerna.

Det som i forskningslitteraturen kallas en inkluderande verksamhet är intimt sammankopplat med de pedagogiska relationerna och utgör en viktig dimension av dessa relationer ur ett likvärdighetsperspektiv. Oftast har in-

klusion av barn i behov av särskilt stöd studerats i den internationella forskningslitteraturen, men en inkluderande pedagogik för alla barn tar hänsyn till och reflekterar över hur de dominerande normerna om kön, etnicitet, klass mm. påverkar barnen och de pedagogiska relationerna. Förskolpersonalens förmåga till reflektion över dessa dimensioner är kopplade till deras utbildningsnivå.

Forskning som behandlar kvalitetsaspekter i relation till social jämlikhet pekar på att förskolan inte ensamt kan väga upp den påverkan som sociala, ekonomiska och kulturella omständigheter har på barns lärande och utveckling (se vidare i diskussionskapitlet). Samverkan med föräldrar synes därför vara en nyckelfaktor för förskolans möjligheter att verka socialt utjämnande.

Barns och föräldrars röster och inflytande är, enligt den här redovisade forskningen, en viktig kvalitetsaspekt. Att lyssna på barnens röster ger andra perspektiv på kvalitet och de pedagogiska relationerna än vad som annars framkommer i forskningslitteraturen. Förskolpersonalens förmåga att kommunicera, lyssna på barnen i en dialog och utmana deras föreställningar om ett fenomen eller lärandeobjekt är ett stöd för barnens utvidgande lärande, men också ett kännetecken på att barnen tas på allvar, vilket har samband med deras känsla av självkompetens. Genom att lyssna till föräldrar och ge dem möjlighet till insyn i förskolans verksamhet uppnås två saker. För det första att förskoleverksamheten berikas av att andra röster gör sig hörda, för det andra att föräldrars förståelse av förskolan kan bidra till att deras sociala och kulturella kapital ökar.

De pedagogiska relationerna (processkvalitet) har i denna översikt bedömts som grundläggande för förskolans kvalitet. Kvaliteten i interaktionen mellan förskolepersonal och barn kan observeras och värderas utifrån en mängd olika instrument som används för att mäta kvalitet i interaktionen. I denna forskningsöversikt har jag emellertid sett det som viktigare att definiera de områden som studierna visar utgör de viktigaste processkvaliteterna och att därigenom förstå att de pedagogiska relationerna utgör kvalitetens brännpunkt. Resultaten från de studier som inkluderats i denna forskningsöversikt pekar på att villkoren för att utveckla en god kvalitet i de pedagogiska relationerna utgörs av följande områden:

Förskolpersonalens utbildning och kompetens

De kvalitetsaspekter som lyfts fram i flera studier är kopplade till förskolepersonalens utbildning och kompetens; förskolepersonalens pedagogiska medvetenhet, engagemang och förståelse av sitt uppdrag har visat sig vara några nyckelområden för att utveckla en förskola av hög kvalitet. I matrisen

(se tabell 1) har detta huvudområde operationaliserats till två indikatorer för att utgöra ett underlag för kommande mätningar och kartläggningar. Skillnader i andel förskollärare som arbetar i förskolorna har definierats som den viktigaste indikatorn på likvärdighet. Frågor om vilka kommuner och förskolor i kommunerna som har störst/lägst andel förskollärare kan då ställas i relation till befolkningsstruktur för att mäta förskolans likvärdighet. Den andra indikatorn är skillnader i fördelning av resurser för kompetensutveckling. Vikten av kompetensutveckling framhålls i stort sett i samtliga studier som har diskuterat hur kvaliteten i förskolan kan förbättras. Skillnader i fördelning av resurser för kompetensutveckling är ett grovt mått på likvärdighet, men indikerar om resurser satsas för att utveckla förskolepersonalens kunskaper och kompetenser i en förskola som står inför stora utmaningar (se också det avslutande diskussionsavsnittet).

Förskolepersonalens arbetsvillkor – personaltäthet, barngruppernas storlek, personalomsättning, lön, planeringstid och fysiskt utrymme

Den forskning som redovisats ger en något splittrad bild av arbetsvilkorens betydelse för barnens lärande och utveckling. Resultaten är ibland motstridiga i de studier som refererats här, men det beror på, menar jag, att forskningen studerar en faktor eller några faktorer i taget. De viktigaste arbetsvilkoren – personaltäthet, barngruppernas storlek, personalomsättning, lön, planeringstid och fysiskt utrymme – samvarierar med andra faktorer som personalens utbildning och får ses i relation till kvaliteten i de pedagogiska relationerna. Om personalens utbildning är hög och det finns goda möjligheter till professionell utveckling genom kvalificerad fortbildning ges personalen goda förutsättningar att skapa en förskoleverksamhet av hög kvalitet, men de måste också ha arbetsvillkor som möjliggör detta. De områden som forskningen har pekat ut som de viktigaste arbetsvilkoren kan stödja eller hindra att personalen utnyttjar sin kompetens till fullo. För de allra yngsta barnen i förskolan är strukturkvaliteter som personaltäthet och barngruppernas storlek speciellt viktiga för att personalen ska kunna utveckla ett gott känslomässigt klimat och en hög kvalitet i relationerna till barnen.

Lika förutsättningar för personal att utföra sitt arbete, och utveckla en förskoleverksamhet av hög kvalitet är kopplat till förskolans likvärdighet. Utifrån ett likvärdighetsperspektiv handlar det om hur arbetsvilkoren för förskolepersonalen skiljer sig åt - i landet, i kommunen och i upptagningsområdet. Förskolans betydelse för barn från missgynnade förhållanden har betonats i denna forskningsöversikt. Som en konsekvens av detta får förskolepersonalens arbetsvillkor ställas i relation till befolkningsstruktur och

förskolans kompensatoriska uppdrag. Frågor om vilka kommuner och förskolor i kommunerna som erbjuder bäst arbetsvillkor kan då ställas i relation till befolkningsstruktur för att mäta förskolans likvärdighet. Som framgår av tabell 2 och den förklarande texten har skillnader i personaltäthet bedömts vara den viktigaste indikatorn på likvärdighet inom detta huvudområde.

Förskolans tillgänglighet för alla barn

Forskning pekar på att migrantbarn, (i synnerhet) nyinflyttade och minoritetsbarn är de grupper som inte deltar i förskoleverksamhet i samma utsträckning som andra grupper av barn, samtidigt som studier indikerar att det är dessa grupper av barn som drar mest nytta av att vara i en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Möjliga orsaker till denna variation kan vara språkliga hinder och kulturella preferenser hos föräldrar och vårdnadshavare. Uppsökande verksamhet och riktad information har därför varit effektivt för att få fler barn i förskoleverksamheten. Som underlag för likvärdig tillgänglighet konstruerades en matris (se tabell 3) med två indikatorer för i vilken utsträckning barn deltar i förskoleverksamhet och skillnader i de resurser som satsas på uppsökande verksamhet.

Diskussion

En socialekologisk modell för social jämlikhet och likvärdig förskola

En likvärdig förskola syftar till att erbjuda en verksamhet så att alla barn ska ha möjlighet att få tillgång till en god lärandemiljö. Alla barn ska kunna använda sina resurser och förmågor i en förskolemiljö som stimulerar deras lärande och utveckling. Åtskillig forskning pekar på att en sådan miljö har långsiktiga effekter långt upp i skolåldern och i vuxen ålder speciellt kan förskolan ha positiv betydelse för barn från familjer med låg socio-ekonomisk status (Hall m.fl., 2009; Hall m.fl., 2013; Ponitz, Rimm-Kaufman, Grimm & Curby, 2009; Reynolds m.fl., 2009). Förskolans potential att vara socialt utjämnande och skapa goda lärande- och uppväxtvillkor skulle då kunna vara ett särskilt stöd för barn med i övrigt mindre gynnsamma uppväxtvillkor.

Ett övergripande resultat av denna forskningsgenomgång är att en förskola av hög kvalitet riktad till alla barn har större möjlighet att verka socialt utjämnande om förskolan sätts in i ett vidare socialt och samhälleligt sammanhang (Bundgaard och Gulløv, 2008). Förskolan kan inte fullt ut kom-

pensera för barn från missgynnade uppväxtmiljöer. Effekterna av att barn vistas i förskola är relaterade till uppväxtmiljöns kvalitet i bred bemärkelse, speciellt bör samverka mellan förskola och vårdnadshavare uppmärksammas och utvecklas, men även förskolans förhållande till andra utbildningsinsatser och de sociala insatser som görs för att motverka ojämlika uppväxtvillkor för de yngsta barnen i vårt samhälle (Burger, 2010, Pugh, 2010). Flera studier i denna forskningsöversikt pekar på att förskolan då får ses som en del av ett socieologiskt system, där barn rör sig mellan olika miljöer och sammanhang, varav familj och förskola är de viktigaste i det svenska samhället. Det innebär ett hänsynstagande till barndomar som å ena sidan karakteriseras av mångfald och pluralism, å andra sidan av ökade sociala, ekonomiska och kulturella skillnader (Axelsson, 2014; Sernhede & Tallberg-Broman, 2014; Skolverket, 2010).

Möjligheten för förskolan att vara en sådan socialt utjämnande institution har undersökts i flera av de studier som refereras i denna översikt (Crosnoe m.fl., 2010; Crosnoe, March och Huston, 2012, Pugh, 2010). Resultaten tyder på att ett *monoinstitutionellt fokus* (mitt uttryck) inte är tillräckligt om man vill förstå och förklara barnets lärande och utveckling eller vilka insatser som är mest effektiva för att skapa mer jämlika uppväxtvillkor för barnen. Förskolans betydelse för barns lärande och utveckling har starkt samband med den kvalitet som erbjuds barnen och föräldrarna, men för att förstå hur socialt ojämlika villkor påverkar barns lärande och utveckling är det inte tillräckligt att studera en (1) plats, även om den är betydelsefull (se till exempel Burger 2010). Pugh (2010) menar i sin analys av förskoleverksamheten i England att det finns två huvudsakliga faktorer som verkar skyddande för barn som kan kallas för missgynnade. Den första faktorn är familjen och vårdnadshavarnas välmående samt deras sociala och kulturella kapital (min analys av de beskrivningar som ges). Den andra skyddande faktorn är en väl fungerande förskoleverksamhet av god kvalitet, med välutbildad personal och ett innehåll som baseras på barnens intressen och behov. En utvärdering av projektet *Narrowing the Gap* (Springate et al. 2008) och som baseras på data från det stora EPPI-projektet ger vid handen att det finns fyra områden som är särskilt viktiga för att minska gapet mellan fattiga och mer gynnade barn. Genom att kontextualisera dessa till svenska förhållanden framkommer följande områden:

- 1) Involvering av föräldrar i alla interventioner, speciellt de som är ämnade att hjälpa föräldrar att stödja barns lärande i en positiv hemmiljö.
- 2) Använda välutbildad förskolepersonal som använder en mer evidensbaserad praktik.

- 3) Insatser som möter det individuella barnets och familjens specifika behov.
- 4) Insatser som bygger på pedagogiska och sociala relationer mellan förskolepersonal och barn, förskolepersonal och familj.

Sambandet mellan barns prestationer i skola och föräldrars utbildningsnivå är väl belagt, särskilt är moderns utbildningsnivå viktig, eftersom det är hon som i större utsträckning hjälper barnet med läxor och annat skolarbete. Som framhålls ovan så pekar ett flertal internationella studier på liknande förhållanden i förskolan; det viktigaste sambandet finns mellan moderns utbildningsnivå och barnens resultat på tester som mäter kognitiva och sociala färdigheter. Men, om barn till föräldrar med hög utbildningsbakgrund finns i förskolor med låg kvalitet så reduceras sambandet. Det finns belägg för ett kumulativt (förstärkande) samband mellan kvaliteten i förskola, hemmiljö och äldre förskolebarns färdigheter och kompetenser, speciellt för utvecklingen av barnens literacy-färdigheter och språkutveckling (Pinto, Pessanha och Aguiars, 2013).

En preliminär slutsats jag drar är att förskolans möjlighet att vara socialt utjämnande är avhängigt förskolans *relation till andra platser* som barn vistas i under sina tidiga uppväxtår, främst barnens hem, föräldrarna och vårdnadshavarna men också till grannskapet om barnen lever i missgynnade bostadsområden (Crosnoe m.fl., 2010; Crosnoe, March och Huston, 2012; Doyle, McEntee och McNamara, 2012). Grannskapet spelar en betydande roll för barnets skolförberedande färdigheter och möjligheten att vara kompenserande måste ställas i relation till barnens uppväxtmiljö som helhet (jmf. Burger, 2010). Studierna pekar också på att förskolan kan förstärka den sociala ojämlikheten om det finns stora kvalitetsskillnader mellan förskolor. Om socialt och ekonomiskt mer gynnade familjer har tillgång till förskolor av högre kvalitet, medan missgynnade familjer har sina barn i förskolor med lägre kvalitet så kommer skillnaderna mellan barns förutsättningar att förstärkas under förskoleåren.

Det är med andra ord nödvändigt att lägga ett bredare perspektiv på förskolans möjlighet att vara socialt utjämnande genom att ta barns olika uppväxtmiljöer i beaktande (Bronfenbrenner, 1998). En orsak till detta kan vara att barns vistelse i flera mindre gynnsamma miljöer adderas till andra negativa erfarenheter och manifesteras i ett problematiskt beteende. Förskolans betydelse för dessa barn är stor om förskolan är av hög kvalitet men den blir mycket mer effektiv om andra miljöer, speciellt hemmiljön, inkluderas i insatserna. Det indikerar att det behövs en social-ekologisk modell för att förstå hur olika miljöer samverkar. Från ett policyperspektiv kan ett

sådant perspektiv ge underlag för mer effektiva åtgärder. En social-ekologisk modell kan bidra till att se förskolans likvärdighet i ett vidare samhällligt perspektiv, konkret genom att utveckla föräldrasamverkan och föräldraengagemang. Om föräldrars, och då särskilt mödrars, involvering ökar har det utjämnande effekter genom att mödrar med låg socio-ekonomisk status genom sitt engagemang bidrar till att barn "lyckas" bättre i skolan (Crosnoe, March och Huston, 2012).

Likvärdig kvalitet – förhållandet mellan struktur och pedagogiska relationer

En slutsats från ett flertal studier i denna forskningsöversikt är att förskolans betydelse för barns lärande och utveckling på kort och lång sikt är relaterade till förskolans kvalitet (se till exempel Sylva m.fl., 2011). En av grundpelarna om förskolans likvärdighet är att alla barn ska erbjudas en förskola av hög kvalitet. Frågan om vad en likvärdig förskola av hög kvalitet kan innebära måste därför ställas. Det första som kan sägas är att det inte innebär att alla barn ska erbjudas en likadan förskoleverksamhet. Frågan om förskolans likvärdighet bör istället baseras på en analys av hur barns olika villkor kan mötas av en förskoleverksamhet där alla barn kan utnyttja sin potential.

Det som de här refererade studierna visar är att det är de pedagogiska relationerna mellan förskolans personal och barn som har störst betydelse för barns lärande och socio-emotionella utveckling. De pedagogiska relationerna kan därför sägas utgöra *kvalitetens brännpunkt* eftersom det är i det konkreta mötet mellan förskolepersonal och barn som kvaliteten avgörs. Likvärdighet är förstås också kopplat till de förutsättningar (strukturer) som förskolan har att förhålla sig till. Skillnader i fördelning av strukturella resurser har i framtagandet av indikatorer setts som viktiga mått på likvärdighet eftersom de möjliggör (eller hindrar) pedagogiska processer av hög kvalitet. Strukturella kvalitetsfaktorer som barngruppernas storlek, personaltäthet, personalomsättning mm. blir då stödjande eller hindrande för utvecklingen av de pedagogiska relationerna. En slutsats som kan dras utifrån detta resonemang är att strukturkvalitet får ses i relation till de pedagogiska processer som strukturen är ämnad att stödja. Det är en av anledningarna till att det är svårt att ge några ideala siffror på barngruppernas storlek eller personaltäthet.

Kompetensutveckling mellan professionell autonomi och vetenskaplig grund

Jag vill här ta upp förhållandet mellan professionell autonomi och evidensbaserade insatser för kompetensutveckling. En profession (hit räknar jag förskollärarna) verkar i spänningsfältet mellan en kvalificerande utbildning, den forskning som finns om fältet och analys av den egna yrkesutövningen. I skollagen är detta uttryckt som att verksamheten ska baseras på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Flera av studierna i denna forskningsöversikt betonar att kontinuerlig professionell kompetensutveckling genom fortbildningsinsatser är nödvändig för att öka kvaliteten i förskolan. Det är en av anledningarna till att fördelning av resurser till kompetensutveckling är en viktig indikator för likvärdighet. Frågan uppstår emellertid om vem som har problemformuleringsföreträdet, d.v.s. vem definierar behovet av kompetensutveckling, dess innehåll och form? Med utgångspunkt i att professionen själv, i kraft av sin kompetens och kunskap, ska ha förmåga att analysera verksamhetens utvecklingsbehov, är svaret att förskollärarna har det ansvaret i samverkan med övrig personal och med ledningen. Utgår vi från att forskning om förskola ska utgöra den vetenskapliga grunden så är den professionella kompetensen kopplad till förtroendet med och förmåga att förstå och använda relevant forskning. En slutsats av ovanstående resonemang är att fortbildningsinsatser bör ta sin utgångspunkt i förskollärarnas analys av den egna verksamheten, men att den då också ska motiveras utifrån forskning.

En annan slutsats jag drar är att utveckling av kvaliteten i den svenska förskolan, och det inkluderar forskares mätningar av kvalitet, inte görs tillräckligt valid om den inte kombineras med de professionellas perspektiv. Bedömningar av kvalitet görs oftast utifrån ett givet instrument och kan vara ett viktigt incitament till kvalitetsutveckling men då ska bedömning av kvalitet göras tillsammans med professionella i förskolan och leda till pedagogiska diskussioner i förskolan (se också Ishimine & Tayler, 2014; Sheridan, 2001).

Metoddiskussion och fortsatt forskning

I denna forskningsöversikt har jag strävat efter att vara transparent med sök- och analysmetoder, beskrivningar av studiernas resultat samt hur dessa kan kontextualiseras till svenska förhållanden, men jag vill ändå framhålla att resultaten har en tolkande och explorativ ansats. Detta av två skäl: 1) flertalet av studierna har gjorts i länder som inte har en förskola likt den svenska socialpedagogiska modellen och 2) det har inte tidigare gjorts någon systematisk genomgång av forskning om förskolans likvärdighet. Det

närmaste är Wrights (2011) litteraturgenomgång av kvalitetskillnader och resursfördelning i USA:s förskoleverksamhet.

Den explorativa ansatsen gör det nödvändigt att på olika sätt försöka säkerställa validiteten i indikatorerna. I denna forskningsöversikt har de inkluderade studierna sammanfattats och kategoriserats för att definiera huvudområden och indikatorer på ett transparent sätt och göra dem synliga för externa granskare (se bilagorna 3 och 4). Den erfarenhet av forskningsfältet som författaren har och samverkan med yrkesverksamma och ledningspersonal har varit nödvändiga faktorer för att kunna kontextualisera forskningsresultaten och motivera indikatorer.

Inom andra vetenskapsområden som syftar till att ta fram indikatorer utifrån forskningsgenomgångar så har särskilda paneler av användare använts (se till exempel Upphoff m.fl., 2012). Diskussion har förts med kvalitetsutvecklare från förskoleförvaltningen i Malmö stad och på ett övergripande plan med statistiker från Skolverket. Här finns emellertid mycket mer att göra om denna forskningsöversikt ska omsättas i mätningar och kartläggningar av förskolans likvärdighet.

Det ger vid handen att ytterligare forskning behövs för att pröva och testa de indikatorer som har formulerats i denna översikt. Avslutningsvis ges här några förslag:

- Det behövs för det första en nationell kartläggning av förskolans likvärdighet där indikatorer prövas och förfinas.
- Kartläggningen kan kompletteras med fallstudier som ger mer kunskap om såväl kvalitetskillnader som tillgänglighet.
- Slutligen behövs svenska longitudinella effektstudier som tar resultatkvalitet (barnens färdigheter och kunskaper) som utgångspunkt och beroende variabel. Det skulle göra det möjligt att jämföra förskolans och skolans likvärdighet och ge en samlad kunskap om det svenska utbildningssystemets funktion för social jämlikhet och samhällelig reproduktion.

REFERENSLISTA

- Adamson, P. (2008). The Childcare Transition: A League Table of Early Childhood Education and Care in Economically Advanced Countries (Innocenti Report Card 8). Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Olson, L. S. (2007). Lasting Consequences of the Summer Learning Gap. *American Sociological Review*, 72, 167–180.
- Axelsson, T. (2014). Barns och ungas utbildning i ett segregerat samhälle. Mångfald och migration i valfrihetens skola. Vetenskapsrådets rapportserie. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Barnett, W. S., Brown, K., & Shore, R. (2004). The Universal vs. Targeted Debate: Should the United States Have Preschool for all? New Brunswick, NJ: National Institute for Early Education Research.
- Barnett, W. & Belfield, C. (2006). Early Childhood Development and Social Mobility. The future of children. *Journal Issue: Opportunity in America*, 16(2).
- Belsky, J, Vandell, D. L., Burchinal, M., Clarke-Stewart K.A., McCartney, K. & Owen, M.T. (2007). Are there Long-Term Effects of Early Child Care? *Child Development*, 78(2), 681-701.
- Bennet, J. (2004). Curriculum issues in national policy making. Keynote address to the EECE-RA Conference, Malta. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.
- Berkhuizen, C. (2014). De yngsta barnens möjligheter till samspel på förskolegården. Malmö högskola: Fakulteten för lärande och samhälle.
- Bierman, K. L., Nix, R. L., Greenberg, M. T., Blair, C., & Domitrovich, C. E. (2008). Executive Functions and School Readiness Intervention: Impact, Moderation, and Mediation in the Head Start REDI Program. *Development and Psychopathology*, 20, 821–843.
- Björklid, P. (2005). Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola. *Forskning i fokus*, nr 25. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Bremberg, S. (2007). Kommunala insatser som kan förbättra psykisk hälsa bland barn och ungdom - några exempel på analyser av effekter och kostnader. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. (1998). Ecological Processes of Development. In W. Damon (Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 1. Theoretical Issues*, 993–1028). New York: Wiley.
- Brooks-Gunn, J., Burchinal, M. R., Espinosa, L. M., Gormley, W. T., Ludwig, J., Magnuson, K. A. & Zaslow, M. J. (2013). Investing in our Future: The evidence Base on Preschool Education. Society for Research in Child Development and Foundation for Child Development.
- Burchinal, M., Howes, C., Pianta, R., Bryant, D., Early, D., Clifford, R., & Barbarin, O. (2008). Predicting Child Outcomes at the End of Kindergarten from the Quality of Pre-Kindergarten Teacher-Child Interactions and Instruction. *Applied Developmental Science*, 12(3), 140-153.
- Carl, B. (2007). Child caregiver interaction scale. Doctoral dissertation, Indiana University of Pennsylvania.

- Curby, T. W., LoCasale-Crouch, J., Konold, T. R., Pianta, R. C., Howes, C., Burchinal, M. & Barbarin, O. (2009). The Relations of Observed Pre-K Classroom Quality Profiles to Children's Achievement and Social Competence. *Early Education and Development*, 20(2), 346-372.
- Diamond, A., Barnett, W. S., Thomas, J. & Munro, S. (2007). Preschool Program Improves Cognitive Control. *Science*, 318, 1387-1388.
- Engeström, Y. & Sannino, A. L. (2010). Studies of Expansive Learning: Foundations, Findings and Future Challenges. *Educational Research Review*, 5, 1 - 24.
- Entwisle, D. R., Alexander, K. L. & Olson, L. S. (2005). First Grade and Educational Attainment by Age 22: A New Story. *American Journal of Sociology*, 110, 1458-1502.
- Eriksson Bergström, S. (2013). Rum, barn och pedagoger. Om möjligheter och begränsningar i förskolans fysiska miljö. Umeå: pedagogiska institutionen.
- Fontaine, N. S., Dee Torre, L., Grafwallner, R., & Underhill, B. (2006). Increasing Quality in Early Care and Learning Environments. *Early Child Development and Care*, 176(2), 157-169.
- Gable, S., Rothrauff, T. C., Thornburg, K. R., & Mauzy, D. (2007). Cash Incentives and Turnover in Center-Based Child Care Staff. *Early Childhood Research Quarterly*, 22, 363-378.
- Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2001). Early Teacher-Child Relationships and the Trajectory of Children's School Outcomes Through Eighth Grade. *Child Development*, 72, 625-638.
- Hoy, W., Tarter, C. J., & Kottkamp, R. B. (1991). *Open Schools/Healthy Schools: Measuring Organizational Climate*. Newbury Park, CA: Sage.
- Iutovich, J., Fiene, R., Johnson, J., Koppel, R., & Langan, F. (1997). *Investing in our Children's Future: The Path to Quality Child Care Through the Pennsylvania Child Care/Early Childhood Development Training System*. Erie, PA: Keystone. University Research Corporation.
- James, M. & Pollard, A. (2008). *Learning and Teaching in Primary Schools: Experiences from TLPR. Primary Review Research Report, 2/4*. Cambridge: Faculty of Education.
- de Jong, M. (2010). *Förskolans fysiska miljö*. I B. Riddersporre och S. Persson, *Utbildningsvetenskap för förskolan*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Klein, P. S. & Feldman, R. (2007). Mothers' and Caregivers' Interactive and Teaching Behavior with Toddlers. *Early Child Development And Care*, 177(4), 383-402.
- Koren-Karie, N., Oppenheim, D., Dolev, S., Sher, E., & Etzion-Carasso, A. (2002). Mothers' Insightfulness Regarding Their Infants' Internal Experience: Relations with Maternal Sensitivity and Infant Attachment. *Developmental Psychology*, 38(4), 534-42.
- Leach, P., Barnes, J., Malmberg, L. E., Sylva, K., Stein, A., & the FCCC Team. (2008). The Quality of Different Types of Child Care at 10 and 18 Months: A Comparison Between Types and Factors Related to Quality. *Early Child Development and Care*, 178(2), 177-209.
- LoCasale-Crouch, J., Konold, T., Pianta, R., Howes, C., Burchinal, M., Bryant, D., et al. (2007). Observed Classroom Quality Profiles in State-Funded Pre-Kindergarten Programs and Associations with Teacher, program, and Classroom Characteristics. *Early Childhood Research Quarterly*, 22, 3-17.
- Lower, J. K., & Cassidy, D. J. (2007). Child Care Work Environments: The Relationship with Learning Environments. *Journal of Research in Childhood Education*, 22(2), 189-204.

- Munton, T., Mooney, A., Moss, P., Petrie, P., Clark, A. & Woolner, J. (2002) *Research on Ratios, Group Size and Staff Qualifications and Training in Early Years and Childcare Settings*. London: Thomas Coram, Research Unit, Institute of Education, University of London.
- Nordenbo, S.E., Sögard Larsen, M., Tiftikci, N., Wendt, R.E., Östergard, S. (2008) *Teacher Competences and Pupil Achievement in Pre-School and School. A Systematic Review Carried out for the Ministry of Education and Research, Oslo. I: Evidence Base*. Copenhagen: Danish Clearinghouse for Educational Research, School of Education, University of Aarhus.
- OECD (2001). *Starting strong*. Paris: OECD.
- OECD (2006). *Starting strong II: Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- OECD (2012). *Starting Strong III. A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- Paxson, C., & Schady, N. (2007). *Cognitive Development Among Young Children in Ecuador. The Roles of Wealth, Health, and Parenting*. *The Journal of Human Resources*, 42(1), 49–84.
- Persson, S. (2008) *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Vetenskapsrådets rapportserie. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Persson S. (2010a) *Lärandets var och när i den institutionaliserade barndomens kontext*. I Skolverket *Barndom och lärande i förskolan och grundskolans tidiga år*. Stockholm: Skolverket.
- Persson S. (2010b) *Ålder och Skolstart. En kunskapsöversikt*. I SOU 2010:67 *I rättan tid? Om ålder och Skolstart*. Stockholm: Regeringen.
- Persson, S. (2012). *Förskolans betydelse för barns utveckling, lärande och hälsa*. Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.
- Persson, S. (2015). *Pedagogiska relationer i förskolan*. I I. Tallberg Broman (red) *Förskola – tidig intervention*. Stockholm: Vetenskapsrådet och Skolforskningsinstitutet.
- Reynolds, A. J., Temple, J. A., White, B. A., Ou, S., & Arteaga, I. (2009). *Child-Parent Center Preschool and Economic Well-Being: Main Effects and Differences by Child, Family, and Program Characteristics*. Paper presented at the biennial meeting of Society for Research in Child Development, Denver, CO.
- Rosenqvist, A. (2014). *Förskollärares perspektiv på barngruppsstorlekar i förskolan*. [Preschool teachers' perspectives on group size in preschool] Licentiatuppsats. Göteborgs universitet: Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande.
- Rudasill K, Rimm-Kaufman S. (2009). *Teacher-Child Relationship Quality: The Roles of Child Temperament and Teacher-Child Interactions*. *Early Childhood Research Quarterly* [serial online], 24(2), 107-120.
- Sammons, P., Elliot, K., Sylva, K., Melhuish, E., Siraj-Blatchford & Taggart, B. (2004). *The Impact of Pre-School on Young Children's Cognitive Attainments at Entry to Reception*. *British Educational Research Journal*, 30(5), 691-712.
- Schady, N. (2006). *Early Childhood Development in Latin America and the Carribean* (Policy Research Working Paper, No. 3605. Washington, DC: World Bank.
- de Schipper, E. J., Riksen-Walraven, J. M. & Sabine A. E. Geurts (2006). *Effects of Child-Care-giver Ratio on the Interactions Between Caregivers and Children in Child-Care Centers: An Experimental Study*. *Child Development*, 77(4), 861 – 874.

- Schweinhart, L. J., Montie, J., Xiang, Z., Barnett, W. S., Belfield, C. R., & Nores, M. (2004). *Life-time Effects: The High/Scope Perry Preschool Study Through age 40*. Ypsilanti, MI: High/Scope Educational Research Foundation.
- Sernhede, O. & Tallberg-Broman, I. (red.) (2014). *Segregation, utbildning och ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Liber.
- Sheridan, S. (2001). Quality Evaluation and Quality Enhancement in Preschool - A Model of Competence Development. *Early Child Development and Care*, 166, 7-27.
- Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I., & Johansson, E. (Red.) (2009). *Barns tidiga lärande. En tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Sheridan, S., Williams, P., Sandberg, A. (2011). Preschool Teaching in Sweden - a Profession in Change. *Educational Research*, 53(4), 415-437.
- Siraj-Blatchford I. (2009). Conceptualising Progression in the Pedagogy of Play and Sustained Shared Thinking in Early Childhood Education: A Vygotskian Perspective'. *Educational and Child Psychology*, 26(2), 77-89.
- Skollagen 2010:800. Stockholm: Regeringen.
- Skolverket (2003). *Gruppstorlekar och personaltätthet i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Rapport 374. Stockholm: Skolverket (2014). *Barn och personal i förskolan hösten 2013*. Dnr. 2014:00036. Stockholm: Skolverket
- Springate, I., M. Atkinson, S. Straw, E. Lamont, and H. Grayson (2008). *Narrowing the Gap in Outcomes: Early years. 0-5 years*. Slough: NFER.
- Stroh, E. (2010). *Barns fysiska miljö i förskolan*. Lund: Arbets- och miljömedicin. Tallberg-Broman, I., Rubinstein Reich, L. & Hägerström, J. (2002). *Likvärdighet i en skola för alla. Forskning i fokus, nr 3*. Stockholm: Fritzes.
- Tallberg Broman, I., Rubinstein-Reich, L. & Hägerström, J. (2002). *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning*. Stockholm: Skolverket.
- Tallberg Broman I. & Persson, S. (2015). Professionalisation Processes and Gender Issues – the Establishment of ECEC Workforce in Sweden. I Georgeson, J. & Cambel-Barr, V. (red.) *International Perspectives on Workforce Development in ECEC*. London: Critical Publishing. Kommande.
- Thulin, S. (2006). *Vad händer med lärandets objekt? En studie av hur lärare och barn i förskolan kommunicerar naturvetenskapliga fenomen*. Växjö: Växjö University Press.
- Uphoff, E P, Wennekes, L., Punt, C., Grol, R.P., Wollersheim, H., Hermens, R. P., Ottevanger, P. B. (2012). Development of Generic Quality Indicators for Patient-Centered Cancer Care by Using a RAND Modified Delphi Method. *Cancer Nursing*, 35(1), 29-37.
- Vandell, D. L., Belsky, J., Burchinal, M., Steinberg, L. & Vandergrift, N. (2010). Do Effects of Early Child Care Extend to Age 15 Years? Results From the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. *Child Development*, 81(3), 737-756.

- Webster-Stratton, C., Reid, J. M., & Stoolmiller, M. (2008). Preventing conduct problems and improving school readiness: Evaluation of the Incredible Years Teacher and Child Training Programs in high-risk schools. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 471–488.
- Westlund, K. (2011). Pedagogers arbete med förskolebarns inflytande. Malmö Studies in Educational Sciences. Licentiate Dissertation Series 2011:21. Malmö: Lärarutbildningen.
- Vermeer, H.J., M.H. van Ijzendoorn, R.E.L. de Kruif, R.G. Fukkink, L.W.C. Tevecchio, J.M. Rickesen-Walraven, and J. van Zeijl. (2008). Child Care in the Netherlands: Trends in Quality over the years 1995–2005. *Journal of Genetic Psychology* 169, 360–85.

BILAGA 1. SÖKMETOD

De söksträngar som används för sökning i databaserna ERIC och ERC har utgått från den Thesaurus av nyckelord som databaserna har utformat. Dessa är:

Förskolan

ERIC: Early Childhood Education exploded:

Early Childhood Education or Preschool Education or Primary Education and Early Childhood Education or Preschool Education or Primary Education or Preschool Education or Primary Education or Child Care Centers or Kindergarten.

ERC: Early Childhood Education exploded:

Early childhood education or Early childhood special education or Interpersonal relations -- Study & teaching (Early childhood) or Kindergarten or Language arts (Early childhood) or Montessori method of education or Moral education (Early childhood) or Preschool education or Primary education or Reggio Emilia approach (Early childhood education) or Science -- Study & teaching (Early childhood) or Social studies (Early childhood) or Virtual reality in early childhood education.

I tabellerna i bilagorna 3 och 4 benämns dessa sökord som Early Education.

Fenomenet likvärdighet

ERIC: Equal education

ERC: Educational equalization or equality or inequality or equity or inequity

Tillgänglighet

Educational accessibility i båda databaserna

Kvalitet och skillnader i kvalitet

Educational quality and Equal Education i båda databaserna

Söksträngarna i NB-ECEC har gjorts enligt följande. Platsen är förskolan i Skandinavien. Sökord: lika möjligheter, policy, likvärdighet och kvalitet.

BILAGA 2. INKLUDERADE STUDIER

- Abreu-Lima, I. P., Leal, T. B., Cadima, J., & Gamelas, A. (2013). Predicting Child Outcomes from Preschool Quality in Portugal. *European Journal Of Psychology Of Education*, 28(2), 399-420.
- Albæk Nielsen, A.; Nygård Christoffersen, M. (2009). Børnehavens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Anders, Y., Rossbach, H., Weinert, S., Ebert, S., Kuger, S., Lehrl, S., & von Maurice, J. (2012). Home and Preschool Learning Environments and Their Relations to the Development of Early Numeracy Skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(2), 231-244.
- Barros, S., & Aguiar, C. (2010). Assessing the Quality of Portuguese Child Care Programs for Toddlers. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(4), 527-535.
- Bauchmüller, R., Gørtz, M. & Rasmussen, A. W. (2011). Long-Run Benefits from Universal High-Quality Pre-Schooling. København: AKF, Danish Institute of Governmental Research.
- Bekkhuis, M., Rutter, M., Maughan, B. & Borge, A.I.H. (2011). "The Effects of Group Daycare in the Context of Paid Maternal Leave and High-Quality Provision". *European Journal of Developmental Psychology*, 8(6), 681-696.
- Bjørnestad, E. & Samuelsson, I.P. [Red.]. (2012). Hva betyr livet i barnehagen for barn under 3 år?: en forskningsoversikt. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Bouchard, C., Bigras, N., Cantin, G., Coutu, S., Blain-Brière, B., Eryasa, J., ... & Brunson, L. (2010). Early Childhood Educators' use of Language-Support Practices with 4-year-old Children in Child Care Centers. *Early Childhood Education Journal*, 37(5), 371-379.
- Bub, K. L. (2009). Testing the Effects of Classroom Supports on Children's Social and Behavioral Skills at Key Transition. Points Using Latent Growth Modeling, *Applied Developmental Science*, 13(3), 130-148.
- Bulotsky-Shearer, R. J., Wen, X., Faria, A., Hahs-Vaughn, D. L., & Korfmacher, J. (2012). National Profiles of Classroom Quality and Family Involvement: A Multilevel Examination of Proximal Influences on Head Start Children's School Readiness. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(4), 627-639.
- Bundgaard, H.; Gulløv, E. (2008). Forskel og fællesskab: Minoritetsbørn i daginstitution. København: Hans Reitzels Forlag.
- Burchinal, M., Vandergrift, N., Pianta, R., & Mashburn, A. (2010). Threshold Analysis of Association Between Child Care Quality and Child Outcomes for Low-Income Children in Pre-Kindergarten Programs. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(2), 166-176.
- Burger, K. (2010). How Does Early Childhood Care and Education Affect Cognitive Development? An International Review of the Effects of Early Interventions for Children from Different Social Backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(2), 140-165.

- Bygdeson-Larsson, K. (2010). "Vi började se barnen och deras samspel på ett nytt sätt": Utveckling av samspelsdimensionen i förskolan, med hjälp av Pedagogisk Processreflektion. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, avhandling 36.
- Crosnoe, A., Leventhal, T., Wirth, R. J., Pierce, K. M. & Pianta, R. C., (2010). Family Socioeconomic Status and Consistent Environmental Stimulation in Early Childhood, *Child Development*, 81(3), 972-987.
- Crosnoe, R., March, J. A. & Huston, A. C. (2012). Children's Early Child Care and Their Mothers' Later Involvement With Schools, *Child Development*, 83(2), 758-772.
- Dearing, E., McCartney, K., & Taylor, B. A. (2009). Does Higher Quality Early Child Care Promote Low-Income Children's Math and Reading Achievement in Middle Childhood? *Child Development*, 80(5), 1329-1349.
- Degotardi, S. (2010). High-Quality Interactions with Infants: Relationships with Early-Childhood Practitioners' Interpretations and Qualification Levels in Play and Routine Contexts. *International Journal Of Early Years Education*, 18(1), 27-41.
- Dennis, S. E., & O'Connor, E. (2013). Reexamining Quality in Early Childhood Education: Exploring the Relationship Between the Organizational Climate and the Classroom. *Journal Of Research In Childhood Education*, 27(1), 74-92.
- Doyle, O., McEntee, L., & McNamara, K. A. (2012). Skills, Capabilities and Inequalities at School Entry in a Disadvantaged Community. *European Journal Of Psychology Of Education*, 27(1), 133-154.
- Gjems, L. (2011). Why Explanations Matter: a Study of Co-Construction of Explanations Between Teachers and Children in Everyday Conversations in Kindergarten. *European Early Childhood Education Research Journal*, 19(4), 501-513.
- Glenn-Applegate, K., Pentimonti, J., & Justice, L. M. (2011). Parents' Selection Factors when Choosing Preschool Programs for Their Children with Disabilities. *Child & Youth Care Forum*, 40(3), 211-231.
- Grisham-Brown, J., Cox, M., Gravil, M., & Missall, K. (2010). Differences in Child Care Quality for Children with and without Disabilities. *Early Education And Development*, 21(1), 21-37.
- Guo, Y., Kaderavek, J. N., Piasta, S. B., Justice, L. M., & McGinty, A. (2011). Preschool Teachers' Sense of Community, Instructional Quality, and Children's Language and Literacy Gains. *Early Education And Development*, 22(2), 206-233.
- Hall, J., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2009). The Role of Pre-School Quality in Promoting Resilience in the Cognitive Development of Young Children. *Oxford Review Of Education*, 35(3), 331-352.
- Hall, J., Sylva, K., Sammons, P., Melhuish, E., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2013). Can Preschool Protect Young Children's Cognitive and Social Development? Variation by Center Quality and Duration of Attendance. *School Effectiveness And School Improvement*, 24(2), 155-176.
- Hallam, R., Fouts, H., Bargreen, K., & Caudle, L. (2009). Quality from a Toddler's Perspective: A Bottom-Up Examination of Classroom Experiences. *Early Childhood Research & Practice*, 11(2),

- Harcourt, D., & Mazzoni, V. (2012). Standpoints on Quality: Listening to Children in Verona, Italy. *Australasian Journal Of Early Childhood*, 37(2), 19-26.
- Holochwost, S. J., DeMott, K., Buell, M., Yannetta, K., & Amsden, D. (2009). Retention of Staff in the Early Childhood Education Workforce. *Child & Youth Care Forum*, 38(5), 227-237.
- Ishimine, K. (2011). Quality in Early Childhood Education and Care: A Case Study of Disadvantage. *Australian Educational Researcher*, 38(3), 257-274.
- Ishimine, K., & Tayler, C. (2014). Assessing Quality in Early Childhood Education and Care. *European Journal Of Education*, 49(2), 272-290.
- Jansen, T. & Tholin, K. R. (2006). Se lyset sammen er bra! Hvordan kan ett etter- og videreutdanningsprogram bidra til at førskolelærere bedre ser, hører og forstå barn? Tønsberg: Høgskolen i Vestfold.
- Jensen, B. (2009). A Nordic Approach to Early Childhood Education (ECE) and Socially Endangered Children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(1), 7-21.
- Jensen, N. R., Petersen, K. E., & Wind, A. K. (2012). Daginstitutionens betydning for udsatte børn og deres familier i ghetto-lignende boligområder. Aarhus Universitet, Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU).
- Karoly, L. A., & Gonzalez, G. C. (2011). Early Care and Education for Children in Immigrant Families. *Future Of Children*, 21(1), 71-101.
- Logan, J. R., Piasta, S. B., Justice, L. M., Schatschneider, C., & Petrill, S. (2011). Children's Attendance Rates and Quality of Teacher-Child Interactions in At-Risk Preschool Classrooms: Contribution to Children's Expressive Language Growth. *Child & Youth Care Forum*, 40(6), 457-477.
- Pinto, A., Pessanha, M., & Aguiar, C. (2013). Effects of Home Environment and Center-Based Child Care Quality on Children's Language, Communication, and Literacy Outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, 28(1), 94-101.
- Ponitz, C., Rimm-Kaufman, S. E., Grimm, K. J., & Curby, T. W. (2009). Kindergarten Classroom Quality, Behavioral Engagement, and Reading Achievement. *School Psychology Review*, 38(1), 102-120.
- Pugh, G. (2010). Improving Outcomes for Young Children: Can We Narrow the Gap? *Early Years: An International Journal Of Research And Development*, 30(1), 5-14.
- Rasku-Puttonen, H., Lerkkanen, M., Poikkeus, A., & Siekkinen, M. (2012). Dialogical Patterns of Interaction in Pre-School Classrooms. *International Journal Of Educational Research*, 53(138-149).
- Raver, C. C., Jones, S. M., Li-Grining, C., Zhai, F., Bub, K. & Pressler, E. (2011). CSRP's Impact on Low-Income Preschoolers' Preacademic Skills: Self-Regulation as a Mediating Mechanism *Child Development.*, 82(1): 362-378.
- Rentzou, K., & Sakellariou, M. (2011). The Quality of Early Childhood Educators: Children's Interaction in Greek Child Care Centers. *Early Childhood Education Journal*, 38(5), 367-376.
- Salminen, J., Lerkkanen, M., Poikkeus, A., Pakarinen, E., Siekkinen, M., Hännikäinen, M., & ... Rasku-Puttonen, H. (2012). Observed Classroom Quality Profiles of Kindergarten Classrooms in Finland. *Early Education & Development*, 23(5), 654-677.

- Sandstrom, H. (2012). The Characteristics and Quality of Pre-School Education in Spain. *International Journal Of Early Years Education*, 20(2), 130-158.
- Sheridan, S., & Pramling Samuelsson, I. (2013). Preschool a Source for Young Children's Learning and Well-Being. *International Journal Of Early Years Education*, 21(2/3), 207-222.
- Sheridan, S., Samuelsson, I. P., Johansson, E. (2009). Barns tidiga lärande: En tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande. Göteborg: Göteborg Universitet.
- Skolverket (2010). Perspektiv på barndom och barns lärande: En kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år. Stockholm: Skolverket.
- Spritz, B. L., Hollister Sandberg, E., Maher, E. & Zajdel, R. T. (2010). Models of Emotion Skills and Social Competence in the Head Start Classroom. *Early Education and Development*, 21(4), 495-516.
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2011). Pre-School Quality and Educational Outcomes at Age 11: Low Quality Has Little Benefit. *Journal Of Early Childhood Research*, 9(2), 109-124.
- Thomason, A. C., & La Paro, K. M. (2009). Measuring the Quality of Teacher-Child Interactions in Toddler Child Care. *Early Education And Development*, 20(2), 285-304.
- Thomason, A. C., & La Paro, K. M. (2013). Teachers' Commitment to the Field and Teacher-Child Interactions in Center-Based Child Care for Toddlers and Three-Year-Olds. *Early Childhood Education Journal*, 41(3), 227-234.
- Vassenden, A., Thygesen, J., Bayer, S.B., Alvestad, M. & Abrahamsen, G.R. (2011). Barnehagens organisering og strukturelle faktorerens betydning for kvalitet. Stavanger: IRIS. Bayer, S.B. (2011). Undersøkelse av barnehagens organisering og den pedagogiske bemanningen. Stavanger: IRIS.
- Vesely, C. K., & Ginsberg, M. R. (2011). Strategies and Practices for Working with Immigrant Families in Early Education Programs. *Young Children*, 66(1), 84-89.
- Voll, A. L. S., Børve, H. E., & Verstad, B. (2010). Likestilling i barnehagen: sluttnotat fra forsknings-og utviklingsprosjektet " Likestilling i barnehagen".
- Wertfein, M., Spies-Kofler, A., & Becker-Stoll, F. (2009). Quality Curriculum for Under-Threes: The Impact of Structural Standards. *Early Years: An International Journal Of Research And Development*, 29(1), 19-31.
- Williams, J. M., Landry, S. H., Anthony, J. L., Swank, P. R., & Crawford, A. D. (2012). An Empirically-Based Statewide System for Identifying Quality Pre-Kindergarten Programs. *Education Policy Analysis Archives*, 20(17).
- Wright, T. S. (2011). Countering the Politics of Class, Race, Gender, and Geography in Early Childhood Education. *Educational Policy*, 25(1), 240-261.
- Zachrisson, H., Janson, H., & Naerde, A. (2013). Predicting Early Center Care Utilization in a Context of Universal Access. *Early Childhood Research Quarterly*, 28(1), 74-82.

BILAGA 3. URVAL OCH GRANSKNING AV STUDIER FRÅN DE INTERNATIONELLA DATABASERNA ERIC OCH ERC

I de följande avsnitten i bilagan redovisas sökningar som följer söksträngarna. De första sökningarna gäller platsen och fenomenet. Sökprocessen har gjorts enligt följande procedur. Först har platsen (förskolan) definierats i de olika internationella databaserna enligt Thesaurus, därefter har platsen kombinerats med de sökord som definierats ovan. Efter en första granskning av den översiktliga information som ges via databaserna (i tabellen benämnt som träffar) har jag gjort en läsning av de abstract som den första granskningen resulterat i (i tabellen benämnda som granskade). Läsningen av abstract har resulterat i ett antal publikationer som jag läst i fulltext (Urval 1). Läsningen av den fullständiga publikationen har resulterat i att studien bedömts utifrån dess relevans för denna översikts syften och problem.

Urval 2 består av de studier som inkluderats. De inkluderade studierna har kategoriserats efter innehåll och presenteras med en kort sammanfattning och konstruerade indikatorer. Indikatorerna har motiverats utifrån en sammanfattande värdering av studiernas resultat. En avslutande sammanfattning av studierna görs efter varje område.

I bedömningen av vilka studier som har störst värde för att förstå och mäta likvärdighet i kvalitet har studiernas design värderats utifrån deras möjlighet att besvara om det finns samband mellan resultat kvalitet (outcomes för barnen), strukturkvalitet och processkvalitet. Men även kvalitativa tvärsnittsstudier har inkluderats om de bedömts kunna svara på någon eller några av ovanstående frågor. Såväl studier med kvantitativa som kvalitativa metodansatser inkluderas alltså i denna översikt. Studier där forskarna valt att kombinera kvalitativa data för att tolka pedagogiska processer och kvantitativa data i form av tester eller andra utfall av barns förmågor och strukturella villkor har bedömts som särskilt värdefulla för denna forskningsöversikt (se också Ishimine & Tayler, 2014 för ett liknande resonemang).

Sammantaget har 45 studier från databaserna ERIC och ERC inkluderats i forskningsöversikten.

Förskolans likvärdighet och betydelse för jämlikhet

Den första litteratursökningen gäller förskolan, dess likvärdighet och betydelse för jämlikhet. Litteratursökningen ska ringa in studier som kan besvara de två första forskningsfrågorna: Vilka områden har forskningen definierat som betydelsefulla för förskolans likvärdighet? Vilka områden har forskningen definierat som betydelsefulla för att förskolan ska verka för social jämlikhet för alla barn?

Tabell 1 och 2 anger sökord och processen med att läsa studierna för att få fram inkluderade studier i de två databaserna ERIC och ERC. Som framgår av tabellen har de båda databasernas thesaurus definierat termerna på något olika sätt.

Tabell 1. Sökning i ERIC. Plats och equal education

Databas	Sökord	Antal träffar	Granskade abstract	Urval 1 fulltext	Urval 2 inkluderade
S1	Early Education	6982			
S2	"Equal Education"	1400			
S3	S1 and S2	59	59	12	7

Tabell 2. Sökning i ERC. Plats och educational equalisation och equivalence

Databas	Sökord	Antal träffar	Granskade abstract	Urval 1 fulltext	Urval 2 inkluderade
S1	Early Education	5366			
S2	"EDUCATIONAL equalization" OR "RIGHT to education"	1021			
S3	"EQUIVALENCE"	3171			
S4	S1 and S2	48	48	0	
S5	S1 and S3	49	49	8	6

Inkluderade studier. Urval 2

Som framgår av tabellerna ovan har 13 studier inkluderats som fokuserar förskoleverksamhet utifrån begreppen likvärdighet och jämlikhet. Dessa studier redovisas sammanfattningsvis nedan och möjliga indikatorer för likvärdighet formuleras. Därefter görs en kort sammantagen redovisning av de områden som lyfts fram i studierna.

Förskolepersonalens arbetsvillkor

Wrights (2011) utgångspunkt är att förskolan i USA inte varit tillgänglig för många barn och deras familjer. Sociala normer, finansiella strukturer med brist på offentligt finansierad förskola av hög kvalitet har medverkat till att behålla ojämlika förhållanden med avseende på kön, ras, klass och ekonomi. Studien är en policyanalys som tar upp skillnader i tillgänglighet och kvalitet, kritiserar sociala och politiska hinder för en rättvis resursfördelning och föreslår strategier för att möta en likvärdig förskola i USA. Wright redovisar siffror som visar att det finns betydande etniska skillnader i tillgänglighet, där vita barn har högst deltagande i förskola, medan svarta barn har lägst. Samma förhållande gäller om man utgår från familjers inkomster och det bostadsområde man lever i. Fattiga barn som växer upp i fattiga bostadsområden tillhör de grupper som har lägst andel i förskoleverksamhet. Wright redogör för stora kvalitetsskillnader. Vid en jämförelse med förskolor som har hand om barn med högre socio-ekonomisk status, är förskolor för barn från låginkomstfamiljer av sämre kvalitet. Även om det i allmänhet inte skiljer så mycket i kvalitet så finns det mycket att förbättra. Förskolor med mindre än 10 procents personalomsättning tenderar att ha bättre kvalitet än de förskolor som har högre personalomsättning. En orsak till hög personalomsättning är låga lärarlöner. Författaren pekar på att det innebär ett strukturellt problem eftersom lärarlöner har ett starkt samband med kvalitet. Resultaten från analysen indikerar att om man vill tillhandahålla en hög kvalitet inom en förskola för alla barn så måste politiker också ta itu med strukturella och attitydmässiga ojämlikheter. Även om studien baseras på förskolan i USA finns det resultat som är möjliga att kontextualisera utifrån svenska förhållanden. Studien inkluderas här eftersom den definierar områden som inte är särskilt studerade och som är viktiga att ta hänsyn till ur likvärdighetssynpunkt.

Indikatorer: Personalomsättning, förskolepersonalens löner.

Förskolepersonalens utbildning, kunskaper och föreställningar

Jensen (2009) undersöker den nordiska modellen för en förskola för alla och

diskuterar ECEC-policyn som ett nyckelinstrument för att bekämpa social ojämlikhet. I artikeln diskuteras förskolans betydelse för vad Jensen betecknar som "endangered children" (här översatt som utsatta barn). Författaren redogör för forskning (främst dansk) som visar att förskolepersonal främst ser utsatta barn utifrån deras brister och att dessa brister ska kompenseras. Jensen kallar detta för kompensationsstrategin. Dessa barn räknas som lägst i hierarkin och de får inte den uppskattning av sina förmågor, som de behöver för en gynnsam utveckling. I artikeln redogörs för designen av en kommande studie (ASP) som innebär en kompetensutveckling av förskolepersonal utifrån en nordisk modell för förskolepedagogik. I förhållande till den svenska förskolan är studien relevant då den visar att förskolepersonal behöver fortbildning och kompetensutveckling där föreställningar om barn problematiseras och förmåga till reflektion stimuleras.

Indikatorer: Andel förskollärare, kompetensutveckling av förskolepersonal.

Grisham-Brown, Cox, Gravil och Missall (2010) undersöker kvaliteten i inkluderande (inclusive) och icke-inkluderande (non-inclusive) förskolor i Kentucky USA, för barn med funktionshinder. Genom observationer (ECERS-R, ELLCO), intervjuer och surveydata studeras kvaliteten i olika förskolor. Processkvalitet jämfördes med strukturvariabler som personalens utbildning, personaltäthet och ledningens utbildning. Resultaten visar att inkluderande förskolor fick högre poäng på observationsinstrumentet när det gäller generell kvalitet (global quality), språk och literacy. Inkluderande förskolor har bättre organisation i klassrummet, bättre innehåll och curriculum. Då forskarna justerade för strukturvariabler så försvann vissa av skillnaderna, men den generella kvaliteten bedömdes ändå som högre i de inkluderande förskolorna. Sambandet var starkt mellan förskolepersonalens utbildning och den språkliga literacymiljön i de inkluderande förskolorna. Forskarna menar att fortbildning av förskolepersonal i språk och literacy kan ha positiva effekter på barnens språkmiljö. I förhållande till den svenska förskolan pekar studien på att en inkluderande pedagogik för alla barn bör uppmärksammas samt att förskolepersonalens utbildning får stor betydelse i det sammanhanget.

Indikatorer: Andel förskollärare, kompetensutveckling av förskolepersonal.

Ishimines (2011) studie har fokus på förhållandet mellan kvalitet och missgynnade barns möjligheter i Australien. Studien bygger på case-studies och Bronfenbrenners ekologiska modell. Man fann fyra komponenter som påverkade kvaliteten i den studerade förskolan: den fysiska miljön, interaktio-

nen mellan lärare-barn, läroplan, styrdokument, och stöd till familjer. Förskolepersonalens kunskaper och hängivenhet ("dedication") var avgörande för kvaliteten. Studien är relevant för den svenska förskolan eftersom den generellt pekar på att förskolepersonalens utbildning och möjligheter till professionell utveckling genom fortbildning är viktiga kvalitetsaspekter. Den ger också stöd för att det behövs riktas större uppmärksamhet mot föräldrasamverkan och den fysiska miljön. Det senare är en viktig aspekt för likvärdighet i den svenska förskolan som inte finns särskilt väl belyst i forskning.

Indikatorer: Andel förskollärare, kompetensutveckling av förskolepersonal, förskolans fysiska miljö.

Bouchard, Bigras, Cantin, Coutu, Blain-Briere, Eryasa och Brunson (2010) undersöker olika metoder som stimulerar barns språklärande i Québec, Kanada. Få moment av hög språklig interaktion kunde mätas, om än mer i fyraårsgruppen än då barnen var ännu yngre. Resultatet pekar på att förskolepersonal måste ges adekvat fortbildning och kompetensutveckling i språklig utveckling.

Indikatorer: kompetensutveckling

Förskolans möjlighet att verka för social jämlikhet – hem och förskola

Pugh (2010) undersöker utveckling i policyutvecklingen rörande förskolan i England sedan 1997. Författaren konstaterar att det finns betydande skillnader i uppväxtmöjligheter på grund av fattigdom och gapet mellan barn som presterar väl och de som presterar sämre. I sin undersökning om hur gapet kan minskas har projektet *narrowing the gap* studerats. Författaren konstaterar att det finns två huvudsakliga faktorer som verkar skyddande för barn som kan kallas för missgynnade. Den första faktorn är familjen och vårdnadshavarnas välmående samt deras sociala och kulturella kapital (min analys av de beskrivningar som ges). Den andra skyddande faktorn är en väl fungerande förskoleverksamhet av god kvalitet, med välutbildad personal och ett innehåll som baseras på barnens intressen och behov. En utvärdering av projektet *Narrowing the Gap* (Springate et al. 2008) och som baseras på data från det stora EPPI-projektet ger vid handen att det finns fyra områden som är särskilt viktiga för att minska gapet mellan fattiga och mer gynnade barn. Dessa är:

- 1) Involvering av föräldrar i alla interventioner, speciellt de som är ämnade att hjälpa föräldrar att stödja barns lärande i en positiv hemmiljö.
- 2) Använda välutbildade lärare som använder en mer evidensbaserad praktik
- 3) Interventioner som möter det individuella barnets och familjens specifika behov
- 4) Interventioner som bygger konstruktiva relationer mellan vuxna och barn, förskolepersonal och familj.

Indikatorer: andel förskollärare, fortbildning och kompetensutveckling av personal, (evidensbaserad praktik).

Förskolans kompensatoriska möjligheter för missgynnade barn

Burger (2010) gör en systematisk forskningsöversikt av studier om förskolans betydelse för barns kognitiva utveckling. Översikten är väl genomförd och transparent. Den tar upp studier som undersöker förskoleprogram och dess effekter på barn från socio-ekonomiskt utsatta familjer i olika länder i Europa och USA. Syftet är att upptäcka mönster av effekter som inte är bundna till ett land, dess kulturella sammanhang eller läroplan. Översikten bygger på statistiska analyser av skillnader mellan grupper av barn (till exempel mellan de barn som går ett specifikt förskoleprogram och de barn som går i "vanlig" förskola eller inte går i förskolan). Författaren analyserar de generella effekter som förskoleprogrammen kan ha på barns kognitiva förmågor men tar också upp om tidig intervention (i det här fallet att barn får möjlighet att delta i ett förskoleprogram) kan motverka social ojämlikhet och medverka till jämlika utbildningsmöjligheter för barn från missgynnade miljöer. Barnen i studierna är 3 år eller äldre i samtliga program som översikten behandlar.

Den specifika fråga som är av intresse är huruvida förskoleprogrammen har kompensatoriska effekter för barn från socio-ekonomiskt missgynnade förhållanden. Burger fann att av 26 studier som tog familjers socio-ekonomiska förhållanden i beaktande så visade sju av dem att det speciellt var barn från missgynnade omständigheter som drog nytta av programmen, medan 10 studier visade att barn från gynnade och missgynnade förhållanden drog lika stor nytta av att delta i programmen. Endast en studie visade att barn från familjer med låg socio-ekonomisk status inte gynnades i lika stor utsträckning av att delta i förskoleprogrammen. Resultaten indikerar att de flesta av förskoleprogrammen har avsevärda positiva effekter för dessa barn på kort sikt och lite mindre effekter på längre sikt. Författaren konstaterar dock att förskolan inte fullt ut kan kompensera för barn som växer upp i missgynnade uppväxtmiljöer. En slutsats som är viktig i en svensk kontext

är att effekterna av att barn vistas i förskola är relaterade till miljöns kvalitet i bred bemärkelse och i vilken mån föräldrar involveras och samverkar med förskolan.

Doyle, McEntee och McNamara (2012) har gjort en studie om sambandet mellan att vara skolförberedd (school readiness) och barnens socio-ekonomiska status i en socialt missgynnad stad på Irland. Resultaten indikerar att även om barn har en relativt högre socio-ekonomisk status så är inte detta en skyddande faktor om barnen lever i ett missgynnad bostadsområde. Detta gäller för majoriteten av de dimensioner för skolförberedelse som undersöktes. Grannskapet spelar en betydande roll för barnets skolförberedande färdigheter och möjligheten att vara kompenserande måste ställas i relation till barnens uppväxtmiljö som helhet (jmf. Burger, 2010). Forskarna menar att interventioner som riktas mot att göra skolstarten mer likvärdig ska ha alla barn i fattiga områden som målgrupp. I jämförelse med svenska förhållanden är studien viktig eftersom den pekar på att förskolan inte är en institution som ensamt kan verka socialt utjämnande för barn från missgynnade familjer. Samverkan med andra välfärdsinstitutioner är nödvändig, vilket också ett flertal studier om utsatta barn har visat.

Crosnoe m.fl. (2010) undersöker hur olika miljöer och deras kvalitet påverkar barns prestationer i läsning och matematik i år 1 och 5. Studien är gjord i USA. Här används teori om "ecological settings" för att förstå hur de olika miljöernas potential till stimulans medverkar till att upprätthålla social reproduktion av ojämlikhet resp. medverka till mer jämlika villkor. De olika miljöerna antas fungera medierande mellan familjernas socio-ekonomiska status och barnens resultat på testerna i läsning och matematik. Barn från låginkomstfamiljer drog störst nytta av stimulans i hemmet i kombination med att vara i någon form av förskola (Early Childhood setting). Resultatet pekar på att insatser för att ge barn likvärdiga möjligheter när de börjar skolan bör göras i flera tidiga miljöer, varav familjen alltid behöver vara en av dem. Kopplat till en svensk kontext bör förskolans möjlighet att vara socialt utjämnande ses i kombination med familjeinsatser och samverkan med föräldrar. Studien är välgjord och publicerad i Child Development.

Crosnoe, March och Huston (2012) visar i sin studie att mödrar som har haft barn i förskola är mer engagerade i sina barns skola än de mödrar vars barn inte har varit i förskola. Hypotesen som prövas i studien är att barns sociala färdigheter och kunskaper delvis skapas i förskolan, vilket bidrar till mödrars ökade engagemang. Det i sin tur gynnar barnens prestationer i skolan. Engagemanget är beroende av förskolans kvalitet. Datamaterialet

som används är hämtat från NICHD: Study of Early Child Care and Youth Development i USA. Resultatet visar att mödrar är mer engagerade i sina barns skolgång om de har erfarenhet av en förskola av god kvalitet. Studien visar också att dessa erfarenheter är ett resultat av en längre tids vistelse i förskola, snarare än en intensiv kontakt under det senare förskoleåret innan övergången till skolan. Kopplat till en svensk förskolekontext är slutsatsen att förskolans föräldrasamverkan är en viktig faktor för att barns lärande och utveckling. Om föräldrars, och då särskilt mödrars, involvering ökar, har det utjämnande effekter genom att mödrar med låg socio-ekonomisk status genom sitt engagemang bidrar till att barn presterar bättre i skolan.

För dessa fyra studier har inga indikatorer formulerats eftersom studierna pekar på att förskolans likvärdighet utifrån dess kompensatoriska funktion är relaterad till det omgivande samhället och föräldrars sociala och ekonomiska förhållanden. Studierna är ändå av stort värde eftersom de visar hur förskolans möjlighet att verka för socialt jämlika förhållanden är beroende av hur förskolan förmår involvera det omgivande samhället, grannskapet och föräldrarna.

Emotionellt och kognitivt stöd – personalens stöd till barns självreglering

Bub (2009) undersöker de longitudinella effekterna av emotionellt och akademiskt stöd för barns beteendeproblem i förskoleverksamhet, i år 1 och år 3. Författaren använder data från de första tre faserna av det amerikanska programmet NICHD (Study of Early Child Care and Youth Development) för att undersöka avdelnings- och klassrumsklimatets betydelse för barnens sociala och emotionella förmågor som blir speciellt märkbara vid övergångar från förskola till skola och från årskurserna 3 till 4. Undersökningens hypotes är att det finns en positiv korrelation mellan positiva sociala och emotionella erfarenheter i förskola och år 3 och barns sociala förmågor senare i skolan. Dessa positiva erfarenheter skulle "vaccinera" barnen mot mindre positiva erfarenheter mellan perioderna och efter årskurs 3. Det är en icke-experimentell studie och det finns några möjliga felkällor, till exempel har mödrarnas omdömen om barnen legat till grund för bedömningen av deras beteende. Resultatet visar att emotionellt stöd i förskolan och år 3 ger bättre sociala färdigheter och färre beteendeproblem i år 1 och år 3 i skolan. Effekten kvarstår efter att man kontrollerat för familjedata och grannskapsfaktorer, men är liten eller medelstor. Studien inkluderas i översikten eftersom den indikerar att kompetensutveckling behövs för att ge emotionellt stöd till alla barn som en viktig kvalitetsaspekt i förskolan. Studien är välgjord med en övertygande diskussion om dess begränsningar.

Indikatorer: kompetensutveckling (emotionellt och kognitivt stöd till barnen).

Spritz m.fl. (2010) undersökning stödjer Bubs slutsatser om betydelsen av emotionellt stöd. I undersökningen är det barnets emotionella labilitet och reglering som studeras. I studien görs en distinktion mellan emotionell labilitet och emotionell reglering. Emotionell labilitet är kopplat till känslövängningar, aggressiv reaktion och känslomässig intensitet medan reglering är kopplat till anpassning, känslomässig förståelse och empati. Studien visar att barn som är emotionellt labila har fler och djupare konflikter med lärare och att de är mindre socialt uppskattade bland sina kamrater. Emotionell labilitet medierar såväl lärare-elev relationer som kamratuppskattning. Författarna pekar på att dessa emotionella färdigheter är några av de mest kritiska och viktiga för barns skolprestationer. Studien har inkluderats och resultaten är viktiga i en svensk förskolekontext eftersom den ger en pusselbit till slutsatsen att emotionellt stöd är en viktig kvalitetsaspekt i relationen mellan förskolepersonal och barn.

Indikatorer: kompetensutveckling (emotionellt och kognitivt stöd till barnen).

Raver m.fl. (2011) studerar effekterna av en intervention kallat Chicago School Readiness Project (CSRP) riktat till 543 barn från familjer med låg socio-ekonomisk status, i syfte att förbättra deras möjligheter att vara förberedda inför skolstart. Programmet vill framför allt utveckla dessa barns självreglering, genom att stödja deras pro-sociala beteende och emotionella utveckling. Studien är upplagd som ett randomiserat experiment inom det större Headstart programmet, vilket gör det möjligt att undersöka kausala effekter av interventionen. I interventionen CSRP fick lärare stöd och utbildning i strategier för att öka barns förmåga till självreglering. Det berörde faktorer som att implementera klarare regler och rutiner, belöna barnens positiva beteenden och omdirigera negativt socialt beteende. Interventionen fick också stöd av en konsult i psykisk hälsa som hjälpte personalen att fokusera på barnen (child-focused consultation) samt att personalen fick hjälp med att reducera sin egen stress. Resultatet pekar på att interventionen ledde till att barnen erövrade signifikant högre förmåga av uppmärksamhet (effektstorlek .37 till .43) och större impuls kontroll än barnen i kontrollgruppen. Resultaten i denna studie stöder resultat från tidigare undersökningar med samma design (Bierman m.fl., 2008; Diamond m.fl., 2007; Webster-Stratton m.fl., 2008).

Indikatorer: kompetensutveckling (emotionellt och kognitivt stöd till barnen).

Sammanfattning: Förskolans likvärdighet och betydelse för jämlikhet

Ovanstående studier syftar till att förstå och förklara förskolans möjlighet att verka för social jämlikhet. Forskarna studerar då förskolans betydelse för barn från missgynnade förhållanden utifrån skilda innehållsliga fokus, men utifrån en ambition att urskilja betydelsefulla villkor och områden för detta uppdrag. Fyra teman har utkristalliserats:

- a) Förskolans funktion i ett större samhälleligt och socialt perspektiv. Dessa studier tar fasta på att förskolans möjlighet att verka för social utjämning är beroende av eller förstärks av faktorer utanför förskolans verksamhet. Samverkan med föräldrar och grannskap betonas. Särskilt viktigt är det att involvera och engagera mödrar med låg socio-ekonomisk status.
- b) Personalens arbetsvillkor. Detta tema återfinns speciellt i den policystudie som undersökt betydelsen av personalomsättning och lön för förskoleverksamhetens kvalitet (Wright, 2011).
- c) Personalens utbildning och kompetens. I detta tema återfinns studier som tar sin utgångspunkt i att förskolans likvärdighet och möjlighet att verka för social jämlikhet är kopplat till förskolepersonalens utbildning och kompetens. Förskolepersonalens föreställningar om barnen, deras engagemang och förståelse av uppdraget är viktiga aspekter av förskolans kvalitet.
- d) Emotionellt och kognitivt stöd till barnen. Dessa studier tar fasta på att barn från missgynnade förhållanden ofta upplevs ha beteendeproblem, vilket är till stor nackdel för dem i förskoleverksamheten och den kommande skolgången. Studierna pekar på att förskolepersonalen kan medverka till barnens självreglering och upplevelse av sig själva som dugliga och kompetenta genom en medveten pedagogik.

För dessa områden formulerades indikatorer. Här förtydligas att indikatorerna handlar om skillnader och resursfördelning mellan kommuner och i kommunerna. De villkor som då kan konstrueras som indikatorer på likvärdighet är: fördelning av andel förskollärare, fördelning av resurser för kompetensutveckling, skillnader i förskolans fysiska miljö, skillnader i personalomsättning och skillnader i förskolepersonalens löner.

Förskolans tillgänglighet

Denna litteratursökning gäller förskolans tillgänglighet för alla barn. Sökningen ska ge svar på den tredje forskningsfrågan: Vilka områden har forsk-

ningen definierat som betydelsefulla för att förskolan ska vara tillgänglig för alla barn?

Tabell 3 anger sökord och processen med att läsa studierna för att få fram inkluderade studier i de två databaserna ERIC och ERC. Som framgår av redovisningen gav inte sökningen i ERC några ytterligare studier än de som återfanns i ERIC.

Tabell 3. Sökning i ERIC Plats och access to education

Databas ERIC	Sökord	Antal träffar	Granskade abstract	Urval 1 fulltext	Urval 2 inkluderade
S1	Early Education	6982			
S2	DE "Access to Education"	1601			
S3	S1 and S2	76	76	10	4

Som framgår av tabell 3 ovan har 4 studier som fokuserar förskoleverksamhet utifrån dess tillgänglighet inkluderats. Dessa studier redovisas sammanfattningsvis nedan med en formulering av möjliga indikatorer för likvärdighet. Därefter görs en kort sammanfattning redovisning av de områden som lyfts fram i studierna.

Tillgänglighet är en fråga om kunskap hos migrantföräldrar – uppsökande verksamhet

Zachrisson, Janson och Naerde (2013) undersöker vilka faktorer som avgör utnyttjandet av förskoleplatser i Norge då barnen är under 18 månader. 1103 familjer intervjuades om (social)demografi, familj, och barnkaraktäristik (child characteristic) när barnet var 6 månader och barnets förskolevistelse innan det var 18 månader registrerades. 72 procent av barnen gick i förskola. Föräldrars preferenser - att de föredrog förskola (Center care) - var den viktigaste indikatorn. Forskarna fann också att migranter från icke-västliga länder och familjer med lägre socio-ekonomisk status utnyttjade förskolor i lägre utsträckning, detsamma gäller om mödrarna har svåra hälsoproblem. Forskarna konstaterar emellertid att dessa faktorer har en begränsad betydelse om alla barn erbjuds en generell förskola av likvärdig kvalitet. Kulturella preferenser som att föredra att barnet är i hemmet är en annan faktor att räkna med. Resultaten är möjliga att använda för att undersöka likvärdighet i svensk förskola, speciellt om det satsas resurser på uppsökande verksamhet.

Indikatorer: andel barn som inte finns i förskolan, uppsökande verksamhet till migrantfamiljer, riktad information.

Karoly och Gonzalez (2011) undersöker hur förskoleprogram kan stödja en hälsosam utveckling för immigrantbarn. Deltagande i förskola och förskoleprogram har i forskning visat sig ha betydande kort- och långsiktiga effekter och fördelar för barn i migrantfamiljer. Men undersökningar visar också att immigrantbarn har lägre deltagande i förskoleverksamhet än jämförbara infödda familjer. Karolys och Gonzales studie visar att erbjudande och tillgänglighet är barriärer för barnens deltagande i förskolan. Språkliga hinder, en komplicerad byråkrati och ibland en misstro mot statliga åtgärder riktade mot immigrantfamiljer är faktorer som hindrar immigrantfamiljer att utnyttja förskoleplatser, även då familjer är berättigade till bidrag. Författarna föreslår riktade program för inklusion men diskuterar också att en allmän förskola skulle vara en åtgärd för att nå dessa barn. Språkliga hinder och informationsbrister kan åtgärdas genom att förskolor strukturerar sin verksamhet på ett annat sätt. Resultaten är möjliga att använda för att undersöka tillgängligheten i svensk förskola, speciellt om det satsas resurser på uppsökande verksamhet.

Indikatorer: andel barn som inte finns i förskolan, riktad information och uppsökande verksamhet till migrantfamiljer.

Tillgänglighet och inklusion är kopplat till inflytande – inflytande från föräldrar till funktionshindrade som kvalitetsaspekt

Glenn-Applegate, Pentimonti och Justice (2011) studerar hur föräldrar till funktionshindrade barn väljer förskola. Studien visar att dessa föräldrar kan se förskola som det enda alternativet. Resultaten visar också att föräldrar ser förskolan som helhet och att de inte separerar olika kvalitetsfaktorer från varandra. Forskarna menar att man borde ta större hänsyn till vad föräldrar till funktionshindrade menar är god kvalitet. Kopplat till svenska förhållanden ger den en indikation på att fler röster bör höras när man mäter kvalitet och speciellt viktigt är detta för barn i behov av särskilt stöd.

Tillgänglighet för migrantfamiljer – uppsökande verksamhet, kompetensutveckling för personal

Vesely och Ginsberg (2011) konstaterar att migrantfamiljer är underrepresenterade i förskoleverksamheten i USA och flera av de europeiska länderna

(siffrorna som redovisas bland annat från Norge verkar vara föråldrade och felaktiga). I artikeln redogörs för vad skilda program för migrantfamiljer i olika länder kan bidra med, speciellt för att de romska barnen ska få ett större deltagande i förskolan. Kvalitativa analyser av intervjuer och fältobservationer identifierade fyra teman som särskilt viktiga för förskoleprogram som arbetar med migrantfamiljer: Förbättra tillgängligheten till programmen, bygg relationer och samverkan mellan förskolepersonal och familjer, stöd familjers deltagande i samhället (stöd till socialt och kulturellt kapital, min tolkning), förbättra förskolepersonalens utveckling, dynamik och välbefinnande. Förskoleprogram i bostadsområden med hög andel migrantfamiljer bör fokusera på att nå dessa familjer genom till exempel lekgrupper och dörr till dörr-rekrytering. Man pekar på att det är viktigt att det finns platser tillgängliga direkt och att inte långa väntelistor ska behöva skrivas. Fortbildning bör fokusera hur det är att arbeta med mångfald och ej högskoleutbildade bör få möjligheter att vidareutbilda sig. Även om studien inte är explicit vad gäller metoder och teoretiska utgångspunkter så pekar den på dessa fyra principer som bedöms vara användbara även i en svensk kontext.

Indikatorer: andel barn som inte finns i förskolan, riktad information och uppsökande verksamhet till minoriteter, förskolepersonalens möjligheter till kompetensutveckling, vidareutbildning av ej högskoleutbildad personal.

Sammanfattning: förskolans tillgänglighet för alla barn

De relativt få studier som här redovisas om förskolans tillgänglighet indikerar att barn till immigranter från icke-västliga länder, familjer från minoritetsgrupper och familjer med lägre socio-ekonomisk status utnyttjar förskoleverksamheten i lägre utsträckning än andra befolkningsgrupper. Det finns stöd i forskningslitteraturen för att det finns en social selektion av de föräldrar som utnyttjar förskolan, samtidigt som forskning visar att det är just barn från missgynnade förhållanden som har störst vinning av att vistas i en förskola av god kvalitet. Speciellt finns det fördelar för barnen i deras språkliga utveckling. Studierna pekar på att det finns en rad hinder att överbygga om förskolan ska vara tillgänglig för alla barn. Utbyggnad av förskoleplatser så att det finns förskolor i närheten är en grundläggande faktor för utnyttjandet av förskoleplatser. Det kan också finnas språkliga hinder, en komplicerad byråkrati och ibland en misstro mot statliga åtgärder riktade mot migrantfamiljer som gör att föräldrar och vårdnadshavare väljer att inte anta erbjudanden om förskoleplats.

Det har betydelse för hur erbjudande om förskoleplats för barnen presenteras och på vilket språk. Uppsökande verksamhet har prövats i några

studier med gott resultat. En rad olika åtgärder föreslås i studierna: förbättra tillgängligheten till förskolan, bygg relationer och samverkan mellan förskolepersonal och familjer, stöd familjers deltagande i samhället (stöd till socialt och kulturellt kapital), förbättra förskolepersonalens utveckling, dynamik och välbefinnande.

För dessa områden formulerades indikatorer. Här förtydligas att indikatorerna handlar om skillnader och resursfördelning mellan kommuner och i kommunerna. De villkor som har formulerats som indikatorer på förskolans tillgänglighet är: andel barn som inte finns i förskolan, fördelning av resurser för uppsökande verksamhet.

Förskolans kvalitet och kompensatoriska funktion

Denna litteratursökning är relaterad till den fjärde forskningsfrågan: Vilka områden har forskningen definierat som betydelsefulla för förskolans kvalitet? Frågan är kopplad till att förskolan ska erbjuda alla barn en förskola av hög kvalitet och verka kompensatoriskt för barn från missgynnade förhållanden. Här har studier som belyser betydelsefulla kvalitetsaspekter tagits med samt studier som kombinerar förskolans kvalitet och en likvärdig/jämlik förskoleverksamhet.

Den första litteratursökningen gäller förskolan, dess kvalitet och betydelse för jämlikhet. Tabell 4 och 5 anger sökord och processen med att läsa studierna för att få fram inkluderade studier i de två databaserna ERIC och ERC.

Tabell 4. Sökning i ERIC: Plats och educational quality och equal education

Databas	Sökord	Antal träffar	Granskade abstract	Urval 1 fulltext	Urval 2 inkluderade
S1	Early Education	6892			
S2	"Educational quality"	1899			
S3	"Equal education"	1400			
S4	S1 and S2	223	223	44	23
S5	S1 and S2 and S3	12	1	0	

Tabell 5. Sökning i ERC Plats och educational quality, right to education och educational equalisation

Databas ERIC	Sökord	Antal träffar	Granskade abstract	Urval 1 fulltext	Urval 2 inkluderade
S1	Early Education	5366			
S2	"EDUCATIONAL quality"	1918			
S3	"EDUCATIONAL equalization" OR "RIGHT to educa- tion"	1021			
S4	S1 and S2	121	121	6	5
S5	S1 and S3	48	48	2	0
S6	S1 and S2 and S3	40			

Som framgår av ovanstående tabeller har 28 studier inkluderats från databaserna ERIC och ERC i denna sökning. De studier som är relevanta för denna forskningsöversikt fångas in redan i den första sökningen som kombinerar Early Education och Educational quality, vilket gör att det inte återfinns ytterligare studier när kvalitet kombineras med likvärdighet och jämställda villkor.

Nedan sammanfattas de inkluderande studierna under den tematik som framkommit i läsningen och möjliga indikatorer för kvalitetens villkor har formulerats. Därefter görs en kort sammantagen redovisning av de teman som lyfts fram i studierna.

Interaktionens betydelse för barnens språkliga utveckling - professionell utveckling
Williams m.fl. (2012) undersöker hur olika program för förskoleverksamhet (pre-Kindergarten i USA) är skolförberedande. Utgångspunkten är att i USA så når olika typer av program olika grupper av barn. Offentligt finansierade förskolor och särskilt riktade program som till exempel Head Start når främst låginkomstfamiljer och det är viktigt att undersöka i vilken mån olika typer av förskoleprogram är effektiva och vilka faktorer som är mest betydelsefulla för hur väl förberedda barnen är inför skolstart. Över 8000 barn från 1255 förskolor (pre-Kindertgens) var med i studien och följdes under ett år. Studien är välgjord och reliabel men kontextuellt formad utifrån situationen i USA. Det finns emellertid huvudresultat som är överförbara till en svensk kontext och svensk förskola. De viktigaste indikatorerna

för hur väl förberedda barnen var inför skolstart var: hur undervisningen utformades i interaktion mellan lärare och barn (intentional instruction), fokus på literacy och språklig utveckling för de tidiga åren och hur lärarnas professionella kompetensutveckling utformades (professional development). Det senare innebar särskilt fokus på språkutveckling och språklig kompetens. Dessa faktorer var också positivt korrelerade med förskolornas kvalitet.

Indikatorer: kompetensutveckling av förskolepersonal (literacy och språkutvecklande aktiviteter).

Sylvas m.fl. (2011) artikel behandlar effekterna av förskolans kvalitet för barns kognitiva och sociala resultat när barnen nått 11 års ålder. Studien baseras, precis som Halls studie ovan, på data från EPPE och instrumentet som används är ECERS-E, det senare är ett mätinstrument för kvalitet som utvecklats från ECERS men med fokus på innehåll och curricula. Kvaliteten i förskolorna prognosticerade de flesta av barnens resultat, efter att de kontrollerats för familjefaktorer. Studien förstärker tidigare resultat om att kvaliteten på förskoleverksamheten – och då speciellt interaktion mellan lärare och barn – är avgörande för förskolans betydelse för barns utveckling och prestationer. Resultaten är möjliga att använda som stöd i den svenska förskolan för att den viktigaste kvalitetsaspekten är de pedagogiska relationerna mellan förskolepersonal och barn samt att kompetensutveckling behövs för att utveckla dessa relationer.

Indikatorer: kompetensutveckling av förskolepersonal (interaktion och pedagogiska relationer).

Burchinal, Vandergrift, Pianta, och Mashburn (2010) undersöker sambanden mellan förskolepersonalens interaktion, kvalitet i instruktionerna till barnen och barnens kognitiva och sociala prestationer då de lämnar förskoleverksamheten. Barn kom från låginkomstfamiljer. Resultaten pekar på att kvaliteten på interaktionen mellan förskolepersonal och barn prognosticerade hög social kompetens hos barnen och färre beteendeproblem. Hög kvalitet i interaktionen hade också samband med språk, färdigheter i läsning och matematik.

Indikatorer: kompetensutveckling av förskolepersonal (interaktion och pedagogiska relationer).

Förskolors kvalitet – hemmets lärandemiljö och strukturella faktorer

Anders m.fl. (2012) undersöker vilken påverkan förskolans och hemmets kvalitet har på barns utveckling av matematiska färdigheter (numeracy skills). Studien är genomförd i Tyskland och inkluderar 532 barn från 3-5 år i 97 förskolor. Förskolans kvaliteter mäts med ECERS-R och ECERS-E medan kvaliteten i hemmiljö mäts utifrån bakgrundsvariabler hos mödrarna och literacy och numeracy-inriktade aktiviteter. Kvaliteten i lärande i hemmet var starkt korrelerat med barns matematiska utveckling från år 3 till år 5. Processkvaliteten i förskolan hade inte samband med barnets matematiska färdigheter då barnet var 3 år, däremot förstärktes det sambandet under den tid som barnet observerades. Studien poängterar att barnets två lärandemiljöer har olika påverkan på barnets utveckling och att samverkan mellan föräldrar och förskola kan ha positiva effekter på barnets lärande. Förskolans kvalitet hade störst påverkan på barn vars föräldrar talade ett annat språk än tyska. Det var dessa barn som gjorde de största förbättringarna i numeracy under åren i förskolan, vilket pekar på betydelsen av uppsökande verksamhet för migrantbarn. Kvaliteten i lärandet i hemmiljön var avgörande för barnens resultat på testerna. Initialt var strukturella faktorer som barnens ålder, personaltäthet och fysiskt utrymme för barnen (antal kvadratmeter) faktorer som hade samband med barnens prestationer. Dessa samband minskade med åren barnen var i förskolan och förklarade inte variationen i utvecklingen hos dem. En svaghet i studien som framhålls av forskarna är att det inte finns någon kontrollgrupp. Denna studie verifierar tidigare studiers resultat att föräldrasamverkan är en viktig kvalitetsaspekt som gynnar barnens lärande och utveckling.

Abreu-Limas, Leals, Cadimas och Gamelas (2013) studie undersöker om kvaliteten i förskolans klassrum har samband med 4-5 åringars utvecklingsresultat. Studien är gjord i 60 klassrum i Portugal med hjälp av ECERS-R och Early Language and Literacy. Den generella kvaliteten i den portugisiska förskolan var låg till medium och kvaliteten var relaterad till barnens literacy-färdigheter och sociala kompetenser men inte till matematiska färdigheter. Forskarna ställer sig frågan om förskolans kvalitet kan kompensera för faktorer som mödrars låga utbildningsnivå och konstaterar att den portugisiska förskolan inte kan göra det på grund av den allmänt låga kvaliteten som uppmättes genom kvalitetsinstrumenten. Det viktigaste sambandet finns mellan moderns utbildningsnivå och barnens resultat. Det dominerande sambandet mellan moderns utbildning och barnens prestationer pekar på att förskolan måste ses i ett större samhälleligt sammanhang. Samverkan mellan familj och förskola är nödvändig för att förskolan ska kunna kompensera för familjers utbildningsstatus.

Pintos, Pessanhas och Aguiars (2013) studie har liknande upplägg som Abreu-Limas och undersöker effekterna av hemmiljö och kvalitet i förskoleverksamheten i Porto, Portugal. Barnen är yngre än i Abreu-Limas studie och inkluderar toddlers men mäter samma faktorer. Forskarna finner ett kumulativt (förstärkande) samband mellan kvaliteten i förskola, hemmiljö och barnens prestationer, speciellt för utvecklingen av barnens literacy-färdigheter. Man fann dock inga sådana samband för de yngsta barnen. Sambandet mellan hemmiljöns kvalitet och barnens prestationer reducerades då barnen vistades i förskolor med låg kvalitet. Det betyder att betydelsen av familjers höga utbildningsbakgrund för barnens prestationer reduceras om barnen finns i förskolor av låg kvalitet. Precis som i Abreu-Limas studie får denna undersökning ses utifrån förutsättningarna i den portugisiska förskolan men sambandet mellan hem och förskola för förskolebarnens utveckling förstärks.

Bulotsky-Shearer m.fl. (2012) undersöker samband mellan familjers deltagande, förskoleverksamhetens kvalitet (konstruerade som sex olika profiler) och barns prestationer. Urvalet är nationellt representativt och utgår från Head Start program och Child Experience Survey i USA. Resultaten är förväntade vad gäller sambandet mellan kvalitet och barns prestationer, där det starkaste sambandet finns i den profil som karakteriseras av högt föräldradeltagande och medelhög eller hög kvalitet i förskoleverksamheten.

Förskolans kompensatoriska betydelse för barn i riskzon

Hall m.fl. (2013) undersöker effekterna av en allmän förskola (likt den i Sverige) för barn som riskerar att hämmas i sin utveckling. Man konstaterar att flera undersökningar har haft särskilda förskoleprogram med barn från låginkomstfamiljer och barn i riskzon som målgrupp. 2862 engelska förskolebarn följdes longitudinellt från 3 till 5 års ålder i en re-analys av en tidigare studie - Effective Provision of Pre-School Education project (EPPE). Forskarna undersöker vad man kallar för utvecklingskyddande faktorer (protected development) och dess samband med kvaliteten i förskola och hemmiljö utifrån en socio-ekologisk teoretisk modell. Vid 5 års ålder finner forskarna starkast samband mellan vistelse i förskola och utvecklingskyddande faktorer a) för barnens kognitiva utveckling b) på barnnivå snarare än på familjenivå c) om processkvalitet i förskolan tas i beaktande istället för strukturfaktorer. Det finns emellertid samband mellan process- och strukturfaktorerna som också bör tas i beaktande, konkluderar forskarna som också pekar på att deras analys mer resulterar i att se den allmänna förskolans potential för dessa barn. Studien har ett allmänt värde för den svenska försko-

lan i det att den bekräftar tidigare studiers resultat om förskolans betydelse för barn i riskzonen.

Hall, J., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2009) undersöker förskoleverksamheten (preschool education) i England UK som en skyddande faktor för barn som är i risk beroende på miljö och individuella faktorer. Hypotesen i undersökningen är att en förskoleverksamhet av hög kvalitet kan modifiera riskerna för barnet i förhållande till deras förutsättningar till kognitiv utveckling. Resultaten från studien indikerar att en förskoleverksamhet av hög kvalitet kan reducera de kognitiva riskerna av att befinna sig i en fattig uppväxtmiljö, likaså kan god interaktion mellan förskolepersonal och barn reducera individuella riskfaktorer som låg födelsevikt. Forskarna menar att politiker bör ta hänsyn till förskolans kvalitet då de vill stödja resiliens (motståndskraften) hos barn som är i risk. I förhållande till den svenska förskolan kan man anta att resultaten kan kontextualiseras.

Ponitz, Rimm-Kaufman, Grimm & Curby (2009) undersöker i vilken utsträckning förskolebarns engagemang medierar relationen mellan förskoleverksamhetens kvalitet och barnens färdigheter i läsning, det senare mätt vid två tillfällen i skolan. Observationer och bedömningar av kvaliteten i interaktionen mellan lärare och barn i förskoleverksamheten gjordes vid tre tillfällen under ett år. Forskarna kontrollerade för familjernas socioekonomiska bakgrund och fann att högre kvalitet i förskoleverksamhet predicerade högre färdigheter i läsning. Dock fann man att kvaliteten hade en indirekt påverkan som medierades genom barnens visade engagemang (behaviour engagement). Forskarna definierade engagemang som en korrespondens mellan barnets observerade beteende och situationens krav, det senare inkluderade kraven att göra färdigt en uppgift, följa regler och instruktioner, klara av svårigheter och visa självkontroll. Studien ger ett bidrag till den svenska kvalitetsdiskussionen genom att den pekar på att kvalitet medieras genom barnens engagemang, uppmärksamhet och intresse för uppgiften, vilket i sin tur leder till ökad känsla av själv-kompetens eller self-efficacy. Det senare tillägget är mitt eget, författarna använder inte dessa teoretiska begrepp.

Barns inflytande som kvalitetsaspekt – social ekologi

Harcourt, D., & Mazzoni, V. (2012) undersöker kvalitetsaspekter genom att lyssna på barnens uppfattningar och röster. Studien ägde rum i Verona, Italien och materialet bestod av teckningar, fotografier, kartor och samtal med

61 barn i två klassrum. Resultaten pekar på att barn fäster stor vikt vid deras relationer till lärarna i förskolan. Lärare ska vara snälla, de ska inte skrika åt barnen (emotionell aspekt av lärare-barn interaktion) och de ska vara rättvisa gentemot alla barn (etisk-moralisk dimension i interaktionen). Studien har ett mindre empiriskt underlag, men tas med i denna översikt eftersom den pekar på en kvalitetsaspekt som sällan uppmärksammas. Resultatet kan kontextualiseras till svenska förhållanden och till studier som betonar barns inflytande som en viktig kvalitetsaspekt (se till exempel Westlund, 2011).

Hallam m.fl. (2009) utgår i sin studie från Lilian Katz multidimensionella ramverk för att mäta kvaliteten i förskoleverksamhet i USA. I den dokumenteras den sociala ekologin utifrån 1-2 åriga barns (toddlers) erfarenheter av verksamheten och jämförs med standardiserad (global) kvalitetsmätning av samma verksamhet. Fyra fokusbarn ingår i studien. Forskningsfrågorna är: Hur ser frekvensen av lärare-barn interaktion ut i förskolan? Varierar interaktionen beroende av kontext? Vad säger resultaten jämfört med annan standardiserad kvalitetsmätning? Forskarna observerade den sociala ekologin av individuella småbarn (toddlers) genom att undersöka interaktionen mellan barnet och förskolepersonalen. Främst observerades hur språk och känslomässiga former riktades mot barnen liksom förskolepersonalens svar på barnens sociala erbjudanden. Resultaten visar att det fanns få tillfällen av språklig interaktion mellan fokusbarnen och förskolepersonalen och att majoriteten av språkliga uttryck riktade mot barnen var uppfordrande och reglerande av deras beteende. Interaktionen varierade beroende av vilka aktiviteter som barnen deltog i och var man befann sig. I artikeln uttrycker forskarna stark oro över den låga frekvensen av interaktion och karaktären på interaktionen. Resultatet sätter dessutom ljuset på svårigheten att mäta kvalitet och det potentiella värdet av att ha barns vardagliga erfarenheter som en väsentlig del av kvalitetsmätningar. Artikeln ger tillsammans med Harcourts studie ett viktigt bidrag till förståelsen av ett barnperspektiv och betydelsen av att studera interaktion genom fokusbarn, författarna diskuterar emellertid inte villkoren för interaktionen.

Kontinuitet i förskolan

Logan m.fl. (2011) undersöker om barnens dagliga närvaro kan prognosticera deras utveckling av språklig förmåga om barnen går i förskolor av hög kvalitet. Kvaliteten bedömdes efter mätningar av lärares interaktion med barnen i klassrummet. 129 barn i 14 klassrum deltog. Resultatet visar en positiv korrelation mellan barns dagliga närvaro och språkliga utveckling. Resultaten gäller för barn i riskzon för dålig språklig utveckling. Resultaten förklaras

av att barn som kontinuerligt befinner sig i goda språkliga miljöer har större förutsättningar att utvecklas språkligt än de som har en sparsam närvaro.

Dearing, E., McCartney, K., & Taylor, B. A. (2009) har undersökt om hög kvalitet i förskoleverksamhet i USA kan kompensera för barn från socio-ekonomiskt svåra förhållanden (poor families), mätt i barns prestationer i år 5 (middle childhood). Utgångspunkten är att barn från fattiga förhållanden har två gånger så hög risk att inte nå uppställda mål i matematik och läsning i år 5. Studien baseras på en sekundäranalys av data från NICHD SECCYD, som är en longitudinell studie för att undersöka implikationer av förskolevistelse på barns utveckling. Ett resultat som har bäring på likvärdighet i svensk förskola är att forskarna fann att den tid som de fattiga barnen vistades i förskoleverksamhet (mätt i månader) hade starkt samband med deras prestationer i matematik och läsning i år 5, så pass att fördelarna med att vara född i familjer med hög socio-ekonomisk status uppvägdes av förskolevistelsen. Resultatet stöder tidigare redovisade studier om förskolans kompensatoriska potential men har kategoriserats här för att markera barnens kontinuitet som ett viktigt villkor.

Professionell utveckling och pedagogiska relationer

Ishimine & Tayler (2014) gör i sin artikel en bedömning av olika mätinstrument som används för att bedöma kvalitet. Intressant är att samtliga utom ett instrument har utvecklats i USA, och sedan kontextualiserats till andra länders förskoleverksamhet. Det intressanta i sammanhanget är emellertid inte mätinstrumenten i sig, utan en viktig slutsats som görs i artikeln. Författarna menar att en utveckling av kvalitetsbegreppet, och mätningar av kvalitet, inte kan göras tillräckligt valida om de inte kombineras med de professionellas perspektiv. Översatt till svenska förhållanden så handlar det inte bara om att bedömningar görs av kvalitet utifrån ett givet instrument, utan i lika hög utsträckning om en bedömning av kvalitet tillsammans med professionella i förskolan och att bedömningar leder till pedagogiska diskussioner i förskolan.

Indikatorer: utveckling av kvalitet genom fortbildning och diskussioner i den egna personalgruppen.

Salminen, Lerkkanen, Poikkeus, Pakarinen, Siekkinen, Hännikäinen, & Rasku-Puttonen (2012) har gjort en studie om kvalitetsprofiler i den finska förskolan. Forskarna fann fyra profiler med varierande grad av kvalitet. En av de strukturella kvalitetsfaktorerna som uppmärksammades av forskarna

var att de två profilerna med högst kvalitet hade fler förskollärare än de två profilerna med lägre kvalitet. Författarna pekar på att lärarutbildningen i Finland är populär med högt söktryck och att de som genomgår förskollärarutbildning är mycket motiverade. Man konstaterar att förskolorna i samtliga fyra profiler gav barnen ett bra emotionellt stöd, men att förskolor med högst kvalitet karakteriserades av att personalens också hade en god förmåga att stödja barns lärande i deras interaktion (instructional quality).

Indikatorer: Andel förskollärare.

Sheridan & Pramling Samuelsson (2013) undersöker de dominerande diskurserna om barns lärande och välbefinnande i förskolan och sätter dessa i samband med teorier om lärande och forskning om kvalitet och policy i Sverige. Artikeln kan sägas vara en sammanfattning och koncentrat av tidigare studier. Författarna diskuterar fyra dimensioner som man bör ta i beaktande i kvalitetsdiskussionen: samhället, läraren, barnet och kontexten. Dessa har sina unika kvaliteter men bör förstås som sammanflätade. Man menar också att kvalitetens kärna ligger i interaktionen mellan förskolepersonal och barn, och mellan barn och objekt i förskolans kontext.

Indikatorer: Andel förskollärare (pedagogiska medvetenhet)

Rasku-Puttonen, Lerkkanen, Poikkeus & Siekkinen (2012) gör en studie av interaktion mellan förskolepersonal och barn i den finska förskolan. Undersökningen kan karakteriseras som en mikroanalys av pedagogisk interaktion genom videoobservationer av förskolor som karakteriserats ha medel- eller hög kvalitet. Tre mönster utkristalliserades utifrån observationerna: a) förskolepersonal gör det möjligt för barnet att demonstrera sin kunskap och kompetens b) förskolepersonalen uppmuntrar barnens deltagande och bidrag c) förskolepersonal har en dialog med barnen som möjliggör ett dialogiskt utrymme (dialogical space) för delande av tankar utifrån barnens initiativ.

Förskolepersonalens förhållningssätt, gemenskap och utbildning som kvalitetsindikator

Thomason och La Paro (2013) undersöker sambandet mellan lärares förhållningssätt till sitt yrke och kvaliteten i deras interaktion med barn i förskolor i USA. Barnen är mellan 15-36 månader gamla, det som i svensk förskola kan kallas småbarnsavdelningar. Förskolepersonalens förhållningssätt (commitments) mäts utifrån faktorer som arbetstillfredsställelse, föreställningar om

yrket, utbildningsnivå, yrkeserfarenhet och medlemskap i en professionell förening. Data från den stora studien NICHD används. Resultatet visar att lärares utbildning och förhållningssätt till sitt yrke har ett signifikant samband med kvaliteten på deras interaktion med barnen, speciellt gäller det stödet till barns kognitiva utveckling.

Indikatorer: Andel förskollärare

Degotardi (2010) studerar faktorer som kan relateras till förskolepersonalens interaktion med småbarn som leker. Syftet med studien är att undersöka samband mellan kvaliteten i interaktionen mellan förskolepersonal och barn, och tre variabler: komplexiteten i förskolepersonalens tolkningar av interaktiva situationer, deras kvalifikationer och interaktionens kontext. Interaktionen vid lek och en rutinsituation filmades och personalen fick lämna kommentarer om hur de tolkade situationen. Resultatet indikerar att det finns samband mellan personalens kvalifikationer, deras förmåga att tolka situationen och kvaliteten i deras interaktion. Interaktionen i lek hade högre kvalitet än den i rutinsituationer. Resultaten är möjliga att använda för svenska förhållanden och pekar på att pedagogisk medvetenhet och reflektionsförmåga har samband med förskolepersonalens utbildning och fortbildning, men här finns också resultat om platsens och aktivitetens betydelse som är överförbart till den svenska förskolan.

Indikatorer: Andel förskollärare (för att kunna resonera komplext om situationer av interaktion)

Dennis & O'Connor (2013) undersöker sambandet mellan det organisatoriska klimatet, arbetsmiljön för förskollärare och kvaliteten i förskoleverksamheten i 37 förskolor i USA som har låginkomstfamiljer som upptagningsgrupp. Forskarna fann ett positivt samband mellan det övergripande organisatoriska klimatet, det relationella klimatet mellan personal och ledning, och kvaliteten i förskolorna (som låg i day-care centers). De faktorer som undersöktes för det organisatoriska klimatet var bl.a. kollegialitet, professionell utveckling, handledning, klarhet och enighet om mål, belöningsystem, för det relationella klimatet var det bedömningen av relationerna med kollegor och ledning. Bedömningarna baserades på självskattningar. Det fanns ett starkare samband mellan det organisatoriska klimatet och kvaliteten i förskolan bland förskolepersonal med lång erfarenhet och låg utbildning. Det senare tyder på att dessa personer är mer beroende av kollegornas och ledningens stöd. Översatt till svenska förhållanden är det barnskötare med lång erfarenhet som behöver störst stöd.

Indikatorer: Andel förskollärare, kompetensutveckling (barnskötare)

I Guos, Kaderaveks, Piastas, Justices, och McGintys (2011) studie undersöks relationer mellan förskollärares känsla av gemenskap, kvaliteten i språklig interaktion i klassrummet och 4-åringars förståelse av ord (verbalt och i skrift). Resultatet indikerar att kvaliteten i lärarnas språkliga interaktion och instruktioner prognosticerar barns språkliga kompetenser. Forskarna fann också signifikanta samband mellan lärarnas känsla av gemenskap (teachers' sense of community) och barnens ordförråd och begreppsanvändning. I en svensk kontext kan resultaten från studien kopplas samman med att förskollärare genom sin utbildning och sitt deltagande i gemensamma fortbildningssammanhang får kunskap och möjlighet att förstå sitt sammanhang, sig själva och sitt uppdrag.

Indikatorer: Andel förskollärare

Strukturkvalitetens betydelse - personaltäthet, barngruppernas storlek och planeringstid

Barros & Aguiars (2010) studie undersöker kvaliteten i småbarnsavdelningar i den portugisiska förskoleverksamheten. 160 avdelningar för barn mellan 1-3 år ingick i undersökningen. Resultaten indikerar en låg allmän kvalitet och en frånvaro av förskoleavdelningar med hög kvalitet. Hög personaltäthet hade ett signifikant samband med hög kvalitet.

Indikatorer: personaltäthet (samband med kvalitet på småbarnsavdelningar).

Thomason och LaParo (2009) observerade interaktion mellan förskolepersonal och barn (toddlers) på småbarnsavdelningar i USA. Forskarna finner samband mellan barngruppernas storlek/personaltäthet och olika kvalitetsmått på interaktion. I avdelningar med mindre gruppstorlek så finns det ett mer positivt emotionellt klimat och förskolepersonalens emotionella kontakt med barnen är av högre kvalitet. En högre personaltäthet är också relaterad till ett mer positivt känslomässigt klimat, högre känslighet inför barnen och språklig kommunikation. Det största sambandet fanns mellan personaltäthet och förskolepersonalens känslighet inför barnen.

Indikatorer: personaltäthet och barngruppernas storlek (samband med kvalitet på småbarnsavdelningar).

I Sandstroms (2012) studie används två instrument (ECERS-R och Pre-K Class) för att mäta kvaliteten i 25 förskoleavdelningar (classrooms) med

4-åriga barn i 15 skolor i en stor stad i södra Spanien. Som komplement till dessa instrument användes tidssampling och semistrukturerade intervjuer med förskollärare. Forskningsfrågorna är 1. Vilken nivå håller kvaliteten i de spanska förskolorna? 2. Vilka strukturella faktorer (förskolans storlek, förskolans socio-ekonomiska status, förskollärare-barn kvot, förskollärares utbildning, erfarenhet av undervisning och fortbildning) har samband med processkvalitet i klassrummet (vuxen-barn relation och undervisning). 3. Hur förstår förskollärare kvalitet och vilka hinder eller utmaningar ser de för att fullfölja sina roller som utbildare? Medelkvoten av antal barn per lärare i klassrummet var 25,36 barn och barnen spenderar ca 80 % av sin tid i klassrummet. Nästan 75 procent av tiden ägnas åt lärariniterade aktiviteter. Generellt värderades 68 procent av klassrummen som att de låg under minimal kvalitetsnivå, 32 procent låg mellan minimal och låg kvalitet. Resultaten indikerar att kvaliteten var låg med avseende på rum och material, utvecklingsmässigt stödjande aktiviteter och undervisning. Däremot värderades klassrumsklimat och lärares positiva relationer med familjerna högt. Genom en regressionsanalys konstaterades att den låga personaltätheten har samband med låg kvalitet på språklig interaktion, förskollärares feedback till barnen och personlig omvårdnad av barnen. Denna studie belyser spanska förhållanden och kan inte jämföras med personaltätheten i Sverige. Personalitet blir ändå en indikator på en likvärdig förskola genom att den kan skilja sig åt mellan kommuner och mellan förskolor.

Indikatorer: Personalitet.

Wertfein, Spies-Kofler & Becker-Stoll (2009) har gjort en studie i München, Tyskland om strukturella faktorerers effekter på kvaliteten i förskoleverksamhet (Kinderkrippen) för barn under tre år. Gruppstorlek, personalens kompetens och planeringstid var faktorer som undersöktes utifrån självrapportering av kvalitet och strukturella faktorer. Förskolepersonalens egna rapporteringar tyder på att de ser samband mellan kompetens (curriculum, dokumentation, arbetslag och förskolepersonalens kvalifikationer) och förskoleverksamhetens kvalitet. Forskarna fann också att det fanns multivariata effekter relaterade till kvalitet om man samverkade med externa specialister, planeringstid och organisering av barngrupperna. En svaghet i undersökningen är att den endast bygger på självvärdering av kvalitetsfaktorer, även om det är en viktig aspekt av kvalitetsdiskursen. Studien inkluderas ändå här eftersom den fäster uppmärksamhet på några faktorer som sällan uppmärksammas, exempelvis planeringstid och barngruppernas organisering.

Indikatorer: planeringstid (ger högre kvalitet)

Holochwost, DeMott, Buell, Yannetta, & Amsden (2009) undersöker hur ledningspersonal gör för att behålla personal. Vilka incitament används? I ljuset av forskning som visar att låg personalomsättning är en av nyckelkomponenterna för god kvalitet så gör forskarna en survey bland förskolepersonal som visar att både personliga aspekter som ålder och erfarenhet och möjlighet till förmåner är sammankopplade med intentionen att stanna kvar i förskoleverksamheten. Intentionen att stanna kvar i förskoleverksamheten hör samman med personliga faktorer som erfarenhet i yrket, utbildning och kontextuella faktorer som lön och andra förmåner. Forskarna fann att lön ensamt hade ett svagt och inte signifikant samband med intentionen att stanna i förskoleverksamhet.

Indikatorer: personalomsättning, lön i samband med andra förmåner.

Inga samband mellan strukturella faktorer och processkvalitet

Rentzou & Sakellariou (2011) undersöker sambanden mellan lärare-barn interaktion och strukturella villkor som barngruppernas storlek och personaltäthet i de grekiska förskolorna. Resultaten tyder på att grekiska förskollärare är positiva men samtidigt fristående och tillåtande i sin interaktion med barnen. Grekiska förskolor har stora barngrupper och låg personaltäthet, ett förhållande som enligt forskarna väcker farhågor om barnens välbefinnande, även om man inte hittade några samband mellan dessa strukturella faktorer och kvaliteten i lärare-barn interaktionen.

Sammanfattning - Förskolans kvalitet och kompensatoriska funktion

I flera av de studier som presenteras ovan visar forskare att förskolan har som störst betydelse för barn från missgynnade förhållanden, för minoritetsgrupper och barn från migrantfamiljer. En likvärdig förskola är kopplad till dess möjlighet att kompensera för ojämlika förhållanden. Resultaten pekar emellertid på att möjligheten för förskolan att kompensera för ojämlika förhållanden i samhället har samband med den kvalitet i förskoleverksamheten som erbjuds barnen. Förskolan har möjlighet att verka kompenserande för barnen om kvaliteten i förskoleverksamheten är hög.

Därmed förflyttas frågan om likvärdighet till vilka villkor som måste uppfyllas för att förskoleverksamheten ska vara av hög kvalitet. Genomgången av studierna om kvalitet i förskolan indikerar att följande teman är viktigast för kvalitet i förskoleverksamheten.

- a) Studierna visar att hög kvalitet i förskoleverksamheten avgörs i *interaktionen mellan förskolepersonal och barn*, det som benämns som processkvalitet, och att strukturer som barngruppernas storlek och personaltäthet kan möjliggöra eller hindra goda pedagogiska relationer. De viktigaste villkoren för en hög kvalitet är istället *personalens utbildning och professionella utveckling* som yrkesverksamma. Personalens utbildningsnivå har betydelse genom att den ökar personalens kunskaper, pedagogiska kompetens och medvetenhet. Men det räcker inte. Studierna pekar på att verksamheten måste erbjuda ett kontinuerligt stöd för professionell utveckling. Ett viktigt villkor för kvalitet är därför både personalens formella utbildning och den fortbildning som erbjuds för professionell kompetensutveckling.
- b) Studierna indikerar också att *personalens arbetsvillkor* har betydelse för kvaliteten. Forskare har undersökt strukturella villkor som personaltäthet och barngruppernas storlek. Resultaten pekar på att det är svårt att formulera några ideala siffror på dessa strukturella villkor och att dessa villkor får kopplas till vad som möjliggör eller hindrar god processkvalitet. Andra villkor som lön och planeringstid har undersökts av enskilda studier och pekar på att de har viss betydelse för förskoleverksamhetens kvalitet.
- c) Förskolepersonalens känsla av *gemenskap, deras engagemang och förståelse av uppdraget* är andra områden som studier visar har betydelse för förskoleverksamhetens kvalitet, deras interaktion med barnen. Förskoleverksamhetens organisatoriska klimat och samarbetet mellan personal påverkar deras interaktion med barnen.
- d) Flera studier pekar på att kvalitet bör ses i ett *större socialt sammanhang* som inkluderar alla de miljöer som barn vistas i. Forskare har därför använt ett social-ekologiskt perspektiv för att få modeller för hur miljöer samverkar för att stödja barns lärande och utveckling. I det perspektivet är föräldrasamverkan och föräldrainflytande områden som har samband med barnens lärande och utveckling i förskoleverksamheten.
- e) Andra områden som studier har visat vara en del av kvalitetsdiskussionen är *barnens inflytande och kontinuitet i barnens vistelse* i förskoleverksamheten.

De indikatorer som konstruerats är: skillnader i andel förskollärare, fördelning av resurser för kompetensutveckling, skillnader i planeringstid, skillnader i personalomsättning, skillnader i förskolepersonalens lön, skillnader i fysisk miljö, skillnader i kontinuitet i barnens vistelsetider.

BILAGA 4. URVAL OCH GRANSKNING AV STUDIER FRÅN DEN SKANDINAVISKA DATABASEN (NB-ECEC)

I följande redovisning har jag utgått från den skandinaviska databasen Nordic Base of Early Childhood Education and Care (NB-ECEC). Databasen är ett samarbete mellan Danmarks evalueringsinstitut, Skolverket och Utdanningsdirektoratet i Norge. NB-ECEC har sedan 2006 samlat ny kvalitetssäkrad skandinavisk forskning om barn i åldrarna 0-6-år i förskola och pedagogisk omsorg. Danish Clearinghouse har mellan 2006 och 2012 årligen publicerat en sammanställning av skandinaviska studier med inriktning mot förskola. Den värdering som görs av en nordisk bedömargrupp är såväl innehållsmässig som kvalitativ, vilket i det senare fallet innebär att studierna finns tematiserade. Studierna i databasen väljs bland sökträffarna som fås i de skandinaviska forskningsdatabaserna: Norbok, Bibsys Forskdok publikasjoner, Libris, Dansk pædagogisk base, Forskningsdatabasen och ERIC samt manuell genomsökning av Scandinavian Journal of Educational Research, Nordisk pedagogik, Skolporten och Nordisk Barnhageforskning. Forskningsdatabaserna och tidskrifterna täcker i princip all publicering av kvalitetsgranskad forskning inom området. Databasen är kategoriserad och ämnesindelad med möjlig sökning. Följande sökningar har gjorts:

Tabell 6. Förskolan och lika möjligheter, likvärdighet samt kvalitet

Databas NB-ECEC	Sökord	Antal träffar	Granskade abstract	Urval 1 fulltext	Urval 2 inkluderade
S1	Policy	44	44	2	
S2	Lika möjligheter	7	7	2	0
S3	Lika möjligheter (enligt Danish Clearinghouse indexering)	78	78	10	5
S4	Likvärdighet	2	2	0	
S5	Kvalitet	28	28	8	8

Som tabell 6 visar har termerna "lika möjligheter" och "likvärdighet" och "kvalitet" använts i sökningen. Totalt har 13 studier inkluderats från den skandinaviska databasen. Nedan sammanfattas de inkluderande studierna utifrån den tematik som framkommit i läsningen och möjliga indikatorer har formulerats. Därefter görs en kort sammantagen redovisning av de teman som lyfts fram i studierna.

Lika möjligheter, likvärdighet och kvalitet

Jämställdhet och män i förskolan

Voll, Börve och Verstad (2010) undersöker förskoleledares arbete med jämställdhet på förskolorna i länet Trøndelag i Norge. Rapporten fokuserar på personalens förståelse och viktning av jämställdhet och undersöker vilka åtgärder ledarna vidtar för att uppfylla kravet på att 20 % av personalen ska utgöras av män. Mer specifikt undersöks i vilken utsträckning förskoleledare har särskilda rekryteringsstrategier för män för att uppnå en förbättrad könsbalans bland personalen. Rapporten är en del av det treåriga forsknings- och jämställdhetsprojektet "Likestilling i barnehagen". Enligt frågeformuläret uppfattar många ledare jämställdhet som detsamma som likhet, och därmed neutraliseras betydelsen av kön, eftersom män och kvinnor då måste göra samma saker och på samma sätt för att betraktas som jämställda. Samtidigt finns det en förståelse av kvinnor och män som olika, och att denna olikhet är en tillgång för förskolan som bör värnas genom att kvinnor och män får lika stora möjligheter att vara olika. Knappt 30 % av förskoleledarna svarade att de har integrerat jämställdhet i årsplanen och verksamhetsplanen. 38,5 % av de manliga ledarna och 21,2 % av de kvinnliga ledarna svarar att de har särskilda rekryteringsstrategier för män. Manliga ledare är mer engagerade i arbetet med jämställdhetsdokument än de kvinnliga ledarna. 67 % av ledarna svarar att de särskilt uppmuntrar män att söka när de skriver jobbannonser, och en tredjedel av de som svarat ställer sig positiva till att öronmärka anställningar på förskolan för män för att förbättra könsbalansen.

Social differentiering i förskolans vardag

Bundgaard och Gulløv (2008) fokuserar på hur vardagen utformas på förskolor där barnen har olika social och kulturell bakgrund. Syftet är att utforska hur social differentiering reproduceras och konstrueras i vardagshandlingar, för att vidare kunna diskutera förskolebarns tillgång till lika möjligheter. Studien fokuserar särskilt på hur social och kulturell diversitet påverkar arbetet på förskolan, de inbördes relationerna mellan barnen samt föräldra-

samarbetet. Följande konkreta frågor ställs: Vilken betydelse har den sociala och kulturella komplexiteten för institutionernas verksamhet, för barnens inbördes relationer, för pedagogiken och för föräldrasamarbetet? Har kulturella och sociala skillnader någon betydelse för barnens upprättande av vänskapsrelationer i förskoleåldern? Betyder skillnader i bakgrund något för den pedagogiska hanteringen? Påverkar det samarbetet mellan föräldrar och anställda om de har vitt skilda erfarenheter? Vilka konsekvenser har den politiska fokuseringen på integration för den pedagogiska prioriteringen? Studien visar att inklusions- och exklusionsprocesser relaterat till minoritetsbarn äger rum redan på förskolan, såväl i samspelet mellan barnen som i samspelet mellan pedagoger och barn och mellan pedagoger och föräldrar. Inklusions- och exklusionsprocesserna äger rum p.g.a. dominerande aspekter i livet på förskolan (språk, gemensamma referenser, lekar, fysiska förhållanden, sociala kategorier) som förstärker vissa beteendemönster och ignorerar eller underminerar andra. Minoritetsbarnen upplever därmed exklusionsrisker, och framför allt pojkar söker sällskap hos varandra, oavsett olika språkliga, etniska och religiösa bakgrunder. Inklusions- och exklusionsprocesser äger rum i alla typer av samspel mellan barnen, mellan personal och barn och mellan personal och föräldrar. Minoritetsbarnens vistelse på förskolan förbereder dem alltså inte automatiskt på att läsa och skriva vid skolstarten. Till exempel upplever de inte automatiskt meningen med att läsa böcker, eller med att utveckla den kroppsliga disciplin som läsning kräver. Personalens strävan efter att undvika att göra skillnad på majoriteten och minoriteten skapar paradoxalt nog nya sätt att markera att minoritetsbarn och deras föräldrar ”inte är informerade om reglerna för hur man ska bete sig”. Personalen upplever viss maktlöshet i interaktionen med minoritetsbarn och deras föräldrar, och emellanåt tar detta sig uttryck som makt demonstrationer i de aktuella situationerna.

Studien tyder på att personalen behöver göras medveten om de inklusions- och exklusionsprocesser som sker i vardagliga situationer. Kontinuerlig professionell kompetensutveckling i arbetet med minoritetsbarn och inkluderande pedagogik tycks vara en viktig förutsättning för förskolepersonalens möjlighet att verka för social jämlikhet. En förutsättning för att lyckas med inkludering av alla barn är att föräldrarna är involverade och har en förståelse för vad förskolan kan innebära för deras barn.

Indikationer: kompetensutveckling (om integrering och normalitet)

Jensen m.fl. (2012) behandlar förskoleverksamhet och dess betydelse i förskolor som ligger i bostadsområden med stor etnisk mångfald. Syftet med

studien är att beskriva och analysera pedagogers och föräldrars uppfattningar av förskolans betydelse för utsatta barn som växer upp i ett bostadsområde med stor etnisk mångfald, i syfte att utveckla kunskaperna om utsatta barns utvecklingsmöjligheter. Forskarnas slutsats är att framför allt det nystartade familjeprojektet kan sägas vara ett exempel på de särskilda socialpedagogiska insatser som riktas till utsatta barn och deras familjer, och att dessa insatser förefaller att främja känslor av trygghet, inkludering och stärkta möjligheter att bestämma över sitt eget liv i de berörda familjerna. Studiens resultat tydliggör sålunda att förskolan har en särskild funktion och betydelse för utsatta barn och deras familjer, framför allt genom utvidgade omsorgsåtgärder för de utsatta barnen och ett omfattande föräldrabete för de utsatta föräldrarna. Studien visar också att det går åt mycket tid och kraft till omsorg, bekräftelse och inkluderande. Detta är tid och kraft som annars var avsedda att ägnas åt mer lärandeorienterade pedagogiska aktiviteter med fokus på barns lärande och sociala utveckling. Till detta ska läggas att den löpande dialogen med föräldrarna tar upp mycket av vardagen. Studien visar att det är både fysiskt och psykiskt ansträngande att vara pedagog i ett utsatt bostadsområde eftersom problemens storlek och art är sådana att det knappast är möjligt att lösa alla. Detta ger pedagogerna en känsla av vanmakt och de upplever ofta att de endast får begränsad användning för sina pedagogiska yrkeskunskaper.

Strukturella förutsättningar – personaltätethet, personalomsättning, utbildning, personal med annan etnisk bakgrund

Bauchmüllers, Gørtz och Rasmussens (2011) undersökning syftar till att fastställa vilken kausal effekt som kvaliteten i förskolan har på barns kognitiva och språkliga utveckling när de slutar grundskolan. Fem strukturella förutsättningar för kvalitet i förskolan fastställs och jämförs med examensresultat vid slutproven i skriftlig danska i grundskolans nionde klass. De strukturella förutsättningarna är: 1) förhållandet mellan antalet personal/barn (antal pedagoger och pedagogassistenter per barn), 2) andelen manliga pedagoger och pedagogassistenter på förskolan, 3) andelen utbildade pedagoger på förskolan, 4) andelen personal med annan etnisk bakgrund än dansk och 5) stabiliteten i personalgruppen på förskolan. Studien visar att en större andel pedagogisk personal per barn, en större andel manliga anställda, en större andel personal med pedagogisk utbildning samt en större andel personal med annan etnisk bakgrund än dansk är förknippat med en signifikant – om än måttlig – förbättring i examensresultatet för barn i nionde klass. Dessutom konstaterar författarna att pojkar har större nytta av förskolor som får höga poäng på de fem kvalitetsindikatorerna än flickor,

och att effekterna relativt sett är mindre för barn från familjer med låg inkomst. Dessutom har barn med annan etnisk bakgrund fördel av en mindre personalomsättning.

Indikationer: personaltäthet, personalomsättning, andel förskollärare, andel manlig personal, andel utbildad personal med annan etnisk bakgrund.

Vassenden, Thygesen, Bayer, Alvestad och Abrahamsen (2011) undersöker hur olika strukturella faktorer och olika organisationsformer för förskolor inverkar på kvaliteten i förskolan. Förskolornas storlek och organisation är centrala bakgrundsfaktorer i analysen av utvalda kvalitetsindikatorer, till exempel antal barn per anställd, personalens utbildning och personalstabiliteten. Ett frågeformulär med frågor om kännetecken för respektive förskola skickades ut till 1 600 förskolor. 825 av förskolorna skickade tillbaka ett helt eller delvis besvarat frågeformulär. Undersökningen innehåller även en kvalitativ del, där sex förskolor valdes ut på grundval av storlek och organisationsform. I var och en av dessa förskolor genomfördes fyra intervjuer med rektor, anställda och föräldrar och tre timmars observationer gjordes, i syfte att kartlägga förskolornas pedagogiska kvalitet. Undersökningen ger en komplex och sammansatt bild av hur kvalitet tas till vara på förskolor med olika organisationsformer och storlekar. Undersökningen visar att personalen och rektorerna på större förskolor har högre utbildning och får relevant fortbildning i större utsträckning än på små förskolor. Samtidigt relaterar personalen på stora förskolor till fler barn per dag än personalen på små förskolor, där personalstabiliteten i allmänhet är högre. Det finns indikationer på att medelstora förskolor kombinerar det bästa av två världar: ofta lyckas man där kombinera en trygg miljö med ett innovativt synsätt på förskoleorganisationen och pedagogik. I förhållande till föreliggande forskningsöversikt är inte storleken på förskolan av intresse, däremot är personalens utbildning och möjlighet till fortbildning viktiga förutsättningar för likvärdig kvalitet.

Indikatorer: Andel förskollärare, kompetensutveckling.

Fortbildning för kompetensutveckling

Jansen och Tholin (2006) undersökte om efter- och vidareutbildningsförloppet kan bidra till att pedagoger och pedagogassistenter blir bättre på att se, höra och förstå barn. Den ställer frågan i vilken grad efter- och vidareutbildning ändrar den pedagogiska praxisen. Studien beskriver hur en privat förskola själv har utvecklat ett "skraddarsytt" efter- och vidareutbild-

ningsförlopp för hela personalgruppen, sammanlagt 30 personer. Här deltog pedagogerna i en vidareutbildningskurs på 30 ECTS-poäng. Parallellt med detta studieförlopp inledde personalgruppen ett samarbete med forskare från högskolan i Vestfold som ville få mer systematisk kunskap om vilken betydelse efter- och vidareutbildningsförloppet kan få för det pedagogiska arbetet på en förskola. Studien visar att pedagogerna, efter att ha deltagit i en vidareutbildningskurs, uppsöker och prioriterar samvaron med barnen i stället för mer praktiskt orienterat arbete. Kvaliteten på närvaron har ändrats. Studien visar också att barnen fått en mer central plats på dagordningen när personalen håller möten, och planeringen av pedagogiska aktiviteter utgår från upplevelser med barnen snarare än idéer som personalen har fått. Dessutom har pedagogerna förvärvat bättre kompetens när det gäller att leda utvecklingsarbetet och att leda personal på avdelningen. Efter- och vidareutbildningsförloppet fokuserar på barndeltagande, kvalitet, dokumentation och värdering samt på förskolan som en lärande organisation, och består av möten, instruktioner, uppgifter och utvecklingsarbete. Kombinationen av inlärningsarenor är det viktiga verktyg som gör det möjligt att förmedla lärande. I studien dras slutsatsen att efter- och vidareutbildningsförloppet i en samlad personalgrupp är en god investering för förskolan och att det är ett framgångskriterium att förloppet är knutet till ett yrkesmässigt samarbete mellan förskolan och en yrkes- eller forskningsmiljö.

Indikatorer: kompetensutveckling (barnfokusering, barndeltagande, interaktion och möte med barn).

Bygdeson-Larsson (2010) undersökte om personalen i förskolor och daghem kan arbeta med samspelsdimensioner mellan barn respektive mellan barn och vuxna med hjälp av en modell för kompetens- och verksamhetsutveckling som kallas pedagogisk processreflektion. Modellen bygger på en pendling mellan PPR-samtal och förskolans praktik. Dessutom undersöker studien huruvida modellen kan användas för att stärka de anställdas professionalitet och barnens psykiska välbefinnande, och för att förbättra samspelsklimatet på förskolan. Slutsats är att samspelsprocesserna på förskolan är mycket viktiga för förskolebarnens psykiska välbefinnande. Pedagogisk processreflektion kan användas som en modell för att stärka personalens professionalitet när det gäller arbetet med barnens samspel, och kan dessutom användas för att skapa ett bättre samspel mellan barnen.

Indikatorer. kompetensutveckling (interaktion, samspelsprocesser)

De pedagogiska relationerna och dess villkor – förhållandet mellan process och struktur

Gjems (2011) studerar vardagskonversation och förklarings betydelse i interaktionen mellan förskolepersonal och barn. Utgångspunkten är att en pedagogik som stöder barnens lärande förmår att utvidga barnens yttranden och förklaringar som ett delat hållbart tänkande. Datamaterialet bestod av 15 transkriberade konversationer som varade mellan 4-15 minuter. Resultatet visar att förskolepersonalen var nöjd med vilka svar som helst som barnen gav och att de inte elaborerade vidare med barnens svar. Trots att det är en mindre studie så är resultatet viktigt för att förstå vad personal med relativt enkla medel kan göra för att utvidga barnens lärande.

Albæk Nielsen och Nygård Christoffersen (2009) har skrivit en forskningsöversikt vars syfte är att undersöka om barn som går i förskola utvecklas annorlunda än barn som inte går i förskola och att undersöka om barnomsorgens kvalitet har en inverkan på barns sociala, kognitiva och känslomässiga utveckling. Resultaten från en mängd experimentella undersökningar pekar på att barns tillgång till en förskola av hög kvalitet generellt höjer deras IQ och skolfärdigheter och därmed deras långsiktiga utbyte av skolundervisningen. Unga vuxna som gått i en förskola av hög kvalitet som barn fick i lägre utsträckning bidra. Färre blev arbetslösa och färre blev kriminella jämfört med deras jämnåriga, som även kom från utsatta uppväxtvillkor. Barnen utvecklade en positiv syn på sig själva och på sina egna framtidsmöjligheter. En förskola av hög kvalitet kännetecknas av följande: Personalens insikt i barnens utveckling och mottaglighet samt lyhördhet för barnens kommunikation är sannolikt de faktorer som har störst inflytande. Jämförelser visar att relativt god persontäthet skapar mer tid, vinster och det lugn som krävs för att lära känna det enskilda barnets behov samt skapar möjlighet att stödja dess utveckling i en positiv miljö. En kvalificerad utbildning av personal som tar hand om barn på förskolan har en positiv effekt. Vikten av en god kontakt mellan barnets föräldrar och institutionen poängteras i forskningslitteraturen. En god kontakt mellan barnets föräldrar och förskolan kan även bidra positivt till barnets utveckling på kort och lång sikt. Med hänsyn till barnets ålder vid barnomsorgens start visas, i synnerhet vad gäller särskilt utsatta barn, att ju tidigare insatsen påbörjas, desto större effekt har de positiva insatserna.

Indikatorer kompetensutveckling (kunskap om barns utveckling), andel förskollärare,

Sheridans, Pramling Samuelssons och Johanssons (2009) studie syftar till att få kunskap om vad som karaktäriserar förskolan som läromiljö genom att studera variationer i läromiljöer i relation till barns kunskaper och erfarenheter vad gäller olika aspekter inom ämnesområdena språk/kommunikation, matematik och samspel. Vidare har studien ett väsentligt metodutvecklande syfte. Förskolans kvalitet mäts genom en reviderad version av ECERS. Forskarna fann en betydande skillnad i kvalitet mellan förskolorna. Skillnaderna relateras till processkvaliteter. I analyserna av de externa kvalitetsbedömningarna (ECERS) framträder skillnader i lärarnas sätt att förhålla sig, kommunicera, samspela och möta barnen. På så sätt har olika kvalitetsmönster utmejslats ur data som har rubricerats enligt följande: Särskiljande och begränsande miljöer (låg kvalitet), Barncentrerade förhandlingsmiljöer (god kvalitet) och Utmanande lärarorienterade miljöer (hög kvalitet). På förskolor med god kvalitet samtalar förskolepersonalen mer med barnen, de resonerar oftare tillsammans med dem och ställer oftare aktiva frågor. Verksamheten är vid bedömningstillfällena mål- och lärandeorienterade. Lärarna har valt tydliga lärandeobjekt för vad de vill att barn ska ha möjlighet att utveckla ett kunnande om. Lärandeobjektet är i sin tur styrande för val av innehåll och aktiviteter i relation till barns intressen och tidigare erfarenheter.

Indikatorer: kompetensutveckling (interaktion och dialog, ämneskunskaper)

Bjørnestad och Samuelsson (2012) har kartlagt förskoleforskning från Norge och övriga nordiska länder. Dessutom refererar kartläggningen till forskning som hämtats från Nya Zeeland, Storbritannien, Nederländerna och USA. Frågan som man söker svar på är: Vad betyder livet på förskolan för barn under tre år? Det handlar både om effekterna av att vistas på förskolan och om vilka faktorer som är positiva för barn i förskolan och för deras utveckling och trivsel. Studien visar att det är viktigt med goda relationer på förskolan för att åstadkomma positiva effekter på barnet. Studien betonar att interaktionen mellan den pedagogiska personalen och det enskilda barnet samt själva barngruppen är viktiga faktorer för barnets positiva utveckling. I samband med detta framhävs specifikt den empatiska förmågan hos den pedagogiska personalen, men även vikten av att personalen är uppmärksam och lyhörd. Studiens resultat visar att det finns klara fördelar med en förskola enligt de kvantitativa longitudinella studierna. Resultaten av dessa studier visar att barn som sätts i en förskola med hög kvalitet från tidig ålder upplever flera positiva effekter oberoende av barnets socioekonomiska bakgrund, men effekterna är störst för socialt utsatta barn. De positiva ef-

fekterna syns i barnens språkliga kompetenser, deras kognitiva och sociala utveckling samt skolmognad. För att dessa positiva effekter ska uppnås måste dock förskolan vara av hög kvalitet. Till skillnad från andra undersökningar visar studien att förskolor av hög kvalitet kännetecknas av god personaltäthet med begränsad personalomsättning och välutbildad personal. Vidare visar studien att ett högt antal manliga pedagoger och pedagoger med annan etnisk bakgrund har en betydelse för kvaliteten på förskolan. Slutsatsen av studien är att det finns markant mindre forskning om noll- till tvååriga barn i förskolan, forskning kring personalens pedagogiska praktik samt komparativa studier.

Indikatorer: personalomsättning, andel förskollärare, andel manlig personal, andel personal med annan etnisk bakgrund.

Skolverket (2010) har gett ut en forskningsöversikt som belyser den svenska forskning om barns tidiga lärande på förskolor, i förskoleklass och under de första skolåren som har publicerats sedan 1995. Forskningsöversikten ger en översiktlig bild av de viktigaste forskningsresultaten och dessutom ges en överblick över områden där svensk forskning saknas. Institutionalisering är en väsentlig del av barndomens struktur. Mycket forskning har genomförts om barndom och lärande, men det handlar framför allt om små studier som ger en fragmentarisk bild av området. Barnets tid på förskolan verkar ha stor betydelse för huruvida den efterföljande skolgången blir framgångsrik, framför allt för barn från familjer med knappa resurser. De här resultaten är dock beroende av olika omständigheter, till exempel förskolans kvalitet, hur mycket tid barnet tillbringar på förskolan och pedagogernas förmåga att orientera sig i relation till barnet. Forskning om betydelsen av tidpunkten för skolstarten visar att detta snarare har en kulturell betydelse än betydelse för barnets lärande, men att barnet har nytta av att vara i en miljö som inte i alltför hög grad är inriktad på formaliserat lärande och vuxenstyrda aktiviteter. Många studier undersöker hur barn lär sig att läsa, men endast ett fåtal studier har fokuserat på de riktigt små barnens väg till skriftspråket. Det finns ett behov av ämnesdidaktisk forskning i förskolan. Översikten visar generellt att det finns en brist på metodisk mångfald i forskningen, att det är ont om större forskningsprojekt, såväl i omfattning som i tidsmässig utsträckning, samt att vissa omständigheter är noggrant utforskade inom förskolan, medan andra är noggrant utforskade inom ramen för de senare skolåren.

Tillgänglighet beroende på föräldrars inkomst och utbildning.

I Bekkhus, Rutter, Maughan och Borges (2011) undersökning var syftet bland annat att undersöka i vilken omfattning utnyttjande av förskolan i Norge för 18 månader gamla barn, var en funktion av en social selektionsprocess. Resultatet visar att 84 % av alla 12 månader gamla barn togs om hand i hemmet, och det förelåg ingen social selektion vid valet av barnomsorg för barn i denna ålder. En stark social selektion kunde dock iakttas då barnen var 18 månader gamla och det fanns ett positivt och statistiskt signifikant samband mellan mödrarnas utbildningsnivå och deras nyttjande av förskola. Samma signifikanta samband förelåg även när det gällde familjeinkomst: ju högre familjeinkomst, desto vanligare var det att barnen gick i förskola.

Indikatorer: uppsökande verksamhet

Sammanfattning - Lika möjligheter, likvärdighet och kvalitet

Den skandinaviska forskningen som presenteras ovan bekräftar i stort de områden som den internationella forskningen pekar ut som viktiga för förskolans likvärdighet.

- a) *Interaktionen mellan förskolepersonal och barn* framstår som det viktigaste kvalitetsområdet. Personalens förmåga att skapa utmanande lärandesituationer skiljer förskolor med hög kvalitet från de andra.
- b) Flera studier och forskningsöversikter behandlar *strukturella förutsättningar* för processkvaliteter. Beroende på studiernas design och kunskapsintresse framhålls olika villkor för hur processkvaliteter kan utvecklas och förbättras. Personalens sammansättning och arbetsvillkor är områden som undersökts i flera studier. Resultaten indikerar att personaltäthet och personalomsättning har betydelse för förskolans kvalitet och, som visas i någon studie, för barns prestationer.
- c) Personalens utbildning och möjlighet till *kompetensutveckling* framhålls i flera studier som viktiga förutsättningar för en hög kvalitet. Särskilt har studier av inkluderings- och exkluderingsprocesser relaterat till minoritetsbarn visat att personalen behöver nya perspektiv och redskap för att förstå sin egen interaktion med barnen. Några studier har undersökt fortbildningens betydelse för att öka den pedagogiska medvetenheten.
- d) En likvärdig förskola som ska ha möjlighet att verka kompensande behöver ett vidare perspektiv än det inre arbetet. Det social-ekologiska perspektiv som återfinns i flera av de internationella studierna finns också i några av de skandinaviska undersökningarna. En utveckling av föräldrars involvering och samverkan är återkommande områden som tas upp.

- e) En studie bekräftar i stort resultatet från internationella studier; en förskola som ska rikta sig till alla barn behöver göra särskilda insatser för att informera och uppsöka föräldrar med migrantbakgrund och låg utbildning.

De indikatorer som konstruerats är: skillnader i andel förskollärare, fördelning av resurser för kompetensutveckling, fördelning av resurser för uppsökande verksamhet, skillnader i personalomsättning, skillnader i personaltäthet, skillnader i andel manlig personal, skillnader i andel personal med annan etnisk bakgrund.

Enligt Skollagen ska förskolan vara likvärdig och erbjuda alla barn en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Frågan om förskolans likvärdighet är betydelsefull då förskolan utgör början på det livslånga lärandet och är det första steget inom det svenska utbildningssystemet. En förskola som inte är likvärdig riskerar att reproducera och förstärka segregation och social ojämlikhet. Sven Persson, Malmö högskola, har på uppdrag av Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté och Skolverket gjort denna översikt av forskning om förskolans likvärdighet. Översikten kan bidra till bättre förståelse för innebörder av likvärdighet för förskolans verksamhet. Den definierar de områden som forskningen pekar ut som viktiga för förskolans likvärdighet och definierar även indikatorer för förskolans likvärdighet. Översikten inkluderar resultat från 58 svenska, skandinaviska och internationella studier från databaserna ERIC,ERC och NB-ECEC.

Skolverket

Vetenskapsrådet

Västra Järnvägsgatan 3 | Box 1035 | 101 38 Stockholm | Tel 08-546 44 000 | vetenskapsradet@vr.se | www.vr.se

Vetenskapsrådet har en ledande roll för att utveckla svensk forskning av högsta vetenskapliga kvalitet och bidrar därmed till samhällets utveckling. Utöver finansiering av forskning är myndigheten rådgivare till regeringen i forskningsrelaterade frågor och deltar aktivt i debatten för att skapa förståelse för den långsiktiga nyttan av forskningen.

ISBN: 978-91-7307-297-7
